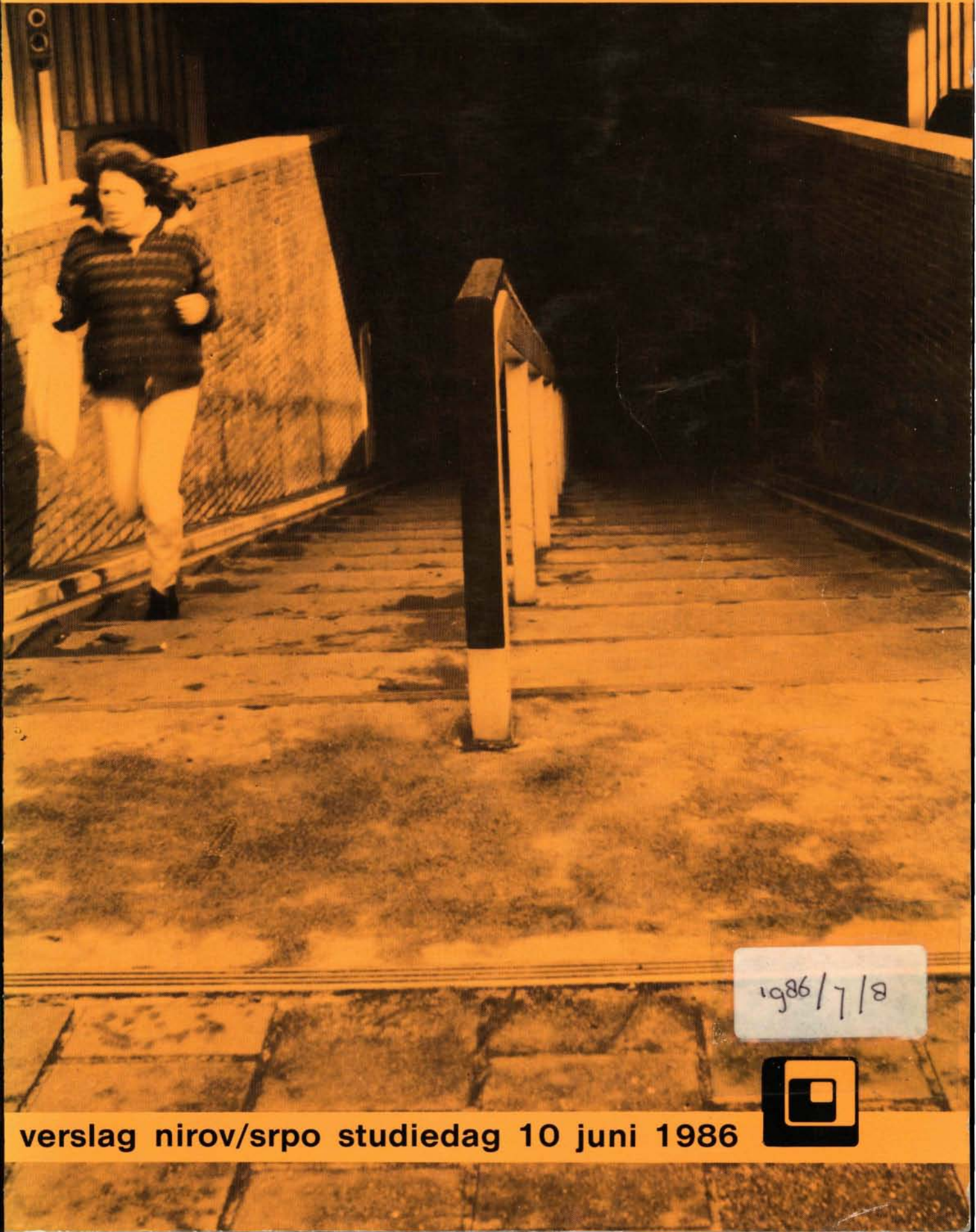

sociale veiligheid

verslag nirov/srpo studiedag 10 juni 1986

INHOUDSOPGAVEblz.

Opening	J.B.Th. van Dam voorzitter	1
Sociale veiligheid, crimina- liteit, ruimtelijke omgeving	P. van Soomeren	7
Crimineel gedrag tegen objecten: een omgevings-psychologische benadering	H.B.R. van Wegen	27
Criminaliteit tegen personen	J.E. Modderman	41
Sociale veiligheid en vrouwen	T. Hajonides, A. Lodder	51
Sociale veiligheid en openbare ruimte	E.H. Verhagen	61
Veiligheid in woningbouwcomplexen	P. de Savornin Lohman	71
Sociale veiligheid en woningbouwplannen	R. Groeneweg	77
Sociale veiligheid en bestemmingsplannen	J.H. Decker	95
Rede, uitgesproken door de Minister van Justitie.	F. Korthals Altes	107

OPENING STUDIEDAG SOCIALE VEILIGHEID OP 10 JUNI 1986

door: drs. J.B.Th. van Dam
 vice-voorzitter van de SPRO

Dames en Heren,

Met genoegen open ik deze studiedag over "Sociale veiligheid in relatie tot de ruimtelijke ordening", die is georganiseerd door de Sectie Ruimtelijke Planning en Onderzoek van het NIROV.

Als ik probeer het huidige klimaat inzake de zorg voor de steden, de bestrijding van criminaliteit en het belang van sociale veiligheid te typeren, hebben wij als organisatoren een thema op de agenda dat vooraan in de aandacht staat. Aandacht van velen, zoals blijkt uit de belangstelling van vandaag, maar die belangstelling blijkt ook al lang bij vele anderen te bestaan. In deze inleiding wil ik hierop nader ingaan. Daarmee kan ik het kader schetsen en de centrale documenten noemen die wij vandaag bespreken. Tevens kan ik dan de opbouw van het programma toelichten.

Planologen, volkshuisvesters en stedenbouwkundigen hebben zich meer dan ooit kwesties van leefbaarheid in de steden aan te trekken. Zij immers worden verantwoordelijk gesteld voor vormgeving en inrichting van onze steden. Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek dat de ervaring van veiligheid een groot goed voor stadsbewoners is. En omgekeerd: het gevoel van onveiligheid wordt door stadsbewoners ervaren als een belangrijk tekort aan kwaliteit in het stedelijk leefmilieu. Het besef bovendien dat de steden, speciaal de grote steden, onveiliger worden, is groeiende. Hebben de vakmensen inzake stedelijke inrichting in die onveiligheid niet een uitdaging te zien?

Interessant genoeg hebben anderen die uitdaging al klaargelegd: het interimrapport van de Commissie Roethof over kleine criminaliteit van 1984 en het beleidsplan "Samenleving en Criminaliteit" van het Ministerie van Justitie van 1985 gaan in op mogelijkheden tot criminaliteitspreventie in de sfeer van de stedenbouw en de volkshuisvesting. Juist bij dat begrip criminaliteit wil ik even stilstaan. U zult dan merken dat ik in mijn verhaal overstap van veiligheid en onveiligheid op criminaliteit en omgekeerd.

Aanzetten tot een brede beschrijving, analyse en aanpak van het verzamelsverschijnsel criminaliteit zijn al in vele soorten geleverd. Zo heeft het bv. in het rechtssociologie, in de psychologie en in de criminologie niet ontbroken aan onderzoek en theorievorming over haarden van crimineel gedrag, typering van criminele milieus, motieven van daders, soorten van criminaliteit. Evenmin heeft het ontbroken aan aandacht voor de maatschappelijke normen die de grens tussen crimineel en non-crimineel gedrag bepalen en tevens doen verschuiven. In de jaren zeventig heeft zich als het ware een nieuwe golf van geweld op straat en crimineel gedrag voorgedaan in diverse Westerse samenlevingen. Daarbij deden zich enige opvallende uitbreidingen voor van reeds bekende criminaliteitsvormen (denk bv. aan de drugshandel).

De jaren zeventig hebben ook vormen van criminaliteit laten zien, die voor die tijd niet volledig onbekend waren, maar die door de combinatie van wapengeweld met gijzeling de wereld dagen- en wekenlang in spanning konden houden. Ik verwijs naar de treinkapingen en vliegtuigkapingen. Het was in 1977, dat Van Dijk op grond van diverse cijfermatige analyses van feitelijke criminaliteit de term "geweldsgolf" nog van een vraagteken voorzag, mede omdat geweldsmisdrijven maar een beperkt deel van de - toen al flink stijgende - criminaliteit omvatten

Ook deden nieuwe vormen van gedrag op de grens van het maatschappelijk toelaatbare hun intrede. Zo kon men naar aanleiding van de rellen in Amsterdam in 1966 in het rapport-Enschede beschouwingen aantreffen over nieuwe vormen van demonstratie en protest tegen de overheid en het te loor gaan van het automatische gezag van overheid en politie bij het optreden tegen straatrumoer. Zo heeft het een decennium geduurd eer de samenleving een standpunt, ook een juridisch standpunt, kon bepalen tegenover het kraken. Kennelijk vaststaande normen bleken te verschuiven.

Bekende vormen van criminaliteit namen toe, nieuwe vormen deden hun intrede, terwijl tevens nieuw normen voor sommige gedragingen nodig bleken.

In die zelfde jaren zeventig wordt de aanpak van allerlei vormen van criminaliteit zeker niet meer gezien als een uitsluitende taak van politie en justitie. De term "een blik agenten opentrekken", mijn eigen terminologie voor een motie van het kamerlid Drees jr. uit 1973, kreeg in de Tweede Kamer als therapeutisch middel al geen onverdeeld gunstig onthaal. Therapieën moesten kennelijk ook buiten het domein van politie en justitie worden gezocht. En naast het vinden van een therapie werd er gewezen op angst en gevoelens van onveiligheid. Daarbij moeten we onderscheiden tussen algemene bezorgdheid over een maatschappelijk probleem en de min of meer persoonlijke angst. Over de noodzaak van bestrijding van criminaliteit als algemeen verschijnsel bestond er geen onenigheid, wel over de wijze van aanpak. De noodzaak groeide in wetenschappelijk onderzoek en beleid om het verschijnsel steeds nauwkeuriger in kaart te brengen: naar soorten, gevolgen en aanpakken.

Eén soort criminaliteit kreeg zelfs zijn eigen commissie: in 1983 vond de installatie plaats van de commissie "kleine criminaliteit" met als voorzitter de heer Roethof. Zijn aanwezigheid op deze studiedag stellen de organisatoren ten zeerste op prijs: ik heet hem graag apart welkom.

Ten aanzien van de noodzaak te onderscheiden in het verschijnsel criminaliteit had de Commissie Roethof - zelfs bij de officiële installatie al moeite met de preciese definitie van dat "kleine" criminaliteit. De commissie heeft zich uiteindelijk aangesloten bij de praktijk van de criminaliteitsbestrijding via de zgn. justitiële reactie op strafbare feiten: strafbare gedragingen, die via politio-nale transactie of - bij eerste overtreding - door de officier van justitie in het algemeen worden afgedaan of door de rechter worden afgedaan met een geldboete en/of een voorwaardelijke vrijheidsstraf. Daaraan voegt de commissie toe: deze gedragingen zijn - vooral door hun massaliteit - hinderlijk of bevorderen bij de burgerij de gevoelens van onveiligheid.

Het voert te ver hier het begrip verder uit te benen. Centrale

kenmerken zijn: een lichte justitiële reactie en massaal voorkomen. Klein wil dus niet zeggen onzichtbaar of verwaarloosbaar, neen, het verwijst vooral naar de aard van de justitiële reactie.

In het reeds genoemde interimrapport van die commissie valt het volle licht op de brede benadering van het verschijnsel "kleine" criminaliteit, niet alleen qua verschijningsvormen maar ook naar soorten schade voor direct getroffen en voor de maatschappelijke verhoudingen. De dimensies van rechtstaat en rechtsorde worden concreet aangegeven, o.a. in de deelstudies naar enige typen kleine criminaliteit. Heel belangrijk is ook de plaatsing van criminaliteit in het totaal van oorzaken + verschijningsvormen + gevolgen + politionele plus justitiële aanpak. Tot de gevolgen worden niet alleen directe schaden gerekend. In een wat ruimer verband immers zijn onrust, verontwaardiging, normvervaging en angst evengoed schade, al zijn daarbij de maat en de aanwijsbaarheid geringer dan bij een schadebegrip zoals we dat bv. in verzekeringspolissen verwoord zien.

Het rapport neemt de moeilijk meetbare dimensies, nl. angst en gevoel van onveiligheid, mee, terwijl het inzake preventie en ingrijpen in oorzaken en omstandigheden een appèl doet op maatschappelijke organisaties, met als trefwoord: de sociale contrôle. Het rapport verwijst - wat betreft de overheid- niet enkel naar het Ministerie van Justitie. Want ligt daar de primaire verantwoordelijkheid voor politioneel en justitieel optreden en voor de maatschappelijke reactie via de middelen van het strafrecht, juist de verbreding naar de preventie en naar andere maatschappelijke terreinen levert de uitdaging voor andere beleidsterreinen. Dat preventie in allerlei vorm zo'n bijzondere aandacht krijgt geeft tevens aan dat het vertrouwen in de autonome preventieve werking van het strafrecht aanzienlijk gesleten is. Bij één van die verbredingen omwille van de preventie staan wij vandaag stil: hoe leveren maatregelen van de stedelijke inrichting een bijdrage aan de preventie van criminaliteit?

Het Rapport- Roethof en het beleidsplan "Samenleving en Criminaliteit" uit 1985 van de Minister en de Staatssecretaris van Justitie (mede in reactie op het Rapport- Roethof) geven aan, dat in de ontwikkeling van een bebouwde omgeving, die qua planologische en bouwtechnische kenmerken zo min mogelijk gelegenheid biedt tot het plegen van delicten, een sleutel steekt voor bijdrage aan de preventie van criminaliteit. Niet de enige sleutel, niet de centrale zaak, wel een bijdrage. Wat betreft de totstandkoming van deze documenten kan ik zeggen, dat de teksten over VROM- maatregelen het product zijn van intensief interdepartementaal overleg. Dat geldt ook voor de brief van Minister Winsemius aan de Tweede Kamer over sociale veiligheid van november 1985. Het begeleidende rapport van de Rijksplanologische Dienst "Maakt de gelegenheid de dader?" en de brochure over de brief en het RPD-rapport "Stedebouw met het oog op sociale veiligheid" zullen intussen ook bij velen van U een zekere bekendheid hebben gekregen. De inleiders van vandaag zullen zeker gebruik maken van de brief van Minister Winsemius en het rapport van de RPD.

Mijn opmerkingen met het oog op het onderwerp van vandaag laten zich als volgt samenvatten:

1. waar criminaliteit zo vaak als voer voor politie en justitie

- wordt aangemerkt, willen wij de aandacht niet richten op de repressieve reactie, maar juist op de preventie ervan;
2. van het verschijnsel criminaliteit hebben wij vooral oog voor de verschijningsvorm in het openbare leven en in de openbare en semi-openbare ruimten. Zo heeft witte-boordencriminaliteit geen relatie met het gebruik van openbare ruimte, evenmin bv. als criminaliteit binnen het gezin;
 3. de analyse van verschijningsvormen van criminaliteit zal zich richten op omstandigheden waaronder frequente vormen van criminaliteit zich manifesteren. Ik verwijs naar het "massaal voorkomen" uit het Rapport-Roethof. Of de analyse van omstandigheden causaliteit in wetenschappelijke zin oplevert, staat open voor nader onderzoek;
 4. de termen "criminaliteit" en "omstandigheden" moeten ruim worden genomen omwille van het centrale gevolg: de combinatie van directe schade, hinder en gevoelens van onveiligheid. Zo is rommel op straat niet zomaar crimineel, wel hinderlijk en is slechte verlichting in doorgangen wellicht niet een oorzaak, wel een vergemakkelijkende omstandigheid voor hinderlijk en crimineel gedrag;
 5. het centrale oogmerk moet zijn het besef en het gevoel van onveiligheid terug te dringen. Toegegeven: criminaliteit is van alle tijden, zo zegt Van Weeringh, maar veel mensen in de steden vinden de kwaliteit van het stadsleven ernstig aangetast en leggen zichzelf beperkingen inzake het vertoeven buitenshuis.

De Sectie Ruimtelijke Planning en Onderzoek biedt met deze studiedag een drieluik en ik wil enige toelichting geven op de afzonderlijk onderdelen.

Een drieluik: drie hoofdonderdelen, die over de dag zijn verdeeld:

- De ochtend, het eerste paneel, beoogt met drie inleidingen een aantal analytische gezichtspunten te bieden.
Het gaat om het in beeld brengen van verschijningsvormen in Nederland en in andere landen van crimineel en hinderlijk gedrag. De organisatoren hebben hier een verdeling van stof moeten maken die natuurlijk zijn arbitraire kanten heeft: algemene uitingssvormen, objectgerichte criminaliteit en tegen personen gerichte criminaliteit. Andere onderscheidingen zijn zeker denkbaar. Wel zullen in alle drie de inleidingen de criminele of hinderlijke feiten, ruimtelijke milieus en onveiligheidsgevoelens telkens aan de orde komen.
De toehoorders dienen te bedenken, dat analyses en vergelijkingen altijd aan beperkingen onderhevig zijn en natuurlijk facetten en een zekere concreetheid zullen ontberen.
- Dat proberen wij gedeeltelijk aan te vullen met het tweede paneel: een aantal presentaties van praktische situaties, ik zou spreken van case-study-materiaal. Vijf "situaties" zijn voor vanmiddag gekozen. Die zijn natuurlijk onvergelijkbaar, maar naar wij hopen wel voldoende prikkelend en concreet om de stedenbouwkundige uitdaging in vijf kleine bijeenkomsten aan U te kunnen overdragen.
- Het derde paneel vormt de rede van Minister Korthals Altes. Wij hebben hem uitgenodigd omdat onder zijn coördinerende verantwoordelijkheid allerlei aanzetten van beleid zijn beloofd en wij hem graag ook vanuit zijn justitiële verantwoordelijkheid willen horen over de bijdrage van ruimtelijke ordening en volkshuisvesting.

U hebt mij geen uitspraak horen doen over hoofdpaneel en zijpanelen. De organisatoren gaan er vanuit dat de melée van gezelschap van vandaag ertoe zal leiden dat sommigen de praktische situaties van de middag het belangrijkste zullen vinden; anderen zullen juist de voortgang van het beleidswerk onder de coördinerend Minister van Justitie willen horen. Al zal de waardering van het belang van de afzonderlijke onderdelen wel uiteenlopen, de organisatoren verwachten dat deze studiedag: een menging van verschillende onderdelen in een gezamenlijke confrontatie, zowel de bewustwording van als de gerichte bijdrage aan veiligheid in onze steden een aantal stappen vooruit zal helpen.

SOCIALE VEILIGHEID, CRIMINALITEIT, RUIMTELIJKE OMGEVING*)

door: drs. P. van Soomeren
 Bureau Criminaliteitspreventie Amsterdam

1. Inleiding

In het eerst deel van dit artikel wordt een aantal omschrijvingen van de begrippen die centraal staan besproken, waarbij met name wordt ingegaan op de onderlinge relatie tussen deze begrippen.

Vervolgens wordt kort ingegaan op enige - met name buitenlandse - literatuur op het terrein. Veel meer dan een krabbelende schaats-tocht over de literatuur zal dat niet worden, aangezien we niet de pretentie moeten hebben om duizenden pagina's literatuur op enkele pagina's te kunnen samenvatten.

Lest best passeren nog enkele gedachten en ideeën de revu over de mogelijkheden en aanpak van criminaliteitspreventie via de ruimtelijke omgeving.

2. Definities en omschrijvingen

Centraal in de artikelen in deze bundel staan drie begrippen: sociale veiligheid, criminaliteit en ruimtelijke omgeving**).

Naast deze drie wordt soms ook nog wel het begrip "vandalisme", of het begrip "(sexueel-)geweld" apart opgevoerd. Vandalisme en geweld - maar ook fietsendiefstal, inbraak, aanranding, moord, fraude, etc.- zie ik echter als specifieke uitingsvormen van criminaliteit (ofwel delicten).

Wat verstaan we onder de begrippen sociale veiligheid, criminaliteit en ruimtelijke omgeving? Hoe verhouden ze zich tot elkaar?

2.1. Sociale veiligheid

In het begrip sociale veiligheid zitten twee flink verschillende componenten verborgen:

Onveiligheid gevoelens
Criminaliteit

*) De hier weergegeven neerslag van de gehouden lezing verschilt op enkele punten van de uitgesproken tekst. Sommige onderdelen zijn iets diepgaander uitgewerkt en het deel waar in gegevens over criminaliteit gepresenteerd worden, is anders van opzet, omdat een luchtig becommentarieerde dia-presentatie (in kleur) zich nu eenmaal lastig in zwart op wit papier laat vastleggen.

**) Als synoniem van het begrip ruimtelijke omgeving hanteer ik in dit artikel ook de term gebouwde omgeving.

- Onveiligheidsgevoelens, oftewel angst/onrustgevoelens die een relatie hebben met de werkelijk plaatsvindende, of vermeende criminaliteit. Dit is de "subjectieve" kant van het begrip sociale veiligheid. Dat deel wat in de hoofden van de mensen zit. Daarbij mag men overigens niet de fout maken om te denken dat onveiligheidsgevoelens niet of nauwelijks reëel zijn. Het tegendeel is het geval: onveiligheidsgevoelens zijn zeer reëel in hun consequenties: mensen gaan 's avonds de deur niet meer uit, vermijden bepaalde straten, gebieden en voorzieningen, mensen verhuizen om deze reden.

Begripsmatig is dit terrein nogal chaotisch: begrippen als onveiligheid, onrust, angst, e.d. worden dwars door elkaar heen gebruikt, terwijl ze soms duidelijk verschillende ladingen hebben. Ik laat het hier korthedshalve bij deze constatering. Wel wil ik voorstellen om steeds te trachten de beperking aan te brengen dat het gevoel waar we hier over spreken ("eng op straat") tenminste verband moet houden met echte of vermeende criminaliteit. Ik ben me er daarbij van bewust dat overigens juist daar een enorm probleem ligt voor de onderzoekers.

In dit artikel zal overigens vrij weinig aandacht besteed worden aan onveiligheidsgevoelens, omdat dit aspect elders in deze bundel (E. Modderman) aan de orde zal komen.

- Een tweede begrip dat verborgen zit in de term sociale veiligheid, is het begrip: feitelijke criminaliteit. Het gaat hierbij om een groot aantal delicten: van moorden tot fietsendiefstal, van verkrachting tot fraude, inbraken en vandalisme. Maar gelukkig is van de honderden delicten die men in het Wetboek van Strafrecht heeft weten te verzinnen, er hier slechts een gering aantal echt interessant; namelijk die delicten die via ruimtelijke maatregelen beïnvloedbaar lijken: vandalisme, bepaalde vormen van diefstal (auto/fiets), inbraak en misschien een deeltje (sexueel) geweld. Op de relatie en de beïnvloedbaarheid via ruimtelijke ingrepen van criminaliteit, wordt bij de bespreking van het begrip ruimtelijke omgeving nog teruggekomen (par. 2.3.)

Met het begrip criminaliteit zijn we aangeland bij de "objectieve" kant van sociale veiligheid.

Objectief omdat criminaliteit - althans de vormen waartoe we ons hier beperken - zichtbaar en voelbaar is: een opengebroken en overhoop gehaalde woning, een vernield bushokje, een bult op je hoofd, een gebroken arm of nog erger.

Dat ik spreek over de objectieve kant wil overigens niet zeggen dat over criminaliteit alles bekend is. Het tegendeel is eerder het geval. Zelfs simpele vragen als "hoe vaak komt dit delict nu voor?", "waar komt het voor?" en "wanneer en wie zijn de daders en slachtoffers?" blijken uitermate moeilijk te beantwoorden. Heel vaak blijft het zelfs bij gissen.

Voordat we direct nog wat dieper ingaan op het begrip criminaliteit, wil ik allereerst nog een paar kanttekeningen maken bij het begrip sociale veiligheid.

Kanttekeningen bij het begrip sociale veiligheid

Feitelijk plaatsvindende criminaliteit en onveiligheidsgevoelens zijn twee zaken die flink kunnen verschillen. De consequentie hiervan wordt vaak over het hoofd gezien. Als je via ruimtelijke ingrepen iets doet aan de vermindering van onveiligheidsgevoelens, houdt dat nog niet in dat je daarmee ook automatisch de feitelijk plaatsvindende criminaliteit terugdringt. Vice versa geldt hetzelfde: het terugdringen van de criminaliteit impliceert niet zondermeer dat ook de onveiligheidsgevoelens verminderen.

Feitelijke criminaliteit - op zich al weer een verzamelbegrip voor een flink aantal verschillende delicten - en onveiligheidsgevoelens zijn dus zeker niet hetzelfde. Ook al verpak je ze samen in één container en noemt die container "sociale veiligheid".

Hiermee zal al duidelijk zijn dat er wel enige kritiek op het begrip sociale veiligheid mogelijk is. Dit begrip wordt m.i. te snel, te makkelijk en heel vaak te ondoordacht gebruikt.

Het begrip sociale veiligheid is door zijn containerkarakter nogal vaag en onduidelijk. Ik kan mij daarbij niet geheel aan de indruk onttrekken dat het in sterke mate een politieke vlag is waar iedereen zich onder kan verenigen.

En daar ligt in feite m.i. ook de oorsprong van het begrip sociale veiligheid.

Om het enigszins ongenueanceerd samen te vatten:

- Enerzijds zijn er de (vrouwen)groepen die zich bezighouden met onderwerpen als verkrachting, aanranding en ander sexueel geweld, waarbij de angst- en onveiligheidsgevoelens - die onlosmakelijk verbonden zijn met deze vormen van criminaliteit - vanzelfsprekend ook tot dit onderwerp zijn gaan behoren.
- Anderzijds zijn er de bouwers en beheerders van gebouwen en straatmeubilair die zich druk maken om het vandalisme. De vernielingen die aangericht worden aan hun mooie gebouwen, bushokjes en lantaarnpalen.

Vreemd is wel, dat de onder de vlag van het begrip sociale veiligheid verzamelde twee groepen (om het maar even bij deze ongenueanceerde tweedeling te houden) gezien hun beider achtergrond bepaalde vormen van criminaliteit totaal laten liggen. Er is veel aandacht voor geweld en sexueel geweld.....er is veel aandacht voor vandalisme.....maar het verbaast me toch keer op keer om te zien hoe weinig aandacht men bijvoorbeeld besteed aan een delict als woning-inbraken. Een snel in omvang toenemend delict, dat bovendien van een redelijke ernst is en dat daar bovenop er veel onveiligheidsgevoelens bij de slachtoffers genereert. Logisch als men de ernst van zo'n inbreuk op uw private levenssfeer beseft.

Inbraak is daarmee een delict geworden dat in de discussie in planologen en architectenland tussen de wal en het schip dreigt te geraaken. En dat is welbeschouwd heel vreemd, want je zou toch zeggen dat als er iets is dat door ruimtelijk ordenaars en architecten te behapen valt, dat toch de woning is en dus ook de woning inbraak. Handig is het wel om niet over inbraak te hoeven praten: inbraak-preventieve maatregelen staan nogal eens op gespannen voet met maatregelen die onveiligheidsgevoelens zouden moeten verminderen. Hierdoor heeft het delict wat weg van een lastig Trojaans paard en zo'n paard kan je beter negeren.....voor zolang als dat gaat.

Mijn totaal afweging is dan ook dat het begrip sociale veiligheid perspectieven biedt, al moet je als beleidsmaker, of als onderzoeker wel steeds beginnen met het begrip op te gaan delen.

2.2. Criminaliteit

Laten we nog even wat dieper ingaan op het onderwerp criminaliteit. Neemt deze criminaliteit toe, of moet u misschien toch maar gewoon een ander ochtendblad gaan lezen? En als er al sprake is van een toename, wát neemt dan precies toe, welk delict, wat is de omvang, en op welke plaatsen speelt het probleem?

Criminaliteit: een normatief begrip

Allereerst mag opgemerkt worden dat criminaliteit een lastig begrip is. Wat crimineel is en wat niet, wordt immers door de straffers in ons land bepaald. Criminaliteit is daardoor een zeer sterk normatief gekleurd begrip. Criminologen kunnen op grond hiervan dan ook jarenlange discussies houden over de etiketten plakkerij die de maatschappij op haar criminelen toepast en over de gevolgen van die plakkerij.

Ik zal me hier verre houden van dit soort discussies. Mijn misschien wat simplistische stelling is, dat de kern van het begrip criminaliteit - zoals we dat hier afperken - duidelijk is. Het gaat om een aantal gedragingen die - gegeven de huidige maatschappelijke orde - niet aanvaardbaar zijn: het stukmaken of wegpikken van spullen van anderen en het bedreigen of vernielen van andere personen.

Cijfers over criminaliteit

Als we ons vervolgens buigen over de vraag hoe het er nu precies met die criminaliteit in Nederland voorstaat, blijkt als allereerste dat de maandelijks aanwezige krantenkop "ONRUSTBARENDE STIJGING CRIMINALITEIT", op zijn minst enigszins ongenueanceerd genoemd mag worden.

DE criminaliteit is niet veel meer dan een optelling van appels en peren. Sommige delicten zijn in de afgelopen jaren inderdaad enorm in aantal toegenomen, voor anderen geldt dat minder en er zijn zelfs delicten (al zijn dat er niet veel) die in aantal zijn afgenomen.

In tabel 1 geven we op basis van cijfers van het CBS een indicatie van het totaal aantal ter kennis van de politie gekomen misdrijven voor een aantal jaren. Daaronder geven we voor dezelfde jaren de cijfers voor een aantal "top-hit-delicten".

Tabel 1: Ter kennis van politie gekomen misdrijven (WvS)

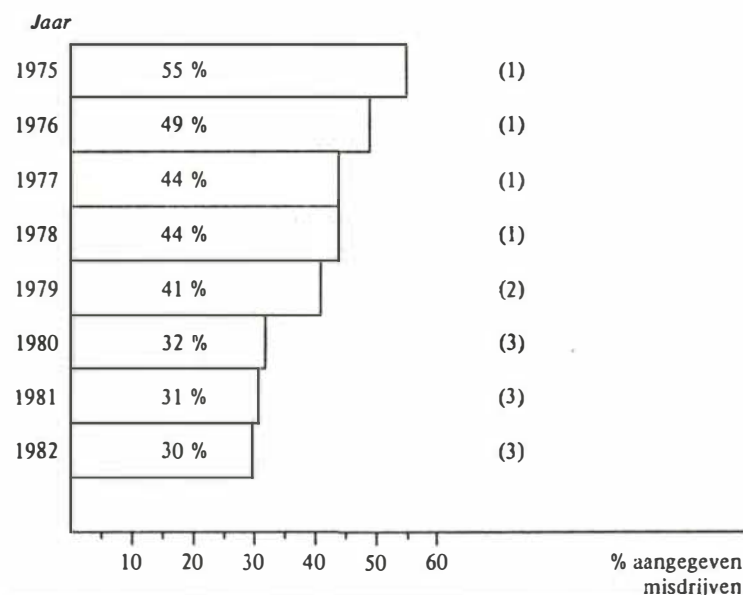
	1970	1975	1980	1985
Totaal aantal	224.054	395.674	610.680	990.332
Waarvan:				
Diefstal dmv braak	43.373	100.193	171.777	345.380
Fietsendiefstal	31.911	84.803	117.511	185.331
Vernieling	10.334	25.322	69.779	98.799
Winkeldiefstal	11.562	17.468	31.206	54.024
Mishandeling	8.602	9.591	13.409	17.231
Sexuele misdrijven	8.263	6.868	8.096	9.331

Bron: CBS

Tabel 1 laat zien dat de omvang en toename van het totaal aantal misdrijven niet gering is. Voor sommige delicten is de stijging zelfs explosief te noemen, terwijl dat voor andere minder geldt. Deze toename wordt niet weggepoetst als we corrigeren voor zaken als bevolkingstoename, of de toename van het aantal politiemensen. Gemakshalve laten we deze exercities dan ook maar achterwege.

Nu hebben gegevens van de politie zo hun nadelen: veel slachtoffers van een misdrijf doen geen aangifte daarvan bij de politie. In figuur 1 is te zien dat het aangifte percentage in de afgelopen jaren bovendien aan het dalen is.

Figuur 1: Percentage van het aantal misdrijven waarvoor aangifte werd gedaan.*)

1. Bron: VAN DIJK, J., STEINMETZ, C., *De W.O.D.C.-slachtofferenquêtes 1974-1979*, Den Haag, Staatsuitgeverij, 1979, blz. 33.

2. Bron: cijfers ons medegedeeld door C. STEINMETZ, W.O.D.C.

3. Bron: VAN DER HEIJDEN, A., *Slachtofferschap van misdrijven in 1982, Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 27 (okt. 1983), 10, Blz. 17.

*)= Deze figuur is overgenomen uit: Kerckvoorde, J. van: Tien jaar slachtofferenquêtes in Nederland: een selectie. In: *Panopticon*, jrg.5, nr. 3, mei/juni 1984.

Als er van een bepaald misdrijf aangifte wordt gedaan, bestaat er altijd nog een gerede kans dat de politie zo'n aangifte niet registreert en dat het desbetreffende misdrijf nooit verder komt dan het politiebureau en dus nimmer promoveert tot een officieel CBS getalletje.

Om het allemaal nog lastiger te maken: van sommige delicten (bijv. woninginbraken) weet de politie wel het fijne af (het aangiftepercentage van bijvoorbeeld woninginbraken ligt op ongeveer 90%). Andere delicten dringen echter nauwelijks tot de politie - en vervolgens de CBS politiestatistiek - door. Van alle vernielingen is nog minder

dan 10% in de politiestatistiek te vinden en voor sexueel geweld ligt dit percentage waarschijnlijk in dezelfde orde van grootte, of (afhankelijk van de definitie die men voor sexueel geweld kiest) misschien zelfs nog veel lager.

Om die reden is men ook in de zeventiger jaren begonnen met het op vrij grootscheepse wijze interviewen van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder. We spreken hier van slachtofferenquêtes. Daarbij wordt de vraag gesteld "Bent u in het afgelopen jaar slachtoffer geworden van....delict 1, 2, 3....n?".

De uitkomst is een slachtofferpercentage per delict dat aangeeft hoeveel procent van de Nederlandse bevolking (ouder da 15 jaar) het slachtoffer wordt van het betreffende delict. Deze percentages zijn in tabel 2 te vinden (ook deze tabel is overgenomen uit het artikel van Van Kerckvoorde in Panopticon 1984:3).

Tabel 2:

De ontwikkeling van slachtofferpercentages per delicttype sinds 1973 (1)

Delicttype:	Jaar:	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
		(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(3)	(3)	(3)
Diefstal van fiets		4,0	3,0	4,5	5,4	5,9	5,7	7,5	4,9	5,1	5,5
Diefstal van bromfiets		7,0	10,0	6,5	4,0	4,2	4,5	3,9	0,4	0,4	0,4
Diefstal van personenauto		-	0,5	0,4	0,5	0,6	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3
Diefstal uit auto		2,0	2,0	1,7	3,0	2,3	2,3	3,4	1,9	2,2	2,2
Diefstal vanaf auto		-	-	-	-	-	-	-	4,9	5,4	5,1
Diefstal van portemonnaie of portefeuille		1,0	1,0	1,7	3,0	2,3	2,5	2,8	2,4	2,5	2,4
Inbraak thuis (particulieren)		0,9	0,7	1,1	1,1	1,2	1,2	1,7	1,6	1,8	2,2
Overige diefstal		-	-	-	-	-	-	-	5,5	5,5	6,4
									9,0	9,1	9,8
Beschadiging van auto		-	-	5,0	5,9	6,8	7,7	9,7			
Overige vernielingen		-	-	(4)	(4)	(4)	(4)	(4)	6,7	7,0	6,2
Handtastelijkheden met seksuele bedoelingen buitenshuis		-	-	1,1	1,3	1,5	1,4	1,5	1,0	0,9	0,8
Handtastelijkheden met seksuele bedoelingen binnenshuis		-	-	-	-	-	-	-	0,9	1,1	1,5
Bedreiging of geweldpleging buitenshuis (excl. seks. bed.)		-	-	1,5	2,5	2,6	2,8	3,2	3,4	3,2	3,1
Bedreiging of geweldpleging binnenshuis (excl. seks. bed.)		-	-	-	-	-	-	-	1,6	1,9	2,7
Exhibitionisme		-	-	-	-	-	-	-	1,3	1,6	1,7
Aanrijding buiten schuld met doorrijden dader		-	-	1,0	1,0	0,9	0,9	1,2	1,4	2,0	2,4
Aanrijding buiten schuld door motorrijwiel of -voertuig		3,0	3,0	4,5	7,1	6,3	8,0	6,4	-	-	-

1. De cijfers verschillen soms over de onderscheidene publikaties. Wij gebruikten telkens het meest recente retrospectief overzicht. De cijfers vóór 1977 hadden betrekking op minstens 18-jarigen, en deze over 1977 tot en met 1979 op minstens 16-jarigen. In deze tabel werden de cijfers over 1973 tot en met 1976 gecorrigeerd, zodat ze met deze over 1977 tot en met 1979 vergelijkbaar zijn. De cijfers over 1980 en volgende hebben betrekking op minstens 15-jarigen. De cijfers over 1973 tot en met 1979, en deze over 1980 tot en met 1982, zijn doorgegaan niet zonder meer vergelijkbaar, met name niet voor wat rijwiel- of voertuiggebonden delicten betreft.

2. Bron: VAN DIJK, J., en STEINMETZ, C., *The Burden of Crime on Dutch Society*, The Hague, Ministry of Justice, 1980, blz. 8.

3. Bron: VAN DER HEIJDE, A., Slachtofferschap van misdrijven in 1982, *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 27 (okt. 1983), 10, blz. 15.

4. Beschadiging van eigendom.

De enkele doorzetter zal het opgevallen zijn dat er in 1980 een wat vreemde breuk in sommige reeksen te constateren valt. De oorzaak daarvan ligt in het feit dat toen andere rekenaars het werk overnamen (voorheen: het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie, thans het Centraal Bureau voor de Statistiek).

In tabel 3 (wederom overgenomen uit het artikel van Van Kerckvoorde in Panopticon 1984:3) is middels indexcijfers deze breuk gelijmd*) waardoor toe- en afnames beter zichtbaar worden.

Tabel 3:

De ontwikkeling van de criminaliteit vanaf 1975 tot en met 1982 op basis van de W.O.D.C./N.I.P.O.- en C.B.S.-slachtofferpercentages uitgedrukt in verhoudingsgetallen ten opzichte van het peiljaar 1980. Zowel de W.O.D.C./N.I.P.O.- als de C.B.S.-slachtofferpercentages van 1980 zijn op honderd gesteld

Delicttype:	Jaar:	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
								(1)	(1)
Diefstal van fiets		64	80	76	73	100	100	106	105
Diefstal van bromfiets		-	-	120	100	100	100	100	103
Diefstal van personenauto		150	150	150	100	150	100	100	102
Diefstal uit auto		73	120	93	93	133	100	122	123
Diefstal vanaf auto		-	-	-	-	-	-	-	-
Diefstal van portemonnaie of portefeuille		65	115	92	96	108	100	117	100
Inbraak thuis (particulieren)		73	73	80	80	106	100	112	132
Overige diefstal		-	-	-	-	-	-	-	-
Beschadiging van auto		-	-	-	-	-	-	-	-
Overige vernielingen		48	57	66	74	94	100	104	98
Handtastelijkheden met seksuele bedoelingen buitenshuis		73	87	100	93	107	100	100	74
Handtastelijkheden met seksuele bedoelingen binnenshuis		-	-	-	-	-	-	-	-
Bedreiging of geweldpleging buitenshuis (excl. seks. bed.)		37	61	63	68	80	100	97	87
Bedreiging of geweldpleging binnenshuis (excl. seks. bed.)		-	-	-	-	-	-	-	-
Exhibitionisme		-	-	-	-	-	-	-	-
Aanrijding buiten schuld met doorrijden dader		71	71	69	69	86	100	136	166
Aanrijding buiten schuld door motorrijwiel of -voertuig		-	-	-	-	-	-	-	-

1. Voorlopige cijfers.

Bron: Bijlage VIII, Jaarverslag Openbaar Ministerie 1982, blz. 50.

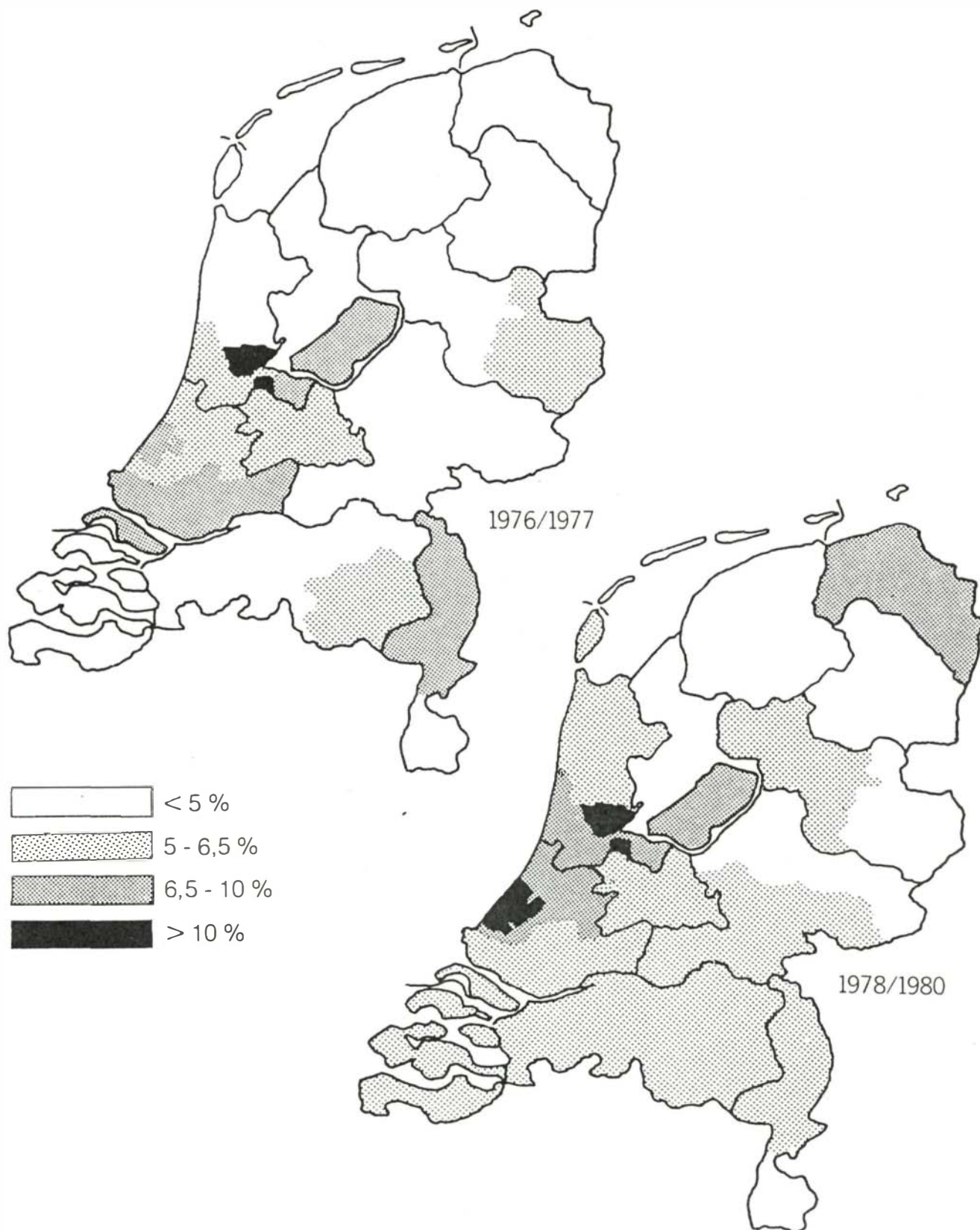
Maar als men op basis van de voorgaande stapel gegevens denkt nu wel zo ongeveer een inschatting te kunnen maken van de criminaliteitsrisico's, dan kan men er nog lelijk naast zitten. Lutjewinkel is Amsterdam niet en de criminaliteitsdruk verschilt dan ook - per delict - naar regio en urbanisatiegraad. Globaal gesteld: hoe groter de stad, des te meer criminaliteit.

Enkele voorbeelden van de ruimtelijke (regionale) spreiding van enkele vormen van criminaliteit vindt men in de bijgaande kaarten. Deze kaarten zijn vervaardigd op basis van regionaal berekende slachtofferenquete gegevens, waarbij Nederland verdeeld is in 22 regio's (bron: WODC en CBS, met dank aan het Bureau Landelijk Coördinator Voorkoming Misdrijven).

*) Voor de volledigheid: dit lijmen was mogelijk omdat beide rekenaars in 1980 bewust dubbel werk deden.

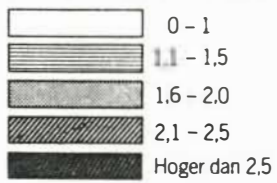
Kaart 1 en 2: Fietsendiefstal

Het percentage slachtoffers naar regio in kaart gebracht
(1976/1977 - 1978/1980)

Kaart 3: Inbraak

Slachtofferpercentages 1981/1983

We kunnen uit de voorgaande cijferbrei enkele conclusies trekken:

- "De" criminaliteit bestaat niet. Per delict zijn er verschillen in omvang en toename te constateren. Bovendien bestaan er flinke verschillen naar geografisch gebied.
- Voor de interpretatie van criminaliteitscijfers lijkt minimaal het volgen van een drieweekse cursus vereist. In zijn algemeenheid kan echter wel gesteld worden dat politiecijfers voor de meeste (maar niet alle!) delicten slechts het topje van de criminele ijsberg laten zien.
- Toch durf ik - vooral op basis van slachtofferenquête uitkomsten - te stellen dat de delicten die relevant zijn in de discussie "ruimtelijke omgeving en criminaliteit" een dusdanige omvang hebben aangenomen dat actie - niet langer alleen van de kant van de politie en justitie - vereist lijkt.

Daders en slachtoffers

Waar criminaliteit is, zijn ook daders en slachtoffers.

In enkele zinnen samengevat, kunnen we zeggen dat de daders merendeels jongens en mannen zijn en dat zij over het algemeen jong zijn: vandalisme en kleine kraken: 10 - 20 jaar, de zwaardere delicten (vechtpartijen: geweld, het zwaardere verniel- en inbraakwerk): 15 - 25.

Een vergelijkbare impressionistische schets is voor wat betreft de slachtoffers moeilijker te geven, omdat er logischerwijs een sterke samenhang met het gepleegde delict is: sexueel geweld/vrouwen, vechtpartijen/jonge jongens, diefstal van en uit auto's/autobezitters, etc.

Algemene uitspraken zijn hier dan ook nauwelijks zinvol, al mag wel opgemerkt worden dat de Robin Hood hypothese (vooral de rijken worden slachtoffer van diefstal) zeker niet opgaat. Criminaliteit drukt onevenredig zwaar op de sociaal- economisch zwakkeren in onze maatschappij.

Voorwaarden voor criminaliteit

Wil zich een geval van criminaliteit voordoen dan moet er aan een viertal voorwaarden voldaan zijn. Deze voorwaarden zijn in het onderstaande schema terug te vinden (Overgenomen uit: "maakt de gelegenheid de dader?", pag. 32, RPD/VROM nov. 1985).

Allereerst moet er een dader zijn. Dat lijkt misschien een open deur, maar vreemd genoeg wordt toch de persoon en de rol van de dader door veel onderzoekers en beleidsmakers soms totaal onverachtzaamd. Die dader moet natuurlijk ook een motief hebben, maar dat is iets dat m.i. via ingrepen in de ruimtelijke omgeving nauwelijks beïnvloedbaar is. Wel relevant is hier dat de dader niet gehinderd wordt door een of andere drempel. Sociale controle is zo'n drempel en de fysieke mogelijkheden voor sociale controle zijn ten dele via ruimtelijke ingrepen te manipuleren. Het begrip sociale controle is zeer complex. Ik onderscheid - gebaseerd op het literatuur overzicht (zie 3) - drie vormen: formele controle (politie), semi-formele controle (huishoudhouders, Roethof's tramconducteurs) en informele controle (bewoners en passanten).

Haaks hierop dient men nog een onderscheid te maken naar de objectief aanwezige controle (er staat echt een politieagent) en de door daders gepercipieerde controle (subjectief: de dader denkt dat er een huishoudhouder zit, of dat er elk moment eentje de hoek om kan komen stuiven).

Lest best moet de dader de fysieke mogelijkheid hebben om zijn daad te plegen: het object dat hij aanvalt moet stuk te krijgen zijn (of het nu mensen of dingen zijn), of het moet open te breken zijn. Hier zijn we aangekomen bij het niveau van technopreventie, of zoals de Engelsen het zo fraai uitdrukken: "target hardening".

2.3. Ruimtelijke omgeving (in relatie tot criminaliteit)

Het begrip ruimtelijke omgeving blinkt niet bepaald uit door helderheid. Strikt genomen is de ruimtelijke omgeving per definitie alles. Gelukkig mogen we ons allereerst beperken tot de stedelijke ruimtelijke omgeving, omdat criminaliteit daar het meeste voorkomt (zie 2.2.).

Iets meer duidelijkheid ontstaat verder als we een opdeling maken naar schaalniveaus. Zo'n opdeling is mede nuttig om alle zware praat tenslotte pragmatisch te kunnen gebruiken voor criminaliteitspreventie. Het idee is immers dat men t.z.t. iets gaat doen via ruimtelijk

ke planning en ook daar bestaat het schaalniveau onderscheid.

- Macro: structuur en streekplan niveau. Denk hierbij bijvoorbeeld aan routes en functiemenging.
- Meso: buurt/wijk niveau, het complex.
- Micro: het object zelf, verdediging on the spot d.m.v. target hardening en technopreventie aan de woning, het gebouw, het bushokje en (eventueel) de persoon (karate, alarm).

Nemen we nu deze niveau indeling tesamen met het "dader-motiefdrempel-mogelijkheid schema" dan geeft dat het begin van een rode draad. Een draad die bij onze korte schaatstocht over de literatuur nuttig zal blijken.

Op al deze niveaus staat de vraag centraal naar de ruimtelijke spreiding van het begrip criminaliteit. Of nog preciezer: de ruimtelijke spreiding van een bepaald delict.

Als de ruimtelijke spreiding totaal gelijkmatig is, als er dus geen concentraties (clusters) te constateren zijn, is het onaannemelijk dat er een verband tussen de ruimtelijke omgeving en een bepaalde vorm van criminaliteit bestaat.

Maar zelfs al constateren we ruimtelijk gezien bepaalde concentraties, dan wil dat nog lang niet zeggen dat we er dan zijn. De volgende vraag is namelijk of het desbetreffende delict via ruimtelijke ingrepen te beïnvloeden is.

We weten allemaal dat het onterecht is om al te overspannen verwachtingen te hebben over de invloed die planologen, stedenbouwkundigen, architecten en overige sleutelaars aan de gebouwde omgeving op sociale verschijnselen kunnen uitoefenen. Gelukkig ronddartelende en onderling vrolijk samenwerkende mensen komen er niet vanzelf als je een omgeving op een bepaalde manier ordent of bouwt. Dat hebben Bijlmerachtige utopieën ons in ieder geval wel geleerd.

Gebouwen plegen geen criminaliteit. Criminaliteit is mensenwerk. Via de ruimtelijke inrichting van een bepaalde omgeving is dan ook hoogstens dat deel van de criminaliteit te beïnvloeden waarbij de dader(s) vrij opportunistisch te werk gaan. Waarbij daders gebruik maken van de gelegenheid, of waarbij ze die gelegenheid - zonder er al te veel moeite voor te doen - opzoeken.

Een en ander impliceert dat we ons bij de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke omgeving op de wat meer amateuristische en over het algemeen jongere dader moeten richten. De wilde jonge jongens... De bedaagde oude professional (overigens lijkt dat een uitstervende categorie) laat zich niet beïnvloeden of bedotten door de ruimtelijke inrichting. Daar is hij veel te planmatig, te doelgericht voor.

3. Een korte schaatstocht door onderzoeksland

Over de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke omgeving wordt met name in het buitenland al een dikke vijftig jaar nagedacht. De kennis die in de literatuur over dit onderwerp te vinden is, zou dus wel eens van nut kunnen zijn nu men in Nederland dit onderwerp geleidelijk hoger op de agenda schuift.

3.1. De Chicagoschool (Park, Burgess, Shaw en McKay; 1930)

In de 20er jaren begaven een aantal sociologen zich, gewapend met een vrij degelijke theoretische onderbouwing in de vorm van sociologische en sociaal geografische theorieën, op het onderzoeksterrein criminaliteit - ruimtelijke omgeving. De fundamentele breuk met de

doorgegroeide wenkbrauwen criminologie van Lombroso is hiermee definitief een feit.

Hun centrale vraag was "waar wonen jeugd-delinquenten in de stad en waarom wonen ze daar?". Alle aandacht ging dus uit naar de daders van criminaliteit en hun sociaal ruimtelijke omgeving. Het antwoord op hun vraag bleek te zijn dat daders vooral woonden in de "zone of transition" ronde het centrale zakencentrum van de stad. Vertaald naar Nederland: de 19de eeuwse krottenbuurten rond het centrum van de steden. Een vertaling overigens die voor Nederland later feitelijk onjuist blijkt, omdat de overheid alhier - via haar ruimtelijk ordenings en volkshuisvestingspolitiek - het fraaie kapitalistische vrijheid/blijheid(?) model dat in de USA bestaat verstoort.

Voor de beantwoording van het tweede deel van hun vraag (waarom wonen daders daar en hoe komt het dat - zoals bleek - het patroon decennia lang blijft bestaan?), zocht de Chicagoschool de verklaring in het begrip sociale controle. In de krottenbuurten waren niet alleen de huizen zwaar verzakt, maar dat gold ook voor de sociale controle. De jeugd kon daardoor maar wat raak rommelen, zonder correctie van buitenaf (ouders, school, verenigingen, etc.), waardoor criminele broedgebieden ontstonden: jongeren leerden elkaar het vak, jaar in jaar uit.

Met de publicaties van de Chicagoschool onderzoekers (en alle opvolgers) ontstond al snel een fundamentele discussie over de "problematiek van de onontwarbare kluwen". Daarbij komen drie hoofdpunten telkens terug:

- Het verwijt van fysisch determinisme.
Wat is de invloed van de fysieke gebouwde omgeving op sociale verschijnselen? Wordt deze invloed wel of niet overdreven? Wordt dit verband te direct gelegd?
- Het verschil tussen woonplaats en pleegplaats.
Daders wonen ergens (daar keek de Chicagoschool naar), maar misschien plegen ze hun delicten wel op geheel andere plaatsen en daar kan je natuurlijk ook naar kijken. Al heeft die optiek weer het nadeel dat je wel ziet wat er (op welke plek) heeft plaatsgevonden, maar dat de dader in de meeste gevallen al lang weer weg is (op de enkele gepakte sukkel na).
- Het probleem van van de wrakke gegevens.
Meestal moeten onderzoekers zich baseren op politie en justitie gegevens. Daarnaast hebben gegevens meestal betrekking op een hele stad of buurt, terwijl men uitspraken wil doen over typen gebouwen, bouwblokken etc..

3.2. De Pragmatische school (Jacobs en Wood; 1961)

In het begin van de 60er jaren vindt door het werk van Jacobs en Wood een fundamentele draai plaats naar de plek waar de criminaliteit plaatsvindt (de pleegplaats). De dader verdwijnt voor de komende 15 jaar geheel van het onderzoekstoneel.

Voorals Jacobs en in mindere mate de in Nederland nooit doorgedrongen Wood, schoppen op een heel praktische en provocerende manier aan tegen de Amerikaanse kazerne hoogbouw. Le Corbusier, Howard en CIAM worden op het schavot gesleept. Weg met de functie opsplitsing (wonen, werken, recreëren en verkeer onderling gescheiden) en de anonieme massale hoogbouw.

De ideeën van Jacobs en Wood zijn zeer aansprekend en klinken zondermeer sympatiek, juist omdat die ideeën zo lekker concreet en di-

rect op het meso/micro niveau (de straat/gebouwen) gericht zijn. Volgens Jacobs moeten er gewoon weer meer ogen op straat komen. Ogen van mensen die gezellig op straat lopen en die zich betrokken voelen bij hetgeen daar gebeurt, ogen van buurtwinkeliers en hun klanten en ogen die naar deze vrolijke drukte kijken vanuit de gebouwen. En dat alles niet alleen overdag, maar ook 's avonds en 's nachts.

Zo'n situatie valt volgens Jacobs en Wood te bereiken door winkels, café's, restaurantjes en andere voorzieningen weer te mengen met het wonen (functiemenging), door gezellige zitjes tussen de gebouwen en in de entree's van flatgebouwen te creëren, door gebouwen op straat te laten uitkijken, etc..

De twee centrale begrippen van Jacobs en Wood zijn "zichtbaarheid" (mogelijkheden om te kunnen zien wat ergens gebeurt) en "territorialiteit" (het gevoel dat het op "mijn" terrein gebeurt en dat ik dus iets moet doen).

Hoe groot de waarde van het werk van Jacobs en Wood ook is toch mag niet onvermeld gelaten worden dat de theoretische onderbouwing zondermeer zwak is.

Ten eerste is het verwijt van fysisch determinisme hier nog eerder op zijn plaats dan bij de Chicagoschool: je kan wel gezellige zitjes ergens neerzetten, maar of die gebruikt zullen worden en vervolgens inderdaad het beoogde effect hebben op criminaliteit.....dat is nog maar de vraag.

Ten tweede blijkt dat de hele gedachtengang wat te simplistisch is. Meer mensen op straat geeft misschien wel meer controle (maar zelfs dat is nog een open vraag als we denken aan al die gevallen waarin mensen niet zien/begrijpen dat er iets gebeurt, of niet willen - of kunnen - ingrijpen), maar meer mensen op straat geeft ook meer daders op straat. Jacobs' gezellige café, zojuist geopend in die voorheen rustige woonbuurt, trekt niet alleen onderling contact makende buurtbewoners aan, maar ook onguere types die, nadat ze hun pilsjes op hebben, via een kraak hun budget weer op peil brengen.

De pleidooien voor functiemenging die men in Nederland nog wel eens kan horen, dienen dan ook met enig wantrouwen bekeken te worden als de onderbouwing ervan uit niets meer bestaat dan een citaat van Jacobs.

Desondanks hebben Jacobs en Wood voor ons een deur geopend die nimmer meer gesloten kan worden: nadruk op de pleegplaats en de omringende bebouwing; zichtbaarheid; territorialiteit. Tien jaren later betreedt Oscar Newman door deze geopende deur de arena.

3.3. De Defensible spaceschool (Newman + volgers; vanaf 1972)

De bekendste goeroe op het terrein criminaliteit - gebouwde omgeving is ongetwijfeld de Amerikaan Oscar Newman. Zijn productie van onderzoeken, boeken, artikelen en adviezen (gegeven tot in de Amsterdamse Bijlmer toe) op dit terrein, maakt elke onderzoeker groen van jaloerie. In 1972 werd de rij geopend door zijn boek Defensible Space. Dit begrip - waarschijnlijk het best te vertalen met "controleerbare ruimte" - bevat de door Jacobs en Wood uitgevonden begrippen zichtbaarheid en territorialiteit. Newman beperkt zich echter - in veel sterkere mate dan Jacobs - tot woongebouwen. Een verder verschil is dat hij zijn theorie onderbouwt met een enorme stapel onderzoek (cijfers over maar liefst 4000 woonblokken, alsmede een diepte onderzoek in twee vergelijkbare woningcomplexen). Op die onderbouwing van zijn ideeën krijgt hij nogal wat methodologische kritiek (vreemd genoeg bijna uitluitend op het onderzoek in de twee woningcomplexen; over de eerste berg gegevens heeft bijna niemand het).

Daarnaast krijgt ook Newman de banvloek van fysisch determinisme over zich afgeroepen. Dat laatste is overigens niet zo vreemd, omdat Newman - met enige provocatie die hem niet vreemd is - in 1972 de gebouwde omgeving nog als een directe beïnvloeder ziet op de hoeveelheid criminaliteit die op een bepaalde plek plaatsvindt.

En die plekken zijn dan liften, trappenhuisen, corridors en entree's van grote woningbouw complexen. Met andere woorden al die ruimtes "die van niemand zijn" en waar ook niemand enige controle (zicht) op uitoefent, of beter gezegd: op uit kan oefenen omdat fysieke barrières dat verhinderen. Newman geeft in zijn boek een groot aantal tips die merendeels liggen in de lijn van het verhogen van de zichtbaarheid (zicht van woningen op entree's, gangen en hallen), verhoging van het gevoel van territorialiteit (afsluiten centrale entree's, compartimentering, etc.) en verbetering van technopreventieve voorwaarden.

Newmans werk geeft in de USA aanleiding tot talloze onderzoeken en experimentele projecten, waardoor - naast kritiek op zijn ideeën - verfijningen en uitwerkingen van de Defensible space theorie ontstaan. Daarnaast worden ook de eerste kleine preventie successen geboekt. Door deze schoolvorming rond Newman, maar zeker ook ten gevolge van de berg anti-deterministische modder die Newman van diverse critici over zich heen krijgt, slaat 5 jaar later een enigszins gelouterde Newman opnieuw de hand aan de drukpers. De directe relatie gebouwde omgeving - > criminaliteit wordt door hem genuanceerd (ook in publicaties van latere datum). Een simpel verband "lagere bebouwingshoogte - > minder criminaliteit", wordt bijvoorbeeld genuanceerd via een aantal tussenschijven: "lagere bebouwingshoogte - > minder mensen die gebruik maken van de semi openbare tuin binnen in het complex - > meer onderling contact van bewoners in de tuin en een betere herkenning van vreemden - > afschrikkend effect op daders - > minder criminaliteit ter plekke".

Het is spijtig dat de ideeën van de gelouterde Newman (die wederom gebaseerd zijn op een berg onderzoek materiaal) eigenlijk nooit goed tot Nederland zijn doorgedrongen. Misschien komt daar verandering in nu het Engelse onderzoek van Alice Coleman (Utopie on Trial, 1985) hoge ogen begint te gooien onder de Nederlandse specialisten die met de toenemende leegstandproblematiek in delen van de woningvoorraad in hun maag zitten. Colemans werk naar de relatie tussen bouwkundig ontwerp en vervuiling, bekladding en vernieling is zeer sterk door Newman geïnspireerd en ligt in het directe verlengde van het werk van (vreemd genoeg: de jonge) Newman.

Tot slot van deze Newman-show mogen twee punten niet onvermeld blijven: een kritiekpunt en een waarschuwing.

- Het kritiekpunt is dat bij Newman criminaliteit wel daderloos lijkt. Weliswaar is impliciet de dader het sluitstuk, maar het kost Newman een enorm gekronkel en gecorreleer om met iets op de proppen te komen waarvan men vervolgens dan maar moet aannemen dat de dader er ook rekening mee houdt. De laatste en meest centrale stap is en blijft toch de vraag of en in hoeverre daders hun gedrag laten beïnvloeden door Defensible space. Omdat de daders in de Defensible space theorie tot figurant gedegradeerd zijn, heeft de theorie iets weg van een reus op lemen voeten.

- De waarschuwing betreft de klakkeloze vertaling van Newmans ideeën naar de Nederlandse situatie. Daar dient men zeer voorzichtig mee te zijn: de volkshuisvestingssituatie die Newman in de USA bekeek is onvergelijkbaar met de - zoals Newman overigens zelf ook ergens expliciet zegt qua Defensible space goede situatie in Nederland. Hetzelfde geldt voor de criminaliteit. Deze is in de USA vele malen ernstiger dan in Nederland.

3.4. De situationele school (Clarke, Mayhew e.a.; vanaf 1980)

In de 80er jaren ontstaat in Engeland een school van criminaliteitspreventologen die de nadruk leggen op wat ze "situational approach" dopen. Empirisch, praktisch en beleidsgericht (kennelijk een Engels patent) buigen zij zich over sterk ingeperkte problemen: vandalisme in de metro, geweld in stadscentra, vandalisme aan telefooncellen, inbraken en vernielingen aan scholen, het effect van stuursloten op autodiefstal. Daarbij nemen ze echter wel alle relevante zaken onder de loupe. De dader en de situatie waarin het delict plaatsvindt, passeren de revue en op basis van die analyse komt men vervolgens met - liefst zo simpel mogelijke - criminaliteitspreventieve aanbevelingen. Veel van deze aanbevelingen gaan in de richting van het verminderen van de gelegenheid om criminaliteit te plegen.

Naar haar aard gaat de situationele aanpak veel breder dan de gebouwde omgeving alleen. Dit is immers slechts een stukje in de puzzel. Het sterke punt van deze aanpak is dat er zo recht gedaan wordt aan de complexiteit van het onderwerp: inbraken in scholen is iets anders dan geweld in stadscentra, Lutfewinkel is Amsterdam niet en de Dapperbuurt kent andere problemen (en vereist dus andere oplossingen) dan de Goudkust. Het mag een open deur zijn, maar het is er wel eentje die vreemd genoeg over het hoofd gezien wordt.

Deze fout maken onze situationele westerburen dus niet. Daarnaast hebben ze - zeker in latere onderzoeken - de dader weer de rol gegeven die hem toekomt.

3.5. De geografische school (Brantingham en Brantingham 1980)

De dader keert niet alleen in Engeland op het toneel terug. Ook in de USA wordt door de Geografische school (gebouwd op de fundamenteën van de Chicagoschool) het zoeklicht weer op de dader gericht. De Geografische school heeft met name aandacht voor de dader als logisch nadenkend mens die steeds weer ruimtelijke keuzes maakt: "gegeven het feit dat ik -bijv. via een inbraak -mijn geld wil verdienen, waar kan ik dat dan het beste doen? In deze buurt, deze straat, dit gebouw, deze woning?". Een dader maakt dus min of meer bewust een aantal ruimtelijke keuzes binnen het gebied dat hij kent en die keuzes worden - op elk schaalniveau - beïnvloed door signalen die de desbetreffende omgeving uitzendt: "hier niet, want hier val ik teveel op als vreemde eend", "hier wel, want hier ben ik in twee stappen binnen en kan ik via drie routes weer wegkomen".

Hiermee openen zich twee criminaliteitspreventieve wegen

- de keuzes die de dader maakt zijn via ruimtelijke ingrepen manipuleerbaar (waarbij het er om gaat wat de dader denkt, ziet en voelt);
- de totale ruimte waarbinnen een dader zijn keuzes maakt (zijn mental map) kan beïnvloed worden.

Dit laatste punt is belangrijk, omdat het tegengesteld is aan de ideeën van Jane Jacobs. In de visie van de Geografische school zou

je dus juist nooit een café moeten neerzetten in een buurt, als dat café externen aantrekt die voorheen nooit in de buurt kwamen. Als die externen immers daders zijn, dan is er een reële kans dat ze hun operatieterrein uitbreiden. Met het café haal je dan dus de ellende de buurt in. Zeker als er in die buurt voor de daders ongekende nieuwe mogelijkheden liggen (veel gelegenheid voor het plegen van een bepaald delict) dan bind je de kat op het spek. Critici mogen misschien opmerken dat het in dit geval vooral om een verplaatsings-effect gaat - de criminaliteit wordt elders minder en neemt in de desbetreffende buurt toe; het totaal blijft echter gelijk - en dat is ten dele misschien ook zo, maar het is wel ruimtelijke (wan)ordering in optima forma wat hier plaatsvindt.

Dit aspect van de ideeën van de geografische school leidt tot een aantal aardige suggesties. Een voorbeeld: zorg voor een woonbuurt die voorzien is van een stevige "schil", bijv. in de vorm van een gracht, groenstrook, of eventueel een schil in de vorm van extra sloten e.d. op de huizen aan de buitenkant van de buurt. Houdt niet buurt gebonden functies uit de desbetreffende buurt.

Naast het feit dat de geografische school een aantal aardige ideeën lanceert, wijst ze ons hiermee op een lastig dilemma: het objectief, maar zeker subjectief, veiliger maken van bijv. langzaamverkeerroutes door deze door woonbuurten te voeren heeft een positieve kant voor de eenzame fietser (meer controle, minder risico, minder onveiligheidsgevoel), maar een negatieve kant voor de bewoners. Er zijn onder de fietsers - misschien ook daders - die denken "hé, dat ziet er goed uit hier".

3.6. De keiharde school (vanaf 10.000 voor Chr.)

Tenslotte mag een school in dit overzicht niet ongenoemd blijven: de verdedigers en beveiligers. De mensen die heel simpel zeggen: ik zorg er gewoon voor dat een dader hier niet binnenkomt, of dat hij dit niet stuk krijgt. Deze school is met name relevant voor de "object-gebonden delicten" zoals vandalisme, inbraak, fietsen- en auto-diefstal e.d..

Deze school krijgt vreemd genoeg erg veel - meestal nogal abstract geformuleerde - kritiek naar zijn hoofd: "ze komen d'r toch wel in", "daarmee verplaats je alleen de criminaliteit", etc..

Zeker is wel dat deze hele school (een school die alleen al in Nederland een miljoenen omzet haalt) haar theorie en basisaannames nauwelijks kan schragen met goed onderzoek naar de effecten van technopreventieve maatregelen. Datzelfde verwijt geldt echter de critici! Op grond van een heel enkel buitenlands onderzoek durf ik te stellen dat de strategie van de keiharde school werkt om criminaliteit te voorkomen. De strategie werkt zeker op individueel niveau (ik maak van mijn huis een fort, dan ben ik van de ellende af.... m'n burens zien maar), maar daarnaast zijn er voorzichtige aanwijzingen dat door het nemen van een aantal goede technopreventieve maatregelen op buurt/complex niveau ook de totale omvang van een bepaald delict teruggedrongen kan worden. Zo vreemd is dat overigens nu ook weer niet: een blik op de bedroevende staat waarin het hang en sluitwerk van veel woningen (om maar een voorbeeld te geven) verkeert is veelzeggend genoeg.

Overigens mag opgemerkt worden dat het gebruikelijke pleidooi voor meer onderzoek dat vereist zou zijn, hier zeker op zijn plaats is. De effecten van technopreventie zijn in dat opzicht een onontgonnen terrein. De vraag is wel wie belang heeft bij zo'n onderzoek..... de

beveiligingsindustrie heeft voor haar omzet zo'n onderzoek echt niet nodig.

4. Preventie

Zeker na het voorgaande mag vastgesteld worden dat het onderwerp "ruimtelijke omgeving en criminaliteit" een meer omvangrijk probleemveld is en dat de materie zondermeer als weerbarstig omschreven mag worden. Te omvangrijk en te weerbarstig misschien wel.

Hier komt nog bij dat over het onderwerp in Nederland in feite heel weinig bekend is. Onderzoeks- en ervaringskennis is hier nog nauwelijks opgebouwd. Dat is jammer, want - zoals we in het voorgaande zagen - moet men erg oppassen om buitenlandse ervaringen en ideeën klakkeloos in Nederland over te nemen. Dàt werkt in ieder geval niet.

Een onderwerp om mee op te passen dus en een onderwerp waarbij men de verwachtingen niet al te hoog moet opschroeven, dat zal duidelijk zijn. Ook een onderwerp waar oplossingen die gepresenteerd worden onder de noemer "eenvoudig, altijd toepasbaar en met zekerheid effectief" zondermeer omschreven kunnen worden als boerenbedrog.

Maar.....valt criminaliteit desondanks te voorkomen via ingrepen in de ruimtelijke omgeving.

M.i. wel degelijk, maar algemeen geldige richtlijnen die opgaan voor alle vormen van criminaliteit....die utopie dient men te verlaten.

In het onderstaande wil ik dan ook besluiten met een globale schets van een m.i. veelbelovend dynamisch preventiemodel. In dit model ligt de nadruk eerder op trial and error dan op gedetailleerde - door diepgaand en omvangrijk wetenschappelijk onderzoek geschraagde - checklisten.

- Allereerst kan (buitenlandse) literatuur op het terrein eens overzichtelijk en toegankelijk op een rijtje gezet worden. Niet met het doel om tips klakkeloos als "de beste" na te volgen, maar eerder om het gevaar van het opnieuw uitvinden van wielen enigszins in te dammen.

Aan deze klus wordt overigens door Bureau Criminaliteitspreventie in opdracht van het Ministerie van VROM reeds gewerkt. Naar verwachting zullen eind 1986 hierover twee publicaties verschijnen.

Daarnaast - en t.z.t. op basis van het voorafgaande - zal men in Nederland al experimenterend aan de slag moeten gaan. Ik heb daarbij het volgende beeld voor ogen:

- In elk experiment/project zal men (steeds weer) moeten beginnen met het vergaren van kennis op lokaal/buurt niveau door direct betrokkenen (politiemensen, bewoners, gemeentelijke diensten e.d.).
- Hierop kan men - nadat het vergaarde materiaal geanalyseerd is - vervolgens een gezamenlijke integrale actie baseren (projectorganisatievorm). Dingen uitproberen, evalueren, feed back zijn hier steekwoorden.
- Een essentiële rol is hierbij dus weggelegd voor een goede criminaliteitsanalyse ter plekke (waar, waarom, wanneer en waarmee wordt welke vorm van criminaliteit door wie tegen wie gepleegd). Deze steeds doorlopende analyse vervult tevens een monitor functie: wat is het effect (en neven-effect) van wat

we doen, kunnen we de zaak nog meer optimaliseren, of moeten we ombuigen?

- Hier kan een link gelegd worden met het criminaliteitspreventiebeleid in Nederland (Roethof/Samenleving en criminaliteit): ook hier volgt men een vergelijkbare aanpak met gesubsidieerde proefprojecten.
- De rol van wetenschappelijk onderzoeker is in dit model beperkter en minder glorieus. Hij/zij is eerder een adviseur, begeleider en evaluator. De diverse maatschappelijke geledingen, belangengroepen en instanties moeten het feitelijke werk doen (ook het analysewerk).

Dit slechts in steekwoorden uitgewerkte model, komt niet uit de lucht vallen. Ook in het buitenland is men na jarenlang onderzoeken en experimenteren tot vergelijkbare conclusies gekomen. Patricia Brantingham (van de Geografische school) zei het op een door de Situationele school georganiseerde conferentie in 1984 als volgt:

"Vanaf 1980 is het besef gegroeid dat criminaliteit een ingewikkeld verschijnsel is (...) er is een beweging gekomen in de richting van situationele antwoorden op criminaliteitsproblemen. Het begint erop te lijken, dat criminaliteitspreventie betekent dat enerzijds gedetailleerde analyses worden gemaakt van het specifieke criminaliteitsprobleem, van de sociale en fysieke omgeving waarin de criminaliteit optreedt, en dat anderzijds het vermogen van officiële instanties, bewonersgroepen en individuele personen wordt ingeschat om te reageren. Criminaliteitspreventie is een proces aan het worden, niet een reeks programma's."

CRIMINEEL GEDRAG GERICHT TEGEN OBJECTEN:
EEN OMGEVINGSPSYCHOLOGISCHE BENADERING

Door: drs. H.B.R. van Wegen,
Centrum voor Architectuuronderzoek.

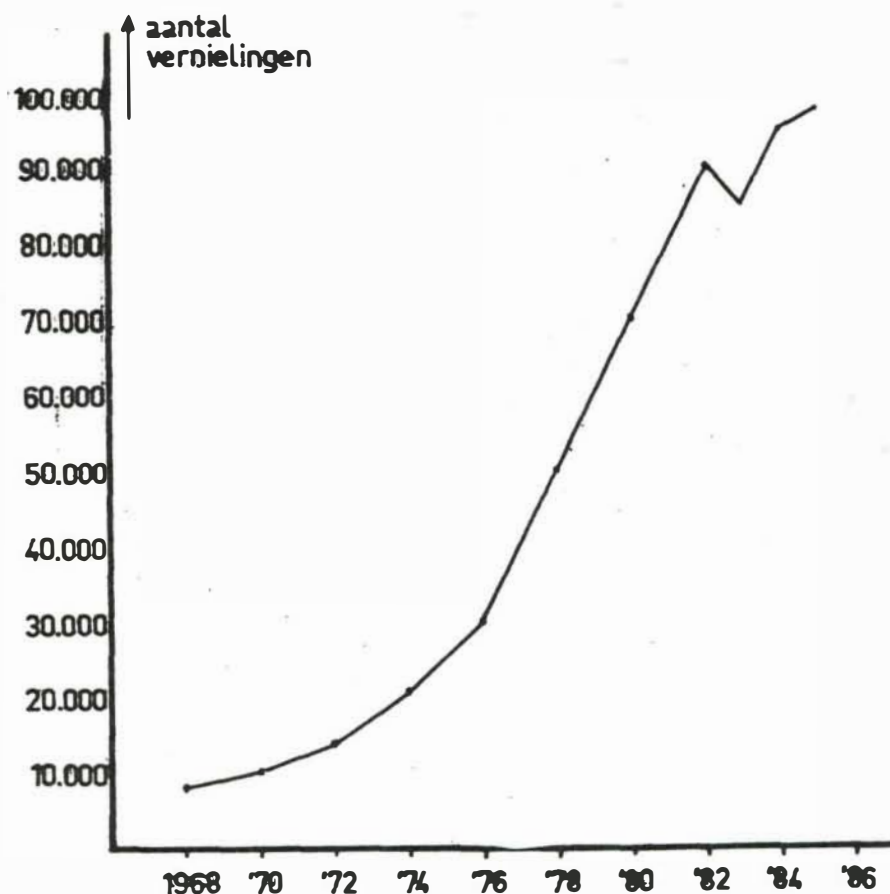
In deze voordracht wil ik het hebben over vandalisme en de gebouwde omgeving en daarbij nagaan in hoeverre kenmerken van de gebouwde omgeving, de inrichting en vormgeving ervan kunnen bijdragen aan een vermindering van bepaalde vormen van vandalisme.

Achtereenvolgens zal aan de orde komen:

- * de omvang van het probleem en de veroorzaakte materiële schade uitgedrukt in guldens,
- * de plaats, waar vernield wordt en wat er precies vernield wordt,
- * enkele mogelijke verklaringsvormen voor het verschijnsel jeugd-vandalisme,
- * maatregelen ter voorkoming of vermindering van vandalistisch gedrag en de effecten daarvan,
- * enkele kanttekeningen bij en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

1. Aard en omvang van het probleem

Aangezien de vorige spreker op dit punt reeds uitvoerig is ingegaan zal ik mij beperken tot de belangrijkste cijfers. Evenals in de meeste andere Westerse landen is ook in Nederland sprake van een sterk toegenomen vandalisme. Helaas vormen we daarop geen uitzondering. In 1970 bedroeg het aantal officieel bij de politie gemelde vernielingen ca. 10.000 en nu 15 jaar later is dit aantal de 100.000 genaderd. Voegt men daaraan toe de cijfers die bekend zijn op basis van slachtofferenquêtes dan wordt dit aantal geschat op 1.100.000 per jaar (in 1983), met als grote uitschieter vernielingen van auto's (ongeveer een derde deel van het totaal). De gemiddelde burger loopt daarmee een kans van 1:6 per jaar om slachtoffer te worden van zo'n misdrijf.

Tabel 1. Aantal bij de politie gemelde vernielingen (CBS)

Schade

De werkelijke omvang van de schade van al deze vernielingen is niet precies bekend, maar op basis van verschillende onderzoeken valt wel een schatting te maken. Het W.O.D.C. gaat uit van de volgende cijfers:

-	schade aan particuliere woningen e.d.	155 miljoen gulden
-	" " particuliere auto's	115 miljoen
-	" " middenstand	100 miljoen
-	" " gemeenten	100 miljoen
-	" " bijzonder onderwijs	50 miljoen
-	" " woningbouwcorporaties	30 miljoen
-	" " streekvervoer/spoorwegen	10 miljoen

Bij elkaar een bedrag van 560 miljoen gulden, alleen al aan herstelkosten. Daarbij zou men dan eigenlijk nog moeten optellen de kosten van politie en justitie.

Geschat wordt dat aan gemeentelijke eigendommen jaarlijks voor meer dan 100 miljoen wordt vernield (VNG-studie, Veldkamp).

Alleen al in een stad als Rotterdam wordt jaarlijks voor ongeveer 2.5 miljoen aan ruiten vernield van scholen, musea e.d. en eenzelfde bedrag wordt uitgegeven aan de reparatie van vernielde daken, dakgoten, regenpijpen e.d.

Uit een onderzoek, dat is uitgevoerd door de NWR blijkt, dat de Nederlandse woningbouwverenigingen jaarlijks tussen de 20 en 30 miljoen uitgeven aan herstel van schade aan hun huizenbezit (Van Wees & Lammertink 1984).

Bij dit alles hebben we het nog niet over de immateriële schade, de psychische schade in de vorm van ergernis, angstgevoelens etc., waardoor de kwaliteit van de openbare ruimte wordt bedreigd en daarmee de kwaliteit van ons bestaan.

2. Plaats en aard van de schade

Een belangrijke aanwijzing voor de veronderstelling, dat er een bepaald verband bestaat tussen vandalisme en de inrichting en vormgeving van de gebouwde omgeving is te vinden in de ruimtelijke sterk ongelijke spreiding van het vandalisme.

Vernielingen komen weliswaar overal voor. Niettemin blijkt uit de jaarlijkse slachtofferenquêtes van het C.B.S., dat in de grote steden aanzienlijk meer vernield wordt dan in de forensenplaatsen. De kans om slachtoffer te worden van vernielingen aan privébezit in Amsterdam ligt weer hoger dan in de 3 andere grote steden en 3 x zo hoog in vergelijking tot het landelijk gemiddelde.

Uit het eerder aangehaalde VNG onderzoek naar vernielingen aan gemeentelijke eigendommen bleek dat voor de 23 onderzochte gemeenten het aantal vernielingen sterk uiteenloopt, met als uitschieters Eindhoven, Leeuwarden en Sneek (Veldkamp 1984).

De meeste vernielingen komen voor in grote steden met een stedelijk karakter. In forensengemeenten, de kleine steden en op het platteland ligt het aantal gevallen van vandalisme veel lager.

Ook binnen een bepaalde gemeente blijkt het vandalisme ongelijk verspreid te zijn. In Den Haag bijv. werden in Laakkwartier, Spoorwijk, de Schilderswijk, Regentessebuurt en Transvaalkwartier, (in de oude arbeiderswijken nabij de binnenstad) meer dan 200 vernielingen per jaar geregistreerd, tegen vrijwel geen enkele vernieling in enkele wijken aan de rand van de stad (Kraayenstein, De Uithof, de Binckhorst en enkele groengebieden als Haagse Bos, Scheveningse Bosjes en Oostduinen) (Gemeente 's-Gravenhage 1984).

Ook binnen de wijk treden verschillen op. Hier zijn vooral de scholen (57%), sportaccomodaties (8%) en overige openbare en gemeentelijke gebouwen (21%), die het meest vandalisme gevoelig zijn (Gemeente 's-Gravenhage 1984). En voorts: straatmeubilair, groenvoorzieningen en openbare verlichting (VNG Veldkamp 1984).

Op het schaalniveau van de gebouwen zelf blijkt, dat bij scholen, vooral muren, gevels en daken het moeten ontgelden (graffiti) en binnen het gebouw het sanitair (gemeente Den Haag 1984).

In woongebouwen concentreert het vandalisme zich op de entreeruimten, de bergingen, de kelderboxen, liften, galerijen, portieken, trappenhuizen, containerruimten, garages en parkeergarages (Wees & Lammertink 1984, Poyner 1983, v.d. Voordt 1985, Sykes 1979, Newman 1980 en Coleman 1985). Vooral de ruiten, de deuren en verlichting zijn daarbij favoriet. Het gaat daarbij vooral om de gemeenschappelijke en vanuit de woning slecht zichtbare ruimten en voorzieningen. (Wees & Lammertink 1984, van Dijk 1985).

Deze bevindingen worden ook bevestigd in een onderzoek naar vandalisme in een achttal grootschalige wooncomplexen (uitgevoerd door Van Dijk in het kader van een afstudeerproject dat o.m. door mijzelf werd begeleid).

Overigens blijkt uit een onlangs door Van der Voordt uitgevoerde secundaire analyse van C.B.S. data over slachtofferschap van misdrijven in 1984, dat woonvorm van invloed is op inbraak (en daarmee ook op vandalisme). Inbraken komen relatief meer voor in de étagebouw en op de begane grond wordt meer ingebroken dan op de verdiepingen. (Van der Voordt 1986).

	buurt:	onmiddellijke omgeving	begane grond	hal	trappenhuis	daders
Case 1	graffiti	op straat vernielingen in onderdoorgang, vervuiling en brandstichting	graffiti, ruiten, zitelementen	ruiten, deuren, mededelingenbord graffiti	graffiti, licht-armaturen, brandslangen, hellenborden vernielingen van ruiten	bewoners en niet-bewoners, krantenjongens
Case 2	vernielingen aan buurthuis schoolbrand	vernielingen op de speelplaats	graffiti	graffiti	vernielingen van ruiten	jeugdige bewoners
Case 3	graffiti	in garage vernielde auto's, leidngen, ruiten en deuren; vernielde bosjes	vernielde bergingsdeuren en ruiten	ruiten en brievenbussen	vernielingen van ruiten; graffiti	bewoners en niet-bewoners
Case 4	nihil	nihil	vernielde bergingsdeuren	krassen in het lakwerk van de liftdeuren	nihil	vandalisme komt eigenlijk weinig voor
Case 5	vernielingen rond buurthuis; graffiti	opgehaalde bestrating en dakbedekking; vernielingen op speelterreinen	graffiti	vernielde ruiten	vernielde ruiten en muren	jeugdigen uit de buurt zelf
Case 6	nihil	vernielingen aan auto's op de parkeerplaats	vernielingen aan deuren en muren, kapotgeschoten lampen in gangen	nihil	graffiti vernielde ruiten	jeugdigen uit de buurt (15-17j.)
Case 7	nihil	nihil	vernielingen aan deuren en muren, vernielde ruiten	vernielingen aan mededelingenborden en brievenbussen	vernielde ruiten en muren	leerlingen van de school nabij en inwonende jeugdigen
Case 8	graffiti vernielingen rond school	vernielingen op de parkeerplaats aan bomen en auto's	graffiti	graffiti, vernielingen aan muren en trappen	vernielingen aan trappen en muren, graffiti	leerlingen van de MAVO nabij

Tabel 2. Kenmerken van het vandalisme (Van Dijk 1985).

3. Een aantal mogelijke verklaringsvormen

Men kan vaststellen dat vandalistisch gedrag weliswaar overal voorkomt, maar niettemin blijkt, dat op sommige plekken meer wordt vernield dan elders. Op zoek naar een verklaring hiervoor zijn er een aantal factoren aan te wijzen, die de kans op het voorkomen van kleine criminaliteit (en dus ook vandalisme) bepalen.

Allereerst de aanwezigheid van een of meerdere daders: Zonder vandalen geen vandalisme, of beter: Zonder de aanwezigheid van jongeren, want de meeste vernielingen worden gepleegd door jongeren in de leeftijd van ca. 8 tot 17 jaar. Het zou te ver voeren om in deze voordracht in te gaan op de persoonlijkheidsontwikkeling van de potentiële vandaal, of op frustratieagressietheorieën, of op de identiteitscrisis waarmee vele jongeren in hun adolescentie worden geconfronteerd.

Zij leveren zeker een bijdrage tot een beter begrip van het verschijnsel jeugd vandalisme, maar vallen buiten de context van dit verhaal en verklaren ook niet waarom het vandalisme juist de laatste 15 jaar zo sterk is toegenomen.

Deze toename wordt vaak in verband gebracht met veranderingen in het bestaande normenstelsel. Het lijkt er op, dat de interne drempel, die verwijst naar wat hoort of niet hoort zwakker is geworden. De toegenomen welvaart heeft het respect voor andermans eigendom doen afnemen. Zo wordt het terugpikken van andermans fiets, wanneer de zijne is gestolen door velen als een 'normale' reactie bestempeld.

Een andere verklaring kan wellicht worden gevonden in de toegenomen tolerantie en democratiseringsgolf uit de jaren zestig. Volgens Kapteyn (1985) heeft dit er weliswaar toe geleid dat de bestaande gezagsverhoudingen werden doorbroken, maar dat tevens onvoldoende aandacht is gegeven aan de eisen van zelfcontrole. Vooral in publieke of semi-publieke ruimten, die zich kenmerken door hun anonieme karakter en onduidelijkheid over wie er toezicht uitoefent schiet bij jongeren de zelfcontrole gemakkelijk tekort. Een andere veel gehoorde veronderstelling is, dat de toenemende onvrede omtrent maatschappelijke posities, de verslechterende kansen op het gebied van werk en huisvesting, de onzekere toekomst een negatief effect hebben op de motivatie van jongeren, die hun gevoelens van onlust uiten door het plegen van vernielingen.

Ofschoon niet echt hard gemaakt (bewezen) lijkt het plausibel om vast te stellen dat de toename van het aantal vernielingen verband houdt met maatschappelijke ontwikkelingen, die zich voor een deel buiten de woonomgeving afspelen. Het terugdringen van het vandalisme vraagt daarom allereerst om maatschappelijke veranderingen.

Daarbij kan een optimale inrichting van de woonomgeving en een zorgvuldig beheer wel een bijdrage leveren en een deel van de bestaande onvrede wegnemen.

Op 2 niveau's kan de woonomgeving van invloed zijn op vandalistisch gedrag.

- a. als één van de variabelen, die een rol spelen bij de persoonlijkheidsontwikkeling van de potentiële vandaal
- b. als één van de variabelen die een rol spelen bij het daadwerkelijk voorkomen van vandalistisch gedrag.

ad a

Zonder in ruimtelijk determinisme te vervallen kan worden vastgesteld dat de ene omgeving aanzienlijk meer ontplooiingskansen biedt dan de andere en daarmee minder aanleiding geeft tot frustraties en gedragsproblemen. Met name in de gestapelde bouw wordt het opgroeiende kind vaak geremd in zijn ontplooiingsmogelijkheden en ofschoon een directe relatie tussen fysieke kenmerken en persoonlijkheidsontwikkeling niet valt hard te maken - daarvoor is de werkelijkheid trouwens te complex en zijn altijd meerdere factoren tegelijkertijd van invloed - blijkt niettemin uit vele studies op dit gebied dat kinderen die opgroeien in hoogbouw meer gedragsstoornissen vertonen (Saegert 1980; Mulderij en Bleeker 78/82).

In een onderzoek van Bleeker en Mulderij naar de gebruiks- en beleavingswaarde van de woonomgeving voor kinderen tot en met 12 jaar werd o.a. vastgesteld: dat "in flats kinderen beneden de 5 jaar onaanvaardbaar lang in hun exploratiedrang worden beperkt, omdat ze langer binnen moeten blijven dan ouders en zichzelf willen. Ruimtes binnenhuis geven slechts beperkte exploratiemogelijkheden, omdat men minder mag en kan dan buiten. Buiten spelen biedt vooral meer mogelijkheden voor vitale vrijheidsbeleving".

ad b

Objecten, die geen duidelijk aanwijsbare persoonlijke eigenaar hebben blijken over het algemeen vaker en ernstiger vernield te worden dan andere (Wilson, 1978). Kennelijk speelt 'anonimiteit' dus een belangrijke rol. Ook de aanwezigheid van potentieel aantrekkelijke en kwetsbare objecten is van invloed op de mate waarin vandalisme voorkomt. Iets wat er aantrekkelijk en welverzorgd uitziet wordt in het algemeen minder snel vernield dan objecten die toch al lelijk, vuil of verwaarloosd zijn. Ofschoon - voorzover mij bekend - geen systematisch onderzoek is verricht naar het effect van extra zorg en aandacht voor de vormgeving op het voorkomen van vernielingen, zijn in de praktijk gevallen bekend, waar een dergelijke benadering succes had. Zo bleek in Rotterdam, dat esthetisch veel aantrekkelijker opect-abris - over een periode van 6 maanden - aanzienlijk minder te zijn vernield dan andere, minder aantrekkelijke abris (v. Dulleman & Hamber 1982).

Door de P.T.T. en de R.E.T. wordt met dit gegeven rekening gehouden bij het ontwerpen van respectievelijk telefoonsellen en abris.

De theorievorming omtrent welke aspecten onder bepaalde omstandigheden een positief effect hebben is overigens nog nauwelijks van de grond gekomen (zie o.a. Allen & Greenberger 1978).

Over het gemak, waarmee iets vernield wordt zijn twee tegenstrijdige opvattingen te constateren.

Sommige onderzoekers pleiten voor "targethardening", objectversteviging, waardoor objecten minder kwetsbaar worden gemaakt.

Anderen daarentegen wijzen erop, dat stevige materialen en constructies juist een uitdaging vormen voor potentiële vanden, omdat hiermee impliciet een gebrek aan vertrouwen in de gebruikers zichtbaar wordt en ook vanwege de 'kick' die het geeft om een extra verstevigd object alsnog kapot te krijgen. Ook hier ontbreken onderzoeksgegevens om uit te maken welke opvatting het meest juist is.

4. Maatregelen ter voorkoming of vermindering van vandalistisch gedrag

Teneinde de toename in het vandalisme te verklaren wordt door veel onderzoekers gebruik gemaakt van de 'opportunity theory' of gelegenheidstheorie (o.a. Mayhew e.a. 1976). De gelegenheidstheorie is aanvankelijk ontwikkeld als theoretisch kader voor techno-preventie (sloten, deugdelijk hang- en sluitwerk, alarminstallaties). De laatste jaren zijn vooral ook de sociale aspecten van de gelegenheidstheorie meer onderkend, wat wel aangeduid wordt met de term socio preventie (Commissie Kleine Criminaliteit).

De eerste vorm is vooral gericht op een verhoging van de fysieke drempel. De tweede vorm op een verhoging van de psychologische drempel. Dit laatste vereist de zichtbare of voelbare aanwezigheid van mensen, die kunnen zien en horen wat er gaande is en zonodig kunnen ingrijpen.

Om een veilige omgeving te creëren en de kwetsbaarheid voor vandalisme te verminderen zijn de volgende sleutelbegrippen van belang:

- a. betrokkenheid en verantwoordelijkheid
- b. toegankelijkheid en overzichtelijkheid
- c. attractiviteit

Op elk van deze begrippen zal ik nader ingaan.

a. Betrokkenheid en verantwoordelijkheid

De aanwezigheid van mensen op zoveel mogelijk verschillende tijden en plekken verhoogt de natuurlijke surveillance. De sterk doorgevoerde functiescheiding in de naoorlogse stedenbouw heeft echter geleid tot monofunctionele kantoorgebieden, slaapsteden en verlaten groengebieden tussen de hoogbouwblokken. Het stimuleren van functiemenging d.w.z. een gevarieerd voorzieningenpakket en het aantrekken van activiteiten, die elkaar versterken of een complementaire werking hebben bevorderen het gebruik en daarmee de aanwezigheid van mensen. Jane Jacobs heeft hierop al in 1961 gewezen.

Het spreekt voor zich, dat men daarbij zorgvuldig te werk gaat en geen functies bijeen brengt die elkaar hinderen, zoals bijv. een combinatie van woningen met activiteiten die lawaai (bar, disco) of stankoverlast (bedrijven) met zich meebrengen.

Maar aanwezigheid van mensen alleen biedt nog geen garantie voor daadwerkelijk ingrijpen. Daartoe is noodzakelijk, dat mensen zich betrokken en verantwoordelijk voelen. Verschillende onderzoeken hebben aangetoond, dat omstanders vaak een passieve houding aannemen (Latané en Darley, 1970), vooral in situaties waar sprake is van een groot aantal mensen. Behalve de anonimiteit van zo'n situatie speelt ook de onduidelijkheid over wie primair verantwoordelijk is hierbij een rol, en onduidelijkheid over de te ondernemen actie.

Een middel om bewoners meer te betrekken bij de eigen woning en woonomgeving is het toedelen of het in eigendom geven van een gebouw of voorzieningen aan bewoners, zoals dat voorkomt in de Verenigde Staten en in Engeland. Bekend is, dat soms, behalve woningen, ook straten en voorzieningen in collectief bezit zijn gegeven aan de bewoners.

Een ander middel om de betrokkenheid te vergroten is het meer privé maken van een gebouw of een gebied, bijv. door afsluiting van de toegang tot een woongebouw, of door het afgrenzen van een gebied.

In het eerste geval, waar sprake is van het overbrengen van het beheer naar de bewoner, wordt gewoonlijk de term privatisering gebruikt.

In het tweede geval, waar het vooral om bouwkundige of stedenbouwkundige ingrepen gaat, gebruiken we de term individualisering.

Individualisering heeft betrekking op de onderverdeling of verdeling van plekken of gebieden naar individuele bewoners of huishoudens. Bijvoorbeeld door beperking van het aantal woningen per entree, of door compartimentering van bergruimten, galerijen.

Grote gebouwen en grote openbare gebieden gaan over het algemeen gepaard met minder sociale interactie tussen de bewoners onderling, een verminderd gevoel van controle over binnen- en buitenruimten en vaak ook minder intensief gebruik van buitenruimten.

Newman stelt in zijn laatste boek *Community of interest*, dat de grootte van de gebouwen van invloed is op de onveiligheidsbeleving en op de stabiliteit van de buurt, gemeten naar mutatiegraad en leegstand. Vooral het aantal bewoners, dat van dezelfde ontsluiting gebruik maakt speelt daarbij een rol.

Men zou kunnen stellen, dat in de reeks vrijstaand huis - rijtjes-huis - portiek - flat - middelhoogbouw - hoogbouw - hoogbouw van dubbel-corridor-type, steeds meer ruimte publiek terrein wordt en steeds meer huishoudens, bewoners of bezoekers dezelfde anonieme entree delen. Dus, er treedt een vergroting van de anonimiteit op en vermindering van de betrokkenheid.

Newman's conclusies zijn onlangs bevestigd door een vergelijkbaar onderzoek dat is verricht in Groot Brittannië (Coleman 1985).

b. Toegankelijkheid, bereikbaarheid, overzichtelijkheid

Toegankelijkheid is een belangrijke voorwaarde voor het gevoel van persoonlijke controle over de situatie.

Enerzijds om in staat te kunnen zijn om te kunnen ingrijpen wanneer dat nodig is. Anderzijds om in situaties waarin men zelf bedreigd wordt of zich bedreigd voelt, over uitwijkmogelijkheden te kunnen beschikken. Om die reden dienen onoverzichtelijke, vandalisme, gevoelige plekken, zoals parkeergarages en onderdoorgangen zoveel mogelijk te worden vermeden. Of wanneer dit om welke reden dan ook niet haalbaar blijkt, in elk geval zorg te dragen voor een goede zichtbaarheid vanuit de directe omgeving en een goede verlichting van de overdekte ruimten, ook overdag!

Overzichtelijkheid wordt o.m. bevorderd door:

- * beperking van het aantal wooneenheden tot een aantal, dat tesamen nog een duidelijke herkenbare eenheid vormt.
- * uitzicht vanuit de woningen op straat en op de aanwezige voorzieningen.
Dit betekent o.a. dat het parkeren zo dicht mogelijk bij de woning geschiedt en een geïsoleerde ligging van parkeerterreinen wordt vermeden.
- * duidelijke functies en duidelijk onderscheid in openbaar privé gebied, en bij woningen een duidelijke herkenbaarheid van voor- en achterkanten.
- * doorgangen onder gebouwen ruim dimensioneren en overzichtelijk vormgeven door het vermijden van obstakels in de doorgang, en het aanbrengen van een goede verlichting.

c. Attractiviteit (vormgeving, onderhoud)

Attractieve gebieden of gebouwen kunnen zowel door de vormgeving, kleur en materiaalgebruik, als door het onderhoud en mate van verzorgdheid een positief effect hebben op het voorkomen van vandalisme. Qua vormgeving verdient het aanbeveling om monumentalisme en gigantisme te vermijden. Gebouwen die door hun schaal imponeren werken intimiderend. Met name geldt dit voor woongebouwen.

Ook door een onhandige vormgeving of verkeerd materiaalgebruik kan vandalisme of graffiti in de hand worden gewerkt, omdat daardoor goed onderhoud lastig of zelfs onmogelijk wordt gemaakt. Goed onderhoud en het snel herstellen van vernielingen verhoogt de attractiviteit van het gebouw of van een gebied.

Een omgeving, die zorg en verantwoordelijkheid uitstraalt wordt als minder anoniem ervaren, waardoor men ook minder geneigd zal zijn om rommel e.d. weg te werpen.

Uit onderzoek (Zeisel 1977, Heberlein 1979, Ward 1973, Van Dijk 1985) is gebleken, dat een omgeving, die goed verzorgd wordt minder vaak de context vormt voor crimineel gedrag dan een verwaarloosde, vervuilde omgeving, die onverschilligheid uitstraalt en daardoor een uitnodigende werking heeft op de potentiële vandaal, die ook de pak-kans lager zal inschatten dan bij een gebied, dat wordt onderhouden. Een goed onderhoudsplan is dan ook erg belangrijk.

Het effect van maatregelen

De vraag naar het effect van maatregelen valt niet zo eenvoudig te beantwoorden. Enerzijds, omdat een betrouwbaar registratiesysteem gewoonlijk ontbreekt. Schade veroorzaakt door vandalisme maakt vaak onderdeel uit van een totale post onderhoudskosten.

Daarnaast gaat het meestal om een combinatie van een aantal maatregelen, waarvan het effect van elke maatregel afzonderlijk moeilijk meetbaar is. Niettemin zijn er vele praktijkgevallen bekend waar een gerichte aanpak tot een afname van het vandalisme heeft geleid. Het gaat daarbij echter vooral om indrukken van onderhoudsdiensten en gesprekken met huismeesters en bewoners over een afname dan wel toename in vandalisme.

Allereerst blijkt daaruit, dat het effect van maatregelen situatiegebonden is, d.w.z. wat in de ene situatie werkt kan soms in een andere situatie nauwelijks effect hebben.

In de door ons onderzochte 8 wooncomplexen bleek, dat vooral bouwkundige of bouwtechnische veranderingen of ingrepen effect hadden. Ook het aantrekken van een huismeester of portier had succes. Veel minder effect hadden maatregelen, die gericht waren op gedragsbeïnvloeding van de vandalen.

Persoonlijke gesprekken of het organiseren van activiteiten, zoals disco-avonden hadden nauwelijks of geen succes. Of hadden - althans in de onderzochte complexen - zelfs een averechtse uitwerking.

Een voorbeeld van een vrij recent gerealiseerd woningbouwcomplex met veel vandalisme en leegstandproblemen is het geroemde of verguisde project "De Peperklip" in Rotterdam, waar al spoedig na de ingebruikname in 1983 tal van maatregelen tegen het vandalisme werden ondernomen.

Opvallend hierbij was, dat vooral maatregelen op het gebied van onderhoud en beheer effectief bleken te zijn. Al spoedig na de oplevering van dit complex in 1983 werd men geconfronteerd met een schadepost aan vernielingen van f 100.000,--. De leegstand bedroeg 10% en meer. Als belangrijkste klachten van de bewoners werden genoemd: vervuiling, vandalisme, graffiti en parkeeroverlast.

Ter verklaring hiervoor kunnen de volgende factoren worden genoemd:

- * door de grootschalige opzet wordt de bewoners geen gevoel van eigen identiteit geboden
- * door het ontbreken van inspraak wordt het complex onvoldoende als 'eigen' ervaren en voelt men zich weinig betrokken bij zijn woonomgeving
- * de toewijzing van de woningen, die bovendien verkeerd verdeeld zitten (5 kamerwoningen - dus grote, veelal buitenlandse gezinnen - voornamelijk in de hoogbouw) heeft niet zorgvuldig genoeg plaatsgevonden; op sommige galerijen wonen wel 40 kinderen, waardoor trappen en liften overbelast raken en hallen en galerijen intensief gebruikte speelgebieden worden, terwijl het complex bovendien bevolkt wordt door een groot aantal 'sociaal-urgente'
- * de toepassing van harde materialen en gebogen vormen heeft als resultaat dat de geluiden vanuit het binnenterrein en de galerijen veelvuldig worden weerkaatst.

Door een ambtelijke werkgroep is vervolgens een onderzoek ingesteld naar de problemen en een groot aantal maatregelen voorgesteld, zoals het afsluiten van de trappenhuizen, een betere spreiding van de grote woningen over het complex door samenvoeging en splitsing van bestaande woningen, het aanbrengen van geluiddempend materiaal en maatregelen tegen de parkeeroverlast en de vervuiling.

Inmiddels zijn de volgende maatregelen genomen:

- * Een zorgvuldiger toewijzingsbeleid, waarbij niet alleen sociaal urgenten en niet alleen grote gezinnen worden aangetrokken.
- * Het aantrekken van een huismeester, die met de bewoners praat, toezicht houdt, problemen oplost, schade signaleert.
- * Een zorgvuldig onderhoud en direct herstellen van de schade.
- * Het aantrekken van een woonmaatschappelijk werker (waardoor o.m. de betrokkenheid van de bewoners is vergroot).

Het gevolg van één en ander is geweest, dat het leefklimaat aanzienlijk is verbeterd, er is minder vandalisme en de leegstand is teruggebracht tot 1 à 2%.

5. Slotopmerkingen

De effectiviteit van maatregelen ter bestrijding of voorkoming van vandalisme kan worden verhoogd door:

- * Een integrale aanpak van het probleem, waarbij de aandacht zich niet alleen richt op de vandaal en het vandalisme, maar op een algehele verbetering van de woonsituatie of leefstijtsituatie.
- * Een betere afstemming van onderzoek en praktijkervaring door gerichte informatie-uitwisseling. Alleen al in Nederland is in de afgelopen 2 à 3 jaar de belangstelling voor vandalisme en criminaliteit enorm toegenomen. Maar de afstemming van activiteiten en gemeenschappelijk opgezette projecten vindt onvoldoende plaats. Daardoor ontstaat teveel versnippering en overlap. Door de R.P.D. is reeds een aanzet gegeven om tot een overzicht te komen van personen en instanties die zich in ons land met criminaliteit en angst bezighouden. Wellicht is hier ook een taak weggelegd voor het Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven (L.B.V.M.).
- * In de planningsfase van nieuwe projecten nadrukkelijk aandacht te besteden aan vandalisme door stedenbouwkundige plannen en ontwerp-schetsen hierop te toetsen.

Daartoe is nodig dat allereerst een checklist wordt ontwikkeld, waarmee men toekomstige plannen zou kunnen toetsen. Er zijn op dit gebied reeds vele checklisten ontwikkeld. Het probleem is echter, dat de inzichten en onderzoekuitkomsten, waarop deze checklisten gebaseerd zijn, elkaar soms tegenspreken, methodologisch aanvechtbaar zijn of zich beperken tot een bepaalde vorm van criminaliteit of bepaald type object (scholen, groen, onderdoorgangen, woongebouwen).

Er bestaat behoefte aan een checklist met aandachtspunten voor het ontwerpen, die gebaseerd is op bestaande inzichten en reeds bestaande checklisten, om die vervolgens empirisch te toetsen in een veldstudie.

Van belang daarbij is de beantwoording van de volgende vragen:

- * In hoeverre kunnen, op basis van beschikbare kennis, vandalisme of criminaliteitsgevoelige plekken worden aangewezen in een concreet gebied.
- * In hoeverre bestaat er overeenstemming tussen voorspelde (theoretische) plekken en plekken waar daadwerkelijk iets gebeurt.
- * Hoe kunnen mogelijke verschillen worden verklaard en geven zij aanleiding tot bijstelling van de ontwikkelde inzichten resp. ontwikkelde checklist.

Aan de ontwikkeling van zo'n checklist wordt momenteel gewerkt door het Centrum voor Architectuuronderzoek in samenwerking met de Dienst Beleid en Onderzoek van de Gemeentepolitie in Den Haag.

De concept checklist die binnenkort gereed komt, zal dus in eerste instantie bedoeld zijn als maatstaf voor de onderzoekers bij het veldonderzoek, om in concrete onderzoeklocaties te kunnen voorspellen op welke plekken veel delicten verwacht worden.

Daarnaast is deze checklist bedoeld voor verschillende instanties, waar behoefte bestaat aan meer systematiek en controleerbaarheid bij het toetsen van plannen op kwetsbaarheid voor vandalisme (en kleine criminaliteit).

Niet als normatief instrument, maar als ondersteunend middel bij het ontwerpproces.

LITERATUUR

- ALLEN, V.L. en D.B. GREENBERGER (1978), An aesthetic theory of vandalism. Crime & delinquency.
- BRANTINGHAM, P.J. en P.L. BRANTINGHAM (eds) (1981), Environmental criminology. Sage Publications London.
- CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (1984), Maandstatistiek Politie, Justitie en Brandweer. September 1984.
- CLARKE, R.V.G. (ed) (1978), Tackling Vandalism. Home Office Research Study no. 47. HMSO London.
- COHEN, S. (1973), Property destruction: motives and meanings. In: C. Ward (ed), Vandalism. The Architectural Press, London.
- COLEMAN, A. (1985), Utopia on trial - Vision and Reality in Planned Housing. Hilary Shipman, London.
- COMMISSIE KLEINE CRIMINALITEIT (1984), Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage.
- DARLEWY, J.M. en B. LATANE (1968), Bystander intervention in emergencies: diffusion of responsibility. Journal of Responsibility and Social Psychology (8) p. 337-383.
- DIJK, B. VAN en P. VAN SOOMEREN (1982), Vandalisme. "Iets weten over vandalisme en wat er tegen te doen". Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven, 's-Gravenhage.
- DIJK, B. VAN, P. VAN SOOMEREN en M. WALOP (1981/1984), Rapportage actie-onderzoek jeugd vandalisme. Deel 1 t/m 6. Gemeente Amsterdam.
- DIJK, C. VAN (1984), Vandalisme in de woonomgeving. TH Delft, Centrum voor Architectuuronderzoek.
- DIJK, C. Van, Voordt, D.J.M. VAN DER en H.B.R. VAN WEGEN (1985), Vandalisme in grootschalige wooncomplexen. Maatregelen en effecten. Stedebouw en Volkshuisvesting 66 no. 3, 88-99.
- DIJK, J.J.M. VAN (1985), Kosten en baten van vandalismebestrijding. In: Vandalisme, de geïntegreerde aanpak. Nederlands Studie Centrum, Rotterdam.
- DIJKHUIS, A. (1984), Verblijfskwaliteit en sociale veiligheid in het Subcentrum Slotendijk Noord. Ottoland.
- DULLEMAN, H. VAN en A.R. HAUBER (1982), Vernielende jongeren: wat bedoelen zij? Gemeente Rotterdam.
- GEMEENTE 'S GRAVENHAGE (1984), Eerste rapportage m.b.t. de centrale registratie van vandalismegevallen aan gemeentelijke objecten. Afdeling Statistiek en Onderzoek, Den Haag.
- HEBERLEIN, TH.A. (1974), Beliefs about sanctions, norm activation and violation of the anti littering norm.
- JACOBS, J. (1961), The death and life of great American cities. Vintage Books, New York.
- KAPTEYN, P. (1985), In de Speeltuin Nederland. De Arbeiderspers, Amsterdam.
- KLOOS, M. (1983), Een dubbele prijs voor een gebouw vol geluidsoverlast. De Volkskrant, 11 november 1983.
- MAYHEW, P., R.V.G. STURMAN en J.M. HOUGH (1976), Crime as opportunity. HMSO, London.
- MOSCOVITER, H. (1983), Is de Peperklip nog wel te redden? Het Vrije Volk, 4 oktober 1983.

- MULDERIJ, K. en H. BLEEKER (1982), Kinderen wonen ook; suggesties ter verbetering van een kindvergeten woonomgeving. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- NEWMAN, O. (1972), Defensible space. Crime prevention through urban design. Macmilland Company, New York.
- NEWMAN, O. (1976), Design Guidelines for Creating Defensible Space. United States Department of Justice. Washington D.C.
- NEWMAN, O. (1980), Community of Interest. Anchor Press/Doubleday, New York.
- PEYREFITTE, A.M. (1977), Réponses à la violence. La documentation Française.
- POYNER, B. (1983), Design against Crime. Beyond defensible space. Butterworth, London.
- REPPETTO, TH.A. (1974), Residential Crime, Cambridge Mass.
- SAEGERT, S. (1980), The effect of residential density on low-income children. Paper presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Montreal, Canada.
- SYKES, J. (1979), Designing against vandalism. Design Council, London.
- VELDKAMP, D. e.a. (1984), In de vernieling. Een onderzoek naar omvang, frequentie en kosten van vernieling van gemeentelijk eigendom. vereniging van Nederlandse Gemeenten, 's-Gravenhage.
- VOORDT D.J.M. VAN DER (1985b), Theorieën over vandalisme. PATO-cursus Vandalisme en leegstand in de woonomgeving. Technische Hogeschool Delft.
- VOORDT, D.J.M. VAN DER (1986), Slachtofferschap en woonmilieu: secundaire analyse van een CBS-databestand. Technische Hogeschool Delft.
- VOORDT, D.J.M. VAN DER (1985a), Vandalisme: een oud en complex probleem. PATO-cursus Vandalisme en leegstand in de woonomgeving. Technische Hogeschool Delft.
- VOORDT, D.J.M. VAN DER en H.B.R. VAN WEGEN (1983), Underpasses for pedestrians and cyclists. User requirements and implications for design. Transportation, Planning and technology vol. 8, pp. 1-14.
- WARD, C. (ed) (1973), Vandalism. The Architectural Press London.
- WEES, E.H.M. VAN en M.A. LAQMMERTINK (1984), Vandalisme aan bezit van corporaties en gemeentelijke woningbedrijven. Nationale Woningraad, Almere.
- WEGEN, H.B.R. VAN (1985), Vandalisme: maatregelen en effecten. PATO-cursus Vandalisme en leegstand in de woonomgeving. Technische Hogeschool Delft.
- WILSON, S. (1978), Vandalism and 'defensible space' on London housing estates. In. R.V.G. Clarke (ed), Tackling Vandalism. London.
- ZEISEL, J. (1976), Stopping School Property Damage: Design and Administrative Guidelines to Reduce School Vandalism, Arlington.

CRIMINALITEIT TEGEN PERSONEN

Door: Mw.drs. J.E. Modderman
Rijksplanologische Dienst

Inleiding

"Hoe vaak denkt u aan de mogelijkheid om ooit zelf slachtoffer te worden van enig misdadig optreden"? is een vraag uit de slachtoffer-enquête van het CBS. Tweederde van de mensen denkt daar zelden of nooit aan (1983). Aan de mensen, die er soms regelmatig of vaak aan dachten werd gevraagd, wat voor misdadig optreden ze dan voor ogen hadden. Het vaakst werden genoemd beroving op straat en mishandeling, ruzie en bedreigingen; minder vaak aanranding en handtastelijkheden met sexuele bedoelingen. Opvallend is, dat dit allemaal vormen van criminaliteit tegen personen zijn. Pas daarna kwam criminaliteit tegen objecten: inbraak, diefstal van voertuigen en zakkenrollerij. Slechts zelden werden genoemd moord, doodslag en vernieling (1). Criminaliteit, waarbij een confrontatie plaatsvindt met een dader, lijkt de mensen dus meer bezig te houden dan criminaliteit tegen objecten.

Deze constatering is des te opvallender, wanneer hij geconfronteerd wordt met feitelijk slachtofferschap. In de slachtofferenquête worden 16 typen kleine misdrijven onderscheiden. Een aantal soorten criminaliteit tegen objecten als diefstal vanaf of uit auto's, beschadiging van auto's, vernielingen en overige diefstal komt veel vaker voor dan het hoogste scorende delict tegen personen: bedreiging buitenshuis (2). Er zijn dus minder slachtoffers van criminaliteit tegen personen dan van criminaliteit tegen objecten, maar mensen denken wel vaker aan de mogelijkheid slachtoffer te worden van misdrijven, die tegen hen persoonlijk gericht zijn.

Dat criminaliteit tegen personen meer indruk maakt, blijkt ook uit een combinatie van de vragen over een recente ervaring met criminaliteit en onrustgevoelens in het algemeen. In het bijzonder ervaringen met bedreiging, sexuele delicten en inbraak blijken samen te gaan met verhoogde onrustgevoelens (3). Ook hier komt weer die tegen personen gerichte criminaliteit naar voren, naast inbraak, dat kennelijk eveneens gezien wordt als een ernstige inbreuk op de privacy. Ik meen uit deze gegevens te mogen concluderen, dat criminaliteit tegen personen een belangrijke rol speelt bij onveiligheidsgevoelens. Om die reden besteed ik ook aan onveiligheidsbeleving aandacht onder dit onderwerp "criminaliteit tegen personen". Ik begin met de "echte" criminaliteit. Daarbij ga ik in op de slachtoffers, de daders en hun motieven, de plekken waar het gebeurt en de mogelijkheden om criminaliteit met behulp van ruimtelijke inrichting te voorkomen.

Feitelijke criminaliteit tegen personen

Criminaliteit tegen personen valt, vanuit de slachtoffers gezien, uiteen in criminaliteit tegen overwegend mannen en criminaliteit tegen overwegend vrouwen. Ook de leeftijd speelt een rol bij het slachtofferschap. De daders zijn in overgrote meerderheid (jonge) mannen. Mannen raken verwickeld in vechtpartijen en beroving onder bedreiging met een wapen. Vrouwen zijn meestal slachtoffer van tasjesroof en seksueel geweld. Ik zal deze onderwerpen nader uitwerken.

Vechtpartijen komen in grote lijnen in drie soorten omstandigheden voor (4):

- * vrouwen en kindermishandeling in de privésfeer. Deze vindt regelmatig plaats en is dijkwijs het gevolg van langdurige conflicten;
- * burenruzies om auto's, geld, lawaai of kinderen. De daders en slachtoffers zijn meest wat oudere mannen;
- * vechtpartijen tussen meest jongere mannen, die onbekenden zijn van elkaar of elkaar alleen van gezicht kennen. Dit soort geweld behoort bij de jeugd-subcultuur van jongeren, die mislukken op school en die niet terug kunnen vallen op een gezin, waar begrip voor ze bestaat.

Er gaat meestal een kort conflict aan vooraf, bijv. een beledigende opmerking of een klap.

Alleen de laatste soort vechtpartijen is in dit kader interessant, omdat deze ruimtelijk geconcentreerd voorkomen bij uitgaansgelegenheden. Er is echter met behulp van ruimtelijke inrichting niet veel anders aan te doen, dan de uitgaansmogelijkheden te concentreren vlakbij aan- en afvoerroutes, zodat de mogelijke vechtersbazen niet over een groot gebied kunnen uitwaaiëren.

Berovingen zijn, net als vechtpartijen, te onderscheiden in drie categorieën:

- * berovingen in de privésfeer, bijv. ex-partners, die hun bezittingen komen terughalen;
- * straatroof onder bedreiging met een wapen. Daarbij zijn de daders jonge mannen, de slachtoffers zijn dat eveneens;
- * tasjesroof op straat, de daders zijn meest jonge mannen, de slachtoffers (oudere) vrouwen. Bij het weggrissen van de tas loopt het slachtoffer vaak lichamelijk letsel op.

De twee laatste soorten geweld zouden in ruimtelijke ordeningskader interessant kunnen zijn, omdat ze buitenshuis plaatsvinden. Ze zijn het echter niet, omdat ze nauwelijks geconcentreerd op bepaalde plekken gebeuren. Zowel tasjesroof als straatroof vindt iets vaker plaats in de buurt van banken en postkantoren, bijv. op de dag dat de uitkeringen kunnen worden opgehaald, maar toch te gespreid om er iets aan te doen.

Bij sexueel geweld moet, in verband met de plekken waar het voorkomt, een onderscheid gemaakt worden tussen sexueel geladen opmerkingen en gedragingen en seksuele geweldsmisdrijven. Niet alleen vrouwen zijn er het slachtoffer van, maar ook mannen en kinderen. Het lastig vallen van homoseksuelen, op plekken waar zij elkaar plekken te ontmoeten, is daarvan een voorbeeld. In dit verhaal besteed ik echter voornamelijk aandacht aan sexueel geweld tegen vrouwen. In de eerste plaats is de vrouwenbeweging één van de motoren achter de verhoogde belangstelling voor criminaliteitspreventie en is er daardoor veel meer bekend over sexueel geweld tegen vrouwen dan tegen mannen en kinderen. En in de tweede plaats spelen sexueel geweld en de achtergronden daarvan een belangrijke rol bij de onveiligheidsbeleving van vrouwen.

De Nota sexueel geweld (5) geeft aan, dat sexueel geweld één van de manieren is, waarop de bestaande machtsverschillen tussen mannen en vrouwen tot uiting komen en waardoor die verschillen worden bevestigd. Bij sexueel geweld gaat het dus niet om sex, maar om machtsuitoefening. Het is voor mannen een manier om te tonen, dat ze de baas zijn over vrouwen. Dat gebeurt op een zogenaamd onschuldige manier (van de man uit gezien), met opmerkingen en gebaren als fluiten en een arm om de vrouw heen te leggen. In een aantal gevallen wordt dat door de betrokken vrouw leuk gevonden. Ook komt het voor dat zij het uitlokt. Maar hoe vaak gebeurt het niet ongevraagd en voelen vrouwen en meisjes zich er onplezierig bij? Ze vinden de toespeling of de aanraking op zich al bedreigend of ze associëren hem met seksuele geweldsmisdrijven. In zo'n geval is het (van de vrouw uit gezien) terecht om sexueel geladen opmerkingen en gedragingen sexueel geweld te noemen. Dit soort sexueel geweld komt overal voor, omdat het in onze cultuur geoorloofd is. Met ruimtelijke inrichting is er niets aan te doen. Dat geldt ook voor exhibitionisme, een niet-geaccepteerde vorm van sexueel geweld: mannen met een afwijking die anderen behoorlijk de schrik op 't lijf kunnen jagen. Ze doen dat op rustige plekken.

Ernstige vormen van sexueel geweld zijn aanranding en verkrachting (6). Deze begrippen komen uit de zedelijkheidswetgeving. Aanranding is daar een ontuchtige handeling, waarbij geweld gebruikt wordt of gedreigd wordt met geweld, zonder vleselijke gemeenschap; bij verkrachting is er wel sprake van vleselijke gemeenschap (7). Aanranders werden lang beschouwd als geestelijk gestoord, pervers, agressief en asociaal. Langzamerhand is evenwel gebleken, dat iedere man een aanrander kan zijn: de vriend, de vader, de man, de buurman, een collega of een kennis van het slachtoffer. Twee-derde van de aanrandingen en verkrachtingen vindt plaats door bekenden; slechts één-derde tot een kwart buitenshuis (8). Het percentage aanrandingen en verkrachtingen door onbekenden buitenshuis is dus uiterst beperkt. Dit zijn de gevallen, waaraan mogelijk met een betere ruimtelijke inrichting iets valt te veranderen. De meeste aanrandingen en verkrachtingen buitenshuis komen voor in niet-woongebieden (9) zoals parken, industrieterreinen en grote parkeerplaatsen, waar de dader ongestoord en ongezien zijn gang kan gaan.

Het kan zijn, dat de dader het slachtoffer daar opwacht, bijv. langs een fietspad, waar dat niet door de bebouwing voert (10), maar ook dat hij haar daarheen in zijn auto meeneemt. Binnen woongebieden kiezen daders steegjes uit of andere plekken, waar geen huizen over uitkijken.

Het voorgaande overziend kan ik alleen maar constateren, dat tegen criminaliteit tegen personen met ruimtelijke maatregelen maar weinig gedaan kan worden. De daders zoeken hun slachtoffer op en er zijn gelegenheden te over. Er zijn maar een paar voorbeelden te noemen van extra gunstige omstandigheden, waar misschien gesproken zou kunnen worden van "de gelegenheid maakt de dader". Dat zijn in de eerste plaats stille stukken in doorgaande routes, waarlangs vrouwen fietsen en in de tweede plaats stille plekken, waar vrouwen langs moeten om bijv. hun werk, hun huis of het station te bereiken (11). Deze plekken zouden zoveel mogelijk verlevendigd moeten worden, bijv. door het fietspad en de autoweg vlak naast elkaar te leggen en door woonbebouwing op die plekken te stimuleren. Tenslotte is er het punt van de vechtpartijen rond uitgaansgelegenheden, dat ik reeds eerder heb genoemd.

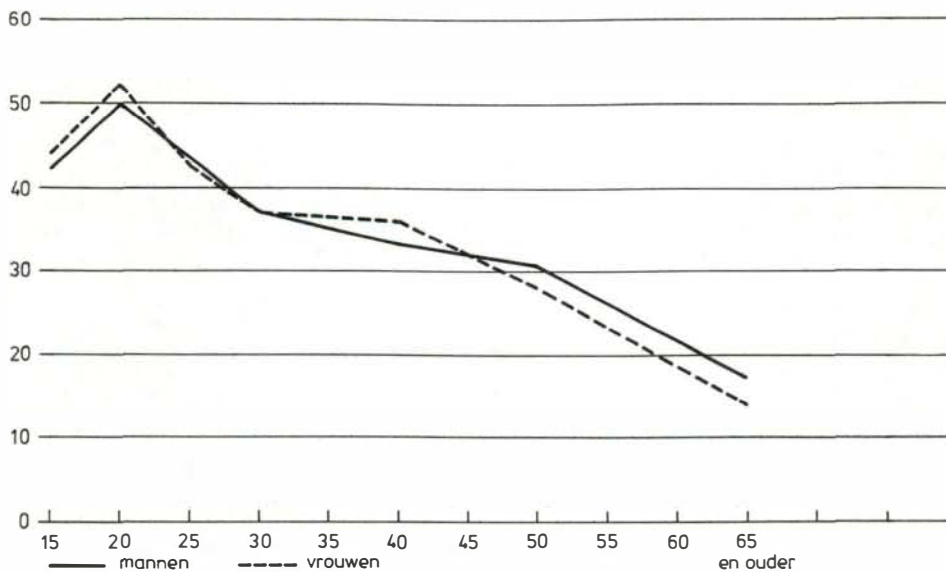
Onveiligheidsbeleving

Het is moeilijk om gegevens te vinden over criminaliteit buitenshuis en de plekken waar dit voorkomt. Het is echter nog moeilijker om goede gegevens te vinden over onveiligheidsbeleving (12). Veel buitenlands onderzoek bevat weinig meer dan een bewerking van antwoorden op de vraag: "How safe do you feel or would you feel out alone in your neighbourhood at night?" Die vraag is niet alleen voor een aantal mensen hypothetisch, omdat ze 's avonds nooit uitgaan, maar bovendien te simpel. De slachtofferenquête van het CBS stelt vijf vragen over "'s avonds bang alleen" (13).

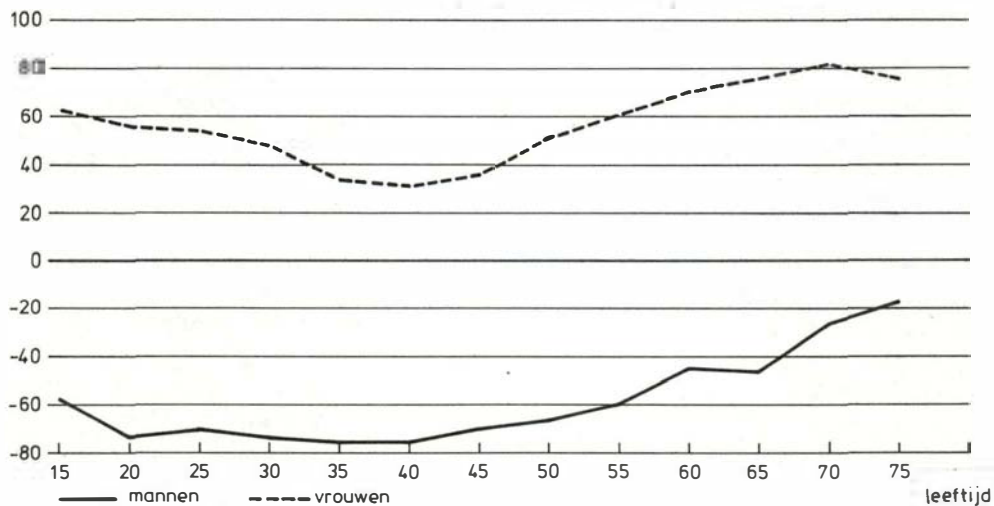
1. Bent u wel eens bang als u 's avonds alleen thuis bent?
2. Stelt u zich voor, dat u 's avonds om een uur of 10 alleen thuis bent en er wordt onverwachts aangebeld. Wat zou u dan doen?
3. Zijn er in deze wijk plekken of straten, waar u 's avonds liever niet alleen zou komen?
4. Zijn er, afgezien van deze wijk of buurt, nog andere wijken of buurten in deze gemeente, waar u 's avonds liever niet alleen zou komen?
5. Sommige mensen durven 's avonds niet alleen in een stille buitenwijk te wandelen. Anderen kan het niet veel schelen. Durft u 's avonds alleen in een stille buitenwijk te lopen?

Van der Heijden heeft de antwoorden op deze vragen gecombineerd tot een index 's avonds bang en hij geeft de scores daarop van mannen en vrouwen, naar leeftijd. Ik heb deze vergeleken met de feitelijke kans om slachtoffer te worden van criminaliteit (14) uit de slachtofferenquête van 1983 en met de scores op de index "denken aan slachtofferschap" (15) naar geslacht en leeftijd. Deze laatste is samengesteld uit de antwoorden op de vraag, die ik aan het begin van mijn inleiding stelde (zie afbeelding).

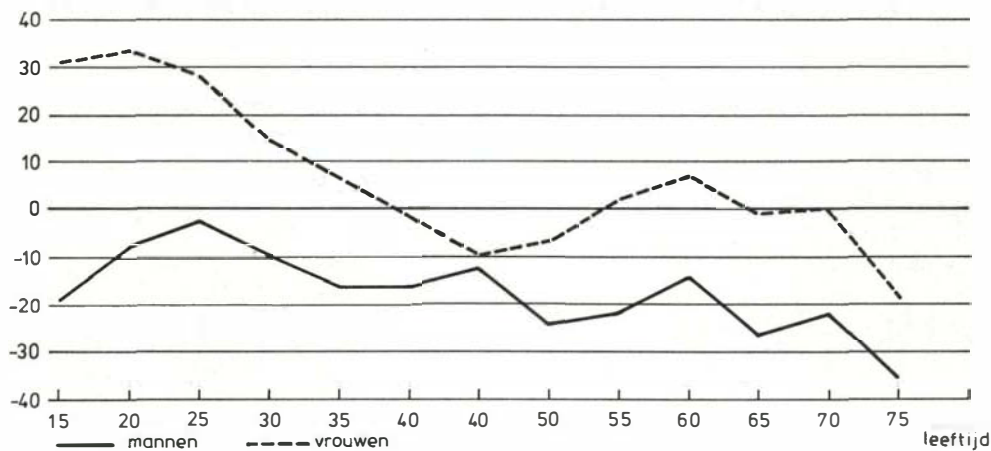
1. Slachtofferschap naar geslacht en leeftijd, 1983
%

2. Scores op de index "s-Avonds Bang Alleen" naar leeftijd en geslacht, 1982/1983

3. Scores op de index "Denken aan slachtofferschap" naar leeftijd en geslacht, 1982/1983

bronnen: voor 1 maandstat. politie, justitie en brandweer (CBS), september 1984
voor 2 en 3 maandstat. politie, justitie en brandweer (CBS), juni 1985

Vrouwen blijken 's avonds alleen veel banger te zijn dan mannen en oudere mensen zijn banger dan jongere mensen. het beeld van de slachtofferkans is geheel anders. Jonge mensen lopen de hoogste kans om slachtoffer te worden, tot zo'n 50% voor 20-24 jarigen, ouderen de laagste kans, ongeveer 15% voor 65-jarigen en ouder. De kansen van mannen en vrouwen om slachtoffer te worden van een misdrijf ontlopen elkaar niet veel. De hoge angstscore en het lage slachtofferchap van oudere mensen vallen voor een deel te rijmen door de aard van de misdrijven, die in de slachtofferenquête zijn betrokken. Zes van de zestien hebben bijv. betrekking op diefstal van of vernielingen aan fiets, bromfiets en auto en veel oude mensen hebben niet zo'n vervoermiddel. Voor een ander deel zijn ze te verklaren, doordat oudere mensen, onder andere uit angst voor criminaliteit, met name 's avonds niet meer de straat op durven en daardoor ook geen slachtoffer kunnen worden. Op het verschil tussen mannen en vrouwen zal ik zo dadelijk ingaan. Jonge vrouwen denken verreweg het meest aan de mogelijkheid zelf ooit slachtoffer te worden van enig misdadig optreden. Oudere vrouwen denken daar ook relatief vaak aan, mannen daarentegen zelden of nooit. In deze antwoorden op "denken aan slachtofferschap" springt het ook "'s avonds bang alleen" geconstateerde verschil tussen vrouwen en mannen weer in het oog. Zou dat samenhangen met het verschil in soorten criminaliteit, waarvan vrouwen en mannen het slachtoffer worden?

Mijns inziens ligt in sexueel geweld en het erachterliggende waarden- en normenstelsel in onze maatschappij een belangrijke verklaring voor het verschil in angst tussen vrouwen en mannen. Vrouwen zijn buitenshuis angstiger dan mannen, omdat ze daar ten opzichte van mannen in een onzekere positie verkeren. Ze zijn altijd afhankelijk van het gedrag van mannen die, cultureel bepaald, een grote macht hebben (vgl. de Nota sexueel geweld) en over het algemeen ook een grotere lichaamskracht hebben. De straat is het territorium van mannen. Mannen kunnen daar rustig rondhangen. Een vrouw moet altijd doen of ze ergens heen op weg is: ze doet boodschappen, laat de hond uit of begeleidt een kind. Als ze eruit ziet of ze er niets speciaals doet is ze vogelvrij. het betekent, dat vrouwen buitenshuis voortdurend op hun hoede zijn. Ze moeten opletten, wie de andere weggebruikers zijn en wat die gaan doen. Dat is een ingebakken patroon, waaraan ze zichzelf vaak niet eens bewust zijn. Ze schatten in of er mensen zijn die hen zouden kunnen bedreigen en of er mensen zijn, die dat zouden kunnen voorkomen of die in geval van nood zouden kunnen helpen. Vrouwen zien zichzelf buitenshuis als veel kwetsbaarder dan mannen, ze hebben het gevoel dat ze zich niet goed kunnen verdedigen. Ze denken vaak aan het risico dat ze lopen: jonge vrouwen aan aanranding, wat ze zien als een ernstige schending van de persoonlijke integriteit, oudere vrouwen aan tasjesroof, waarbij de gevolgen in de vorm van verwondingen de ernst van de diefstal van hun geld verre kunnen overstijgen. Dit laatste geldt ook voor oudere mannen, die bang zijn voor beroving met geweld.

Vrouwen zijn bang op donkere, stille, afgelegen plekken waar geen hulp, maar misschien wel een dader te verwachten is. Mannen noemden naast dit soort plekken de aanwezigheid van bepaalde (groepen) mensen, zoals onguire types of drugsverslaafden als angstaanjagend (16). Zoals reeds eerder werd geconstateerd gaat het dan maar om een heel klein percentage van mannen. De meeste mannen zeggen niet of nauwelijks aan slachtofferschap te denken en zijn niet bang.

Het is moeilijk te weten in hoeverre dit beeld voortdurend vertekend wordt door de vragen, die gesteld zijn. Een voortreffelijke illustratie hiervan vormt de uitspraak van een vrouw in Den Haag op de video over ouderen en sociale veiligheid. "Bent u bang om de straat op te gaan?" vroegen ze haar en ze antwoordde: "Nee, ik ben niet bang, ik ben alleen voorzichtig".

De gevolgen van wat ik voor de eenvoud maar "bang op straat" zal noemen, zijn te groot om daaraan voorbij te gaan. Jonge vrouwen laten zich er over het algemeen niet door weerhouden hun huis te verlaten, maar ze nemen de auto in plaats van de fiets, ze kiezen speciale routes, ze kopen voor dit doel een hond, vermommen zich als man, volgen een cursus zelfverdediging, enz. Oude mensen blijven om die reden thuis. Dat is niet goed. Als met ruimtelijke maatregelen iets aan onveiligheidsgevoelens te doen is, moet dat zeker gebeuren. Deze maatregelen hebben in grote lijnen betrekking op het vergroten van de zichtbaarheid van de weggebruikers en op overzichtelijkheid. In het middagprogramma zullen daarvan enkele voorbeelden worden gegeven. Ook goed onderhoud van de gebouwen en de openbare ruimte en een snel herstel van vernielingen dragen bij aan de vermindering van onveiligheidsgevoelens.

Ik maak tot slot nog één kanttekening. Laten we niet vergeten dat de stad nog andere kwaliteiten heeft dan veiligheid. Overzichtelijkheid en zichtbaarheid moeten vooral op de doorgaande routes aandacht krijgen. Maar dan mogen er best wat spannende steegjes, rustige hoeken in het park en verspringende gevels overblijven, die een stad leuk maken op andere manier.

NOTEN

1. Drs. A.W.M. van der Heijden en drs. A.Z. Israëls, Meting van onrustgevoelens in verband met criminaliteit, CBS Select 3, Statistische opstellen, 1985.
2. Slachtofferschap van misdrijven in 1983, maandstatistiek politie, justitie en brandweer, CBS, sept. 1984.
3. Drs. A.W.M. van der Heijden, Onrustgevoelens in verband met criminaliteit; 1982-1984, maandstatistiek politie, justitie en brandweer, CBS, nov. 1984.
4. C.H.D. Steinmetz en H.G. van Andel, Mishandeling en hulpverlening, deel 1, WODC, Ministerie van Justitie, 1984: Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit, 's-Gravenhage 1984, bijlage IV 1.
5. Nota ter bestrijding van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes, Tweede Kamer nr. 18.542, 1984.
6. Het stukje over aanrandingen en verkrachtingen is voor een groot deel ontleend aan Bert van Herk, Waarom mannen verkrachten, Mepel 1985.
7. Terminologie uit het Wetboek van Strafrecht.
8. Maakt de gelegenheid de dader? Een verkennende studie over de kwaliteit van de openbare ruimten in de stad en sociale veiligheid, Rijksplanologische Dienst, 's-Gravenhage 1985, blz. 35. Gegevens over deze materie lopen uiteen in verband met de gevoeligheid van het onderwerp.
9. B. Gensch en V. Zimmer, Tatorte, Orte der Gewalt im öffentlichen Raum, in: Arch+, dec. 1981.
10. Bulletin vrouwen, bouwen, wonen netwerk Utrecht, april 1984. Aanranding en verkrachting, een analyse van 902 aangegeven Amsterdamse zedendelicten, 1980-1984, gemeente Amsterdam, april 1985.
11. Bijvoorbeeld stille plekken nabij ziekenhuizen, verpleegsters - en studentenflats.
12. Adria van der Wurff, Angst voor misdaad: verkeerde vragen en een vaag beeld, een literatuurbespreking, vakgroep sociale psychologie Nijmegen, aug. 1984.
13. Drs. A.W.M. van der Heijden en drs. A.Z. Israëls, nadere analyse van onrustgevoelens in verband met criminaliteit, maandstatistiek politie, justitie en brandweer, CBS, juni 1985.

14. Slachtofferschap van misdrijven in 1983, maandstatistiek politie, justitie en brandweer, CBS, sept. 1984.
15. Drs. A.W.M. van der Heijden en drs. A.Z. Israëls, nadere analyse van onrustgevoelens in verband met criminaliteit, maandstatistiek politie, justitie en brandweer, CBS, juni 1985.
16. Drs. A.W.M. van der Heijden en drs. A.Z. Israëls, nadere analyse van onrustgevoelens in verband met criminaliteit, maandstatistiek politie, justitie en brandweer, CBS, juni 1985.

SOCIALE VEILIGHEID EN VROUWEN

Door: mw.drs. T. Hajonides, mw. A. Lodder
Buro Zijaanzicht*)

In deze workshop wordt speciaal aandacht aan vrouwen met betrekking tot sociale veiligheid besteed, omdat een groot percentage vrouwen de dreiging van met name seksueel geweld voelt en als gevolg daarvan allerlei voorzorgsmaatregelen neemt. Bovendien zijn het voornamelijk vrouwen, die slachtoffer worden van seksueel geweld. In het kader van het thema van de studiedag beperken we ons tot seksueel geweld buitenshuis door onbekende mannen.

Onveiligheidsgevoelens bij vrouwen

Uit onderzoek (WODC, 1979) blijkt dat 42% van de vrouwen met name 's avonds liever niet alleen over straat gaan omdat ze bang zijn slachtoffer te worden van delicten. De belangrijkste reden om thuis te blijven is 'angst' voor seksueel geweld.

Vrouwen worden soms beschreven als de meest angstige groep. Aangezien deze formulering kan suggereren dat vrouwen overdreven bang uitgevallen zijn stellen we voor om het in het vervolg te hebben over het 'bedreigd voelen van vrouwen'. Op dit gevoel van dreiging wordt bovendien verschillend gereageerd met angst, woede, walging, etc. Dit uit zich in gedrag als vermijding, verhoogde waakzaamheid, voorzorgsmaatregelen, verzet.

De meeste voorzorgsmaatregelen hebben betrekking op het vermijden van plekken. Enkele cijfers (Ensink en Albach, 1984):

- alleen naar bos of park gaan 's avonds	90% zoveel mogelijk vermijding
- alleen in een cafébuurt lopen	48% zoveel mogelijk vermijding
- alleen in buurt met sex-shops lopen	49% zoveel mogelijk vermijding
- alleen in parkeergarage gaan	50% soms vermijding
- overdag alleen naar park of bos gaan	20-25% soms vermijding
- 's avonds met het openbaar vervoer gaan	20-25% soms vermijding

*) Buro Zijaanzicht is een buro van tuin- en landschapsarchitecten. Naast de gebruikelijke ontwerpuitingangspunten houden zij extra rekening met het aspect sociale veiligheid.

Op het ogenblik wordt de laatste hand gelegd aan een publicatie over veiligheid voor vrouwen buitenshuis. Deze publicatie is gemaakt als voorbereiding op een congres over dit thema wat in november 1986 plaats zal vinden. De organisatie van dit congres ligt in handen van de Stichting Vrouwen Bouwen en Wonen.

Door de aanwezigheid van de dreiging worden vrouwen behoorlijk in haar bewegingsvrijheid beperkt.

Plekken waar vrouwen zich bedreigd voelen zijn vooral plekken waar ze de situatie niet in de hand hebben, waar ze geen greep op de situatie hebben.

Dit zijn plekken waar

- geen informeel toezicht is (hulp vragen/krijgen is moeilijk)
- het donker of onoverzichtelijk is
- weinig keuze- of uitwijkmogelijkheden zijn
- men zich niet bij betrokken voelt.

Feitelijke onveiligheid door sexueel geweld

Onder sexueel geweld valt volgens ons meer dan alleen wat strafbaar is, dus niet alleen aanranding, verkrachting en exhibitionisme, maar ook lastig vallen, achtervolging, naroeppen, nafluiten. Dit laatste is ook sexueel geweld, omdat vrouwen dit ook als bedreigend ervaren. Uit onderzoek (Ensink en Albach, 1984) blijkt dat 85% van de vrouwen met sexueel geweld door onbekenden in aanraking is geweest.

Als er alleen naar het strafbaar gestelde sexueel geweld gekeken wordt is het moeilijk aan te geven hoe groot het percentage vrouwen is, wat met sexuele geweldsmisdrijven in aanraking is gekomen: slechts een gering aantal wordt bij de politie aangegeven. Dit percentage wordt op 10% geschat.

Een geschikte locatie is één van de voorwaarden voor een dader voor het plegen van een sexueelgeweldsmisdrijf. Een dader zal meer aandacht besteden aan het zoeken van een geschikte locatie naarmate de kans gepakt te worden groter is en de straf zwaarder. Ook speelt hierbij een rol hoeveel tijd het plegen van het delict kost. Zo vergt een verkrachting meer tijd dan een aanranding. Dit laatste gebeurt dan ook op meer verborgen, afgelegen en stille plekken (Loef, 1985). Niet strafbaar sexueel geweld kan overal plaatsvinden, volgens de heersende normen is dit geoorloofd, de dader hoeft dus niet bang te zijn dat anderen het zullen zien, zij zullen immers hoogstwaarschijnlijk niet ingrijpen.

Karakteristiek voor verkrachting buitenshuis is dat er vaak een verschil is tussen de ontmoetingsplaats en de delictsplaats (Amir, 1971). De slachtoffer wordt vaak meegenomen vanuit het café of de openbare weg naar een meer geschikte plek.

Het effect van ruimtelijke inrichting op het verminderen van sexueel geweld en de dreiging ervan

Grofweg zijn twee typen daders te onderscheiden: de daders, die 'met voorbedachte rade' sexueel geweld plegen, en daders die meer door de gelegenheid geïnspireerd worden. Het percentage gelegenheidsdaders wordt geschat tussen de 30 en 70% (S. Brownmiller 1976, Amir 1971).

De aanwezigheid van een geschikte locatie is voor deze daders één van de aspecten, die hen op het idee kan brengen.

Of de hoeveelheid sexueel geweld door het verminderen van geschikte plekken ook werkelijk zal afnemen blijft een kwestie van speculeren. Voor een groot deel zal het zich verplaatsen.

Een vergelijkende studie in Boston en Los Angeles (S. Schafer, G. Geis, 1969) heeft het volgende aangetoond:

Boston, bekend als een relatief veilige stad met levendige straten, waar veel informeel toezicht aanwezig is, heeft een verkrachtingspercentage van 0.5% van het totaal aan ernstige misdrijven. Verkrachting vindt in Boston vooral plaats door inbraak in woningen.

In Los Angeles is de situatie anders. De stad staat bekend als onveilig, veel mensen gaan uit voorzorg met de auto. Er vindt veel criminaliteit plaats. Meer dan 1% van de ernstige misdrijven is verkrachting. Verkrachting vindt vaak plaats, nadat vrouwen op straat met een auto opgepikt worden en daarin verkracht worden.

In Los Angeles is het relatief gemakkelijk voor daders, het kost weinig planning. In Boston moeten ze er meer voor doen, inbraak vraagt meer planning. Het verband tussen minder gelegenheid en minder sexueel geweld zou hiermee aangetoond kunnen worden? Het blijft echter vooralsnog speculeren.

Met de ruimtelijke inrichting is het mogelijk de dreiging die vrouwen voelen te verminderen. Als de ruimtelijke inrichting van een plek zodanig is dat een vrouw die zich er bevindt zich kan oriënteren, overzicht heeft, ontsnappingsmogelijkheden ziet, mensen te hulp kan roepen, dan zal ze zich er minder snel bedreigd voelen; want ze beheerst de situatie, ze heeft greep op de situatie.

Enkele kenmerken van onveilige situaties

Aan de hand van dia's is in de workshop een overzicht gegeven van enkele kenmerken van onveilige plekken. Hierbij zijn plekken waar sexueel geweld plaats vindt en plekken waar vrouwen zich bedreigd voelen op één hoop gegooid. Voor een groot deel komen de kenmerken overeen. Op verschillende nivo's zijn onveilige plekken op te sporen.

Detailnivo:

stille plekken, plekken, die niet goed zichtbaar zijn voor omwonenden of passanten. Voorbeelden zijn: fietspaden, afgescheiden van woningen, afgelegen bushaltes, braakliggende terreinen.

donkere, onoverzichtelijke plekken: Voorbeelden zijn: bergingen, tunnels, parkeergarages...

drukke plekken, waar mensen weinig verantwoordelijk voor wat er gebeurt hebben. Stations, uitgaansgelegenheden van het centrum van een stad, met name 's avonds.

Wijknivo:

De volgende aandachtspunten zijn te onderscheiden:

- het verkeerssysteem van het langzaamverkeer en het autoverkeer
- de gerichtheid van de woningen
- de aard van de woningen
- de ligging en de aard van het openbaar groen
- de ligging en aard van de voorzieningen (wijkgericht en stadsgericht)
- de situering van de wijk ten opzichte van de rest van de stad

Aan de hand van verschillende woonwijken van uiteenlopende leeftijd zijn deze punten toegelicht.

Stadsnivo:

Op dit nivo speelt de ligging van woonwijken meer ten opzichte van de rest van de stad. Belangrijk is hierbij ook hoe de (langzaam)verkeersroutes lopen. Ook heeft de ligging van ziekenhuizen, sportterreinen, universiteitscomplexen, parken en meer van dergelijke grootschalige voorzieningen invloed op de veiligheid in een stad.

Sociale veiligheid in het park Cronesteyn

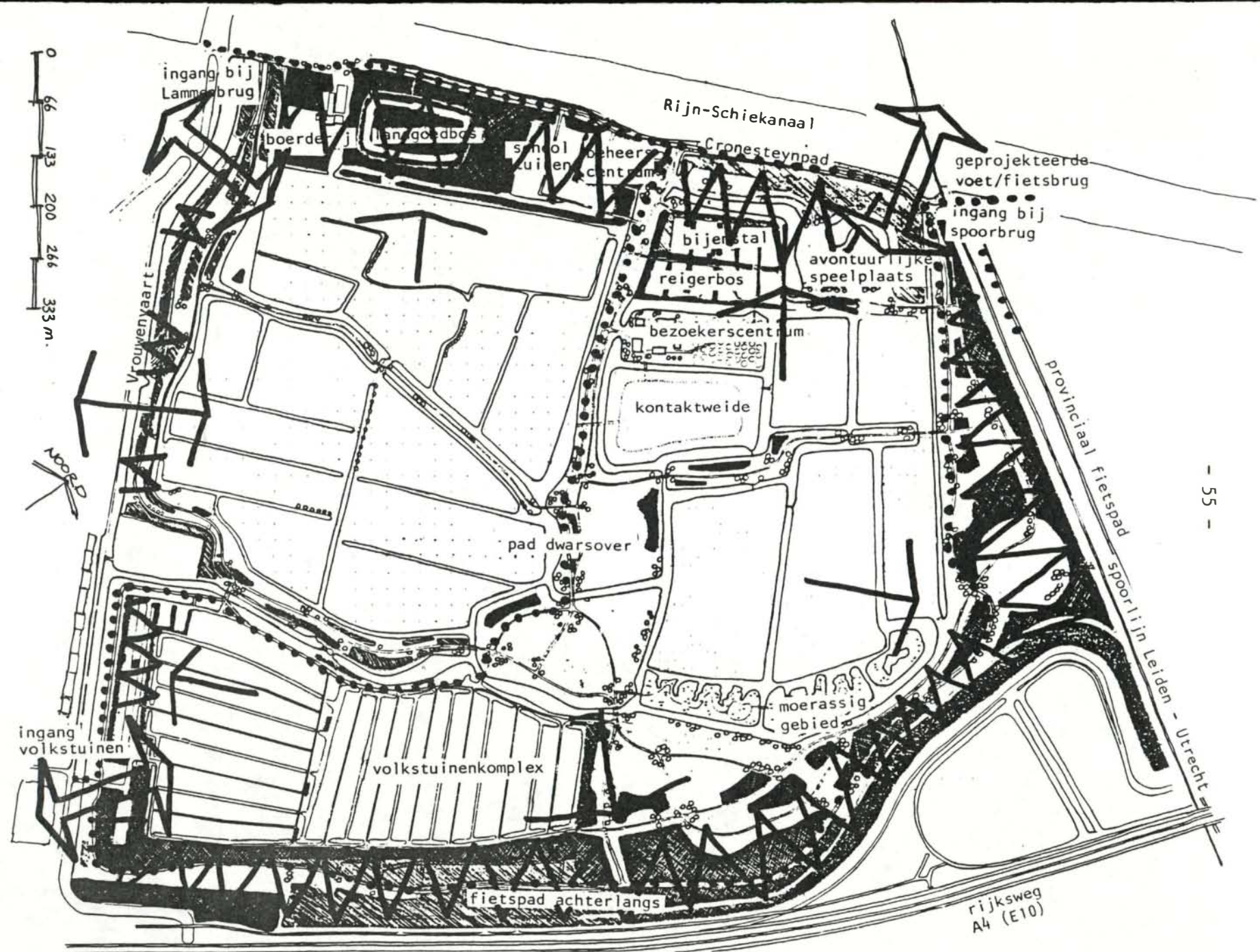
Als concreet voorbeeld zullen we voorstellen die buro ZijAanZicht ontwikkeld heeft voor een park in Leiden kort toelichten.

Bij het maken van deze voorstellen zijn we niet alleen uitgegaan van onveiligheid door seksueel geweld, ook andere vormen van geweld speelden een rol. Wel is het zo dat seksueel geweld juist veel in parken of andere groengebieden voorkomt. Dit geldt met name voor exhibitionisme, maar ook voor aanranding en verkrachting.

Bovendien blijkt dat vrouwen vaak groengebieden vermijden als ze alleen zijn. Dat geldt 's avonds (90% van de ondervraagde vrouwen) maar soms ook overdag (20-25%) (Ensink en Albach, 1984).

Een korte toelichting op het kader waarin dit project liep:

Via buro Emancipatiezaken van de gemeente Leiden waar aan een Nota over veiligheid op straat gewerkt werd, is Directie Groen benaderd. medewerk(st)ers van Directie Groen zijn gewezen op het feit dat sociale veiligheid één van de ontwerpuitgangspunten moet zijn. Omdat Directie Groen hierover weinig deskundigheid in huis had, is ons buro aangetrokken.

Het park Cronesteyn is een 90 ha groot park, wat aan de zuidelijke rand van de stad Leiden ligt. Het park is voor het grootste deel al aangelegd, deze zomer wordt de laatste fase voltooid.

Het park is groot, het ligt aan de rand van de stad, het is dan ook voor extensief gebruik ingericht. Een groot deel van het park bestaat uit weideland van een, in het park wonende, boer. Daarnaast ligt er in het park een volkstuintencomplex. In de toekomst komt er nog een bezoekerscentrum, een avonturenspeelplaats (voor wat oudere kinderen), schooltuinen en een beheerscentrum.

Door het park lopen twee belangrijke routes: een route langs het Rijn-Schiekanaal, het Cronesteynpad, en een route dwars door het park. Deze route wordt veel door schoolkinderen gebruikt tussen Zoeterwoude en Leiden.

Het ontwerp voor het park is getoetst op drie punten:

- overzichtelijkheid, duidelijkheid
- keuze- en uitwijkmogelijkheden
- zichtbaarheid, de aanwezigheid van andere mensen.

Bij de toetsing van het gehele park is er specifiek gelet op:

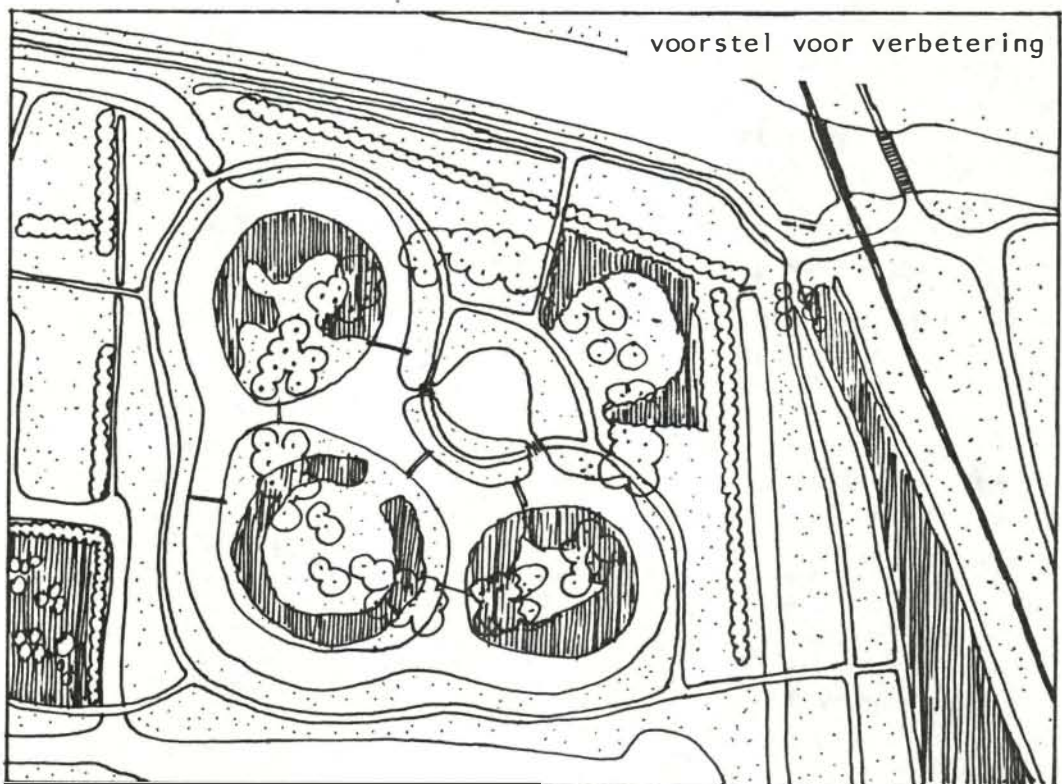
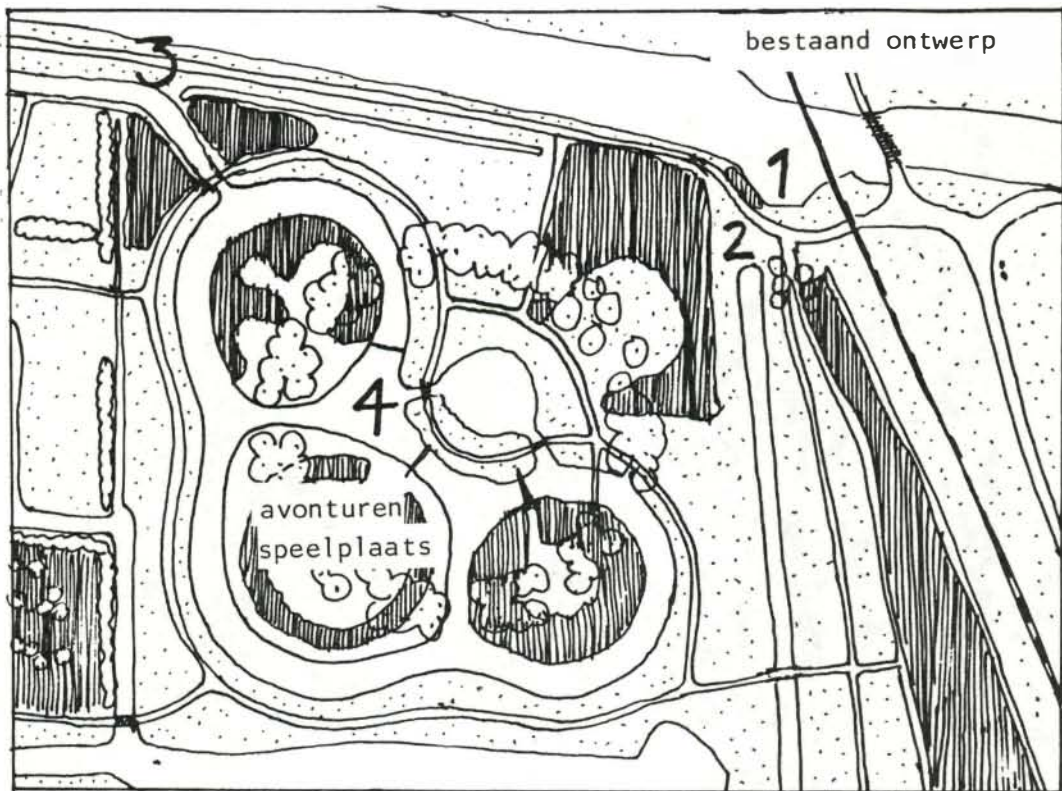
De ingangen. Van belang is de hoeveelheid ingangen en de detaillering. Hier gaan we straks dieper op in.

De randen van het park. Zijn de randen dichtgeplant of open zodat er contact met de omgeving mogelijk is? Dit is natuurlijk afhankelijk van de aard van de omgeving van het park. Aan twee zijden wordt Cronesteyn omzoomd door barrières: een snelweg en een spoorbaan, waarachter zware industrie. Visueel contact met deze omgeving heeft geen zin in verband met sociale veiligheid. Aan deze rand is het park goed dichtgeplant.

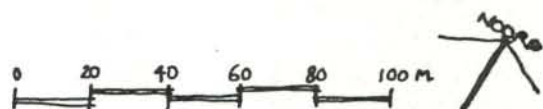
De ligging van de voorzieningen. Hoe de verschillende voorzieningen ten opzichte van elkaar en ten opzichte van de ingangen gesitueerd zijn, heeft invloed op de spreiding of 'concentratie' van de bezoeker(s).

Fiets- en wandelpaden. Een ontwerpcriterium was: het aanbrengen van een gescheiden fiets- en voetpadennet. Op veel plaatsen is deze scheiding te sterk. Men kan dan gedurende lange tijd niet van het voetpad op het fietspad kijken. Verder zijn van belang voor deze paden dat de kruisingen open zijn, zodat men niet voor onverwachte zijpaden komt te staan. Belangrijke routes, zoals de twee doorgaande routes door het park, dienen niet aan twee zijden dichtgeplant te worden. Tenslotte mogen paden niet dwingend zijn: er moeten keuzemogelijkheden zijn tussen verschillende routes en er dienen uitwijkmogelijkheden te zijn, dit betekent dat er voldoende zijpaden nodig zijn.

Verlichting. Alleen daar waar men 's avonds gebruik van maakt dient er voldoende stevige verlichting aangebracht te worden. Dit betekent dat er rond de woningen in het park, in het volkstuintencomplex en langs de routes naar deze plaatsen verlichting moet komen.

INGANG BIJ SPOORBRUG

Behalve dat we het park als geheel aan een test op sociale veiligheid hebben onderworpen, zijn ook een aantal details nader bekeken. Voor die details hebben we verbeteringen voorgesteld.

Eén detail, de situatie rond een van de ingangen van het park, wordt hier kort behandeld.

Het gaat om de ingang aan de noordkant van het park. Op dit moment is het nog moeilijk om vanuit dit punt in het park te komen. In de toekomst zal hier een fiets- en loopbrug over het kanaal aangelegd worden naast de spoorbrug.

Bij deze ingang komt de avonturenspeelplaats te liggen. Dit gedeelte was op het moment van toetsing nog niet uitgevoerd.

1. Een bijkomstigheid van een ingang is dat er in verhouding tot de rest van het park relatief veel mensen langs komen. Deze grotere drukte kan zorgen voor meer informeel toezicht ter plekke. Hier moet gebruik van gemaakt worden. Wanneer een ingang behalve een doorgangsfunctie ook een verblijfsfunctie heeft, betekent dat dat er mensen aanwezig zullen zijn. De plannen voor de vormgeving van de ingang bij de spoorbrug geven weinig aanleiding om bij deze plek te blijven. Het is een ingang puur om in het park te komen. Direct bij deze ingang zou meer plek ingericht moeten worden, die aanleiding geeft om er te blijven: wat bankjes op een aantrekkelijke plaats, een stukje verharding voor bijvoorbeeld een ijsco-kar... Mensen uit de aangrenzende buurt aan de overzijde van het kanaal worden misschien op een dergelijke manier het park 'ingelukt'.

2. Bij de ingang heeft men weinig inzicht in de opbouw van het park. Het Cronesteynpad, het belangrijke doorgaande fietspad langs het kanaal, lijkt door de ligging en de beplanting minder belangrijk dan de andere fiets- en looproute het park in. Terwijl het Cronesteynpad veel meer als doorgaande route gebruikt wordt. Wanneer de richting van het belangrijkste pad versterkt wordt door bijvoorbeeld een rij populieren, wordt de aansluiting van het Cronesteynpad op de ingang beter. Hiervoor is het ook noodzakelijk dat een deel van de beplanting rond de avonturenspeelplaats verdwijnt.
3. Het Cronesteynpad ligt afgescheiden van de rest van het park. Het is moeilijk om vanaf dit, redelijk druk gebruikte, pad zicht te hebben op de rest van het park. De beplanting ter afscheiding van de avonturenspeelplaats kan vervallen. Hierdoor wordt het Cronesteynpad meer open en blijft het doorzicht het park in - wat er nu nog zonder avonturenspeelplaats is - behouden.
4. De avonturenspeelplaats bestaat uit eilanden die slechts op één manier te bereiken zijn. Dit kan betekenen dat er met name voor kleinere kinderen te weinig uitwijkmogelijkheden zijn. Er dienen meer mogelijkheden geschapen te worden om de eilanden te kunnen bereiken en te verlaten. Gedacht kan worden aan meer bruggetjes of stapstenen.

De getallen voor de tekst komen overeen met de getallen in de illustratie.

Deze en nog vele andere aanbevelingen zijn klein van aard, maar daardoor des te beter uitvoerbaar.

De context moet niet vergeten worden

Ruimtelijke inrichting is één van de middelen om iets tegen seksueel geweld en de dreiging ervan te doen. Deze maatregelen moeten niet los komen te staan van andere maatregelen zoals:

- een beter aangiftebeleid bij de politie. Hierdoor is het mogelijk meer inzicht te krijgen in hoeveel seksueel geweld er plaatsvindt en waar het gebeurt.
- samenwerking tussen politie en diensten ruimtelijke ordening kan voor continuïteit zorgen.
- er moet geld beschikbaar blijven vanuit de overheid voor de opvang van slachtoffers van seksueel geweld
- daders van seksueel geweld moeten vaker vervolgd worden
- op lagere scholen zou aan meisjes zelfverdediging gegeven moeten worden.

Zo zijn er nog tal van mogelijke maatregelen die samen met een ruimtelijke inrichting, die sociaal veiliger is, iets bijdragen aan het tegengaan van seksueel geweld.

SOCIALE VEILIGHEID EN OPENBARE RUIMTE

Door: drs. E.H. Verhagen
 Projectburo Hoogbouw Bijlmermeer

Voorbeeld Bijlmermeer

De filosofie die aan de Bijlmermeer ten grondslag ligt is die van de volledige scheiding der functies: wonen, werken, recreëren en het vervoer daartussen. De tien verdiepingen hoge woongebouwen, met hun ellenlange open galerijen, openbare trappenhuizen en binnenstraten zijn neergezet in een honingraatpatroon, drijvend in een zee van groen. Het gebied wordt ontsloten door halfhoge wegen en twee metrolijnen. In het centrum en aan de randen bevinden zich parkachtige recreatiegebieden (Gaasperpark). Aan de westrand, tussen de spoorlijn en de autosnelweg Amsterdam-Utrecht verrijst "de hoofdstad van het nieuwe zakendoen", een groot kantoren-werk-gebied.

De Bijlmerfilosofie werd nog overgoten met een sausje van egalitarisme: de woongebouwen zager er allemaal hetzelfde uit, het aantal verschillende woningtypes is beperkt: 14.000 hoogbouwwoningen, rechtstreeks van de tekentafel op een opgespoten maagdelijke polder gekwakt.

In de woongebouwen is alleen de ruimte achter de voordeur aan te duiden als privé-gebied. De galerijen, de liften, de trappenhuizen, de binnenstraten: een doolhof die voor iedereen toegankelijk is.

In veel gebouwen zijn zelfs nog zogenaamde collectieve ruimtes beschikbaar. Uit het beperkte gebruik van deze gezamenlijke huiskamers en de voortdurende strijd die daar tussen verschillende bewoners over gevoerd wordt mag opgemaakt worden dat deze ruimtes niet zo collectief zijn als ze ooit bedoeld waren.

De woningdichtheid in de Bijlmermeer is relatief laag: op in totaal 400 hectare bouwgrond staan 14.000 hoogbouwwoningen (35 woningen per hectare, vergelijk de Amsterdamse 19e eeuwse wijken: meer dan 100 woningen per hectare). De gigantische open ruimte tussen de woongebouwen, die begrensd wordt door de halfhoge wegen, moest snel worden omgetoverd tot één groot park. Dit had tot gevolg dat ook de binnenhoven vrijwel allemaal volgens hetzelfde patroon ingericht zijn.

Het toewijzen van eigen ruimte aan bepaalde activiteiten wordt nog verder doorgetrokken in het vervoer. Als de wind verkeerd staat vliegt er iedere drie minuten een vliegtuig, dat een tiental kilometers verderop op Schiphol gaat landen, over de honingraten heen. In een bak op hoge betonnen poten rijdt de metro. Daaronder op de halfhoge wegen rijden de auto's en de bussen.

Het maaiveld is er voor de fietsers en de wandelaars. Maar de Bijlmermeer is gebouwd voor de automobilist. Vanaf de halfhoge weg gezien liggen de woongebouwen verborgen achter de parkeergarages. De parkeergebouwen hebben namen. Die zijn in grote 's nachts verlichte letters op deze betonnen bunkers aangebracht.

De parkeergarage is dé entree naar het woongebouw. In zeer korte tijd was deze entree veranderd in een gore vieze spelonk waar men de auto met gemengde gevoelens achter laat.

Onder de parkeergarages, de parkeerplatforms en de halfhoge wegen liggen over drie plaatsen verspreid de zogenaamde subcentra: winkels en andere (maatschappelijke) voorzieningen. De plaatsen waar mensen elkaar plegen te ontmoeten zijn weggestopt onder het dak dat door de auto's gebruikt wordt.

Gevoel van onveiligheid

De openbare ruimte in de Bijlmermeer staat algemeen bekend als een gebied dat, vooral bij de toevallige passant, een onbehaaglijk gevoel oproept. En niet alleen de toevallige passant, maar ook veel bewoners die met deze term aangeduid kunnen worden hebben daar last van. De doorstroming van bewoners in deze wijk is zeer omvangrijk. De helft van de huurders woont er niet langer dan twee jaar. Een veel genoemde reden bij vertrek: het gevoel van onveiligheid.

Het Projectburo Hoobouw Bijlmermeer is op 1 januari 1983 opgericht door het Gemeentebestuur van Amsterdam. De algemeen gestelde opdracht was die maatregelen te treffen in het openbare gebied (buiten de woongebouwen) die de leegstand moeten tegengaan.

Voor de woongebouwen zelf is de, op 1 januari 1984 opgerichte woningbouwvereniging Nieuw Amsterdam verantwoordelijk. Het spreekt vanzelf dat tussen woningbouwvereniging en Projectburo nauw overleg plaats vindt. Gezamenlijk is gekozen voor een projectmatige gedifferentieerde aanpak. Dat wil zeggen dat de Bijlmermeer, opgesplitst in acht min of meer als een eenheid te beschouwen gebieden van twee tot zes woongebouwen, per gebied wordt aangepakt, waarbij zo veel mogelijk verschillen tussen de gebieden tot stand zullen worden gebracht.

Zo is in één gebied, waar de vroeger beruchte flat Gliphoeve stond, gekozen voor bedieningswegen met parkeren op het maaiveld. De binnenhoven zijn er opnieuw ingericht.

Struikgewas dat Braziliaanse oerwoud-vormen aan begon te nemen is gesnoeid. Het resultaat is een transparant parkgebied met recht getrokken wandelpaden, kinderspeelplaatsjes en tennisbanen. Verder zijn er ook stukken grond uitgegeven aan bewoners die gebruikt kunnen worden als tuintjes.

Gliphoeve is omgedoopt in twee flats: Geldershoofd en Gravenstein. De binnenstraten zijn er weggehaald, de galerijen afgesloten, er heeft een omvangrijk splitsingsprogramma plaatsgevonden waarbij vierkamer woningen tot telkens twee tweekamer woningen werden verbouwd.

Komend vanaf de ventweg, waar nu de auto geparkeerd staat komt men in een afgesloten portiek waar zich ook de brievenbussen bevinden. Dan gaat het met de lift naar de hal op de galerij. Die galerij is ook afgesloten. Is men deze barricade eenmaal gepasseerd dan volgt alleen de voordeur nog.

De parkeergarage van het voormalige Gliphoeve is voor een gedeelte gesloopt. Als entree naar de flat was deze niet meer nodig. Op maaiveldniveau zijn immers ventwegen en parkeerplaatsen aangelegd.

Ook het winkelcentrum Ganzenhoef, dat gedeeltelijk onder en voor een ander deel naast deze parkeergarage gesitueerd is heeft een zogenaamde "face lift" ondergaan. Het kijkgroen op het binnenplein is weggehaald. Daar wordt nu, op een echt plein, twee keer per week een markt gehouden.

In een gebied aan de andere zijde van de halfhoge weg, tussen de metro-stations Ganzenhoef en Kraaiennest zijn de woongebouwen en het maaiveld op een andere manier aangepakt.

Hier is het uitgangspunt een volledig autovrij maaiveld, de binnenstraten die hier redelijk goed functioneren blijven gehandhaafd, wel worden de galerijen afgesloten.

Alle aanpassingen aan de woongebouwen en het maaiveld hebben een intensiever gebruik van de openbare ruimte als doel. De voetgangersstromen worden meer geconcentreerd. Men moet nu door de binnenstraat lopen als men in het gebouw moet zijn. Daar waar de binnenstraat verwijderd is is de ventweg de logische looproute geworden.

De binnenhoven worden, daar waar herinrichting heeft plaatsgevonden vaker en door meer mensen gebruikt. Het is minder kijkgroen en meer gebruiksgroen geworden. Kinderspeelplaatsen, visvijvers, nutstuintjes en tennisbanen, dragen daar in belangrijke mate toe bij.

De parkeergarages in de Bijlmermeer werden gebouwd met een zeer omvangrijk autobezit onder de bewoners als verwachting.

Dat autobezit is door verschillende ontwikkelingen (energiecrisis, inkomensontwikkeling) ver bij die verwachtingen achter gebleven. Daardoor staat een groot gedeelte van deze garages permanent leeg. De garages vormen een perfecte locatie voor diefstal uit auto's.

Zoveel mogelijk wordt nu, door middel van een wijziging van het bestemmingsplan geprobeerd allerlei andere functies, rond de entrees in die garages onder te brengen. In overblijvende delen van de gebouwen worden afsluitbare boxen en kooien aangebracht waar veilig geparkeerd kan worden. Soms worden ook stukken die nauwelijks gebruikt worden permanent afgesloten.

Met de Bijlmer vergeleken

In 1985 verscheen het boek "Utopia on Trial" van Alice Coleman. In dit boek, dat is geschreven als een rechtszaak, klaagt mevrouw Coleman vijftien ontwerpkenmerken die typisch zijn voor de na-oorlogse woningbouw aan. Ze stelt deze kenmerken verantwoordelijk voor de mate van verval waarin deze complexen zich in het algemeen bevinden. Dit boek is het volgende in de rij die begon met Jane Jacob's "Death and life of great American cities", en die werd vervolgd met Oscar Newman's "Defensible Space".

Oscar Newman legt in zijn boek "Defensible Space" een relatie tussen verschillende vormen van criminaliteit en de fysieke kenmerken van bepaalde soorten woongebouwen. Zijn studiegebied omvatte alle sociale wooncomplexen in New York.

Volgens Newman zijn er drie oorzaken die leidene tot hogere criminaliteit:

- * alternatieve ontsnappingsroutes, meer mogelijkheden om een gebouw via trap, lift, achteruitgang, etc. te verlaten;
- * gebrek aan controle, hetgeen vooral betrekking heeft op het type ontsluiting van het woongebouw. Hij geeft daarbij voorkeur aan galerijen boven interne gangen;
- * anonimiteit, het onpersoonlijke karakter van dit soort woongebieden, waar niemand iemand kent. Anonimiteit wordt veroorzaakt door de grootte van het woongebouw, het aantal woningen per entree, het aantal verdiepingen en het collectieve gebruik van voorzieningen.

Newman bewijst zijn hypothese door de door hem verwachte relatie van een statistische onderbouwing te voorzien.

Mevrouw Coleman borduurt verder op het werk van Newman. Zij onderscheidt vijftien ontwerpkenmerken waarvan er vier al door Newman genoemd werden.

Vervuiling, graffiti, vandalisme en aanwezigheid van uitwerpselen vormen voor haar de zichtbare indicatoren die aan moeten tonen dat er maatschappelijke problemen in een bepaald gebouw zijn.

Hoe meer vervuiling, hoe meer graffiti, hoe onveiliger de woonomgeving zo luidt de stelling van mevrouw Coleman.

In grote woongebouwen komt véél vervuiling, veel graffiti en veel vandalisme voor, dus de grootte van het gebouw is de belangrijkste oorzaak. En zo gaat het verder met het aantal verdiepingen, het aantal woningen per entree, bovengrondse loopbruggen, het aantal woongebouwen per complex, etc.

Wat men zich nu het eerst afvraagt is wat de relatie tussen graffiti en criminaliteit is. Levert meer graffiti ook meer inbraken, beroeringen en verkrachtingen op?

Dat er een relatie bestaat tussen de door mevrouw Coleman beschreven ontwerpkenmerken en het voorkomen van de door haar omschreven verpaupering lijkt mij afdoende aangetoond en eigenlijk ook wel voor de hand liggend. Maar zijn daarmee de werkelijke oorzaken en dus de uitgangspunten voor het voor eens en voor altijd oplossen van het probleem ook gegeven? Wordt er in een woongebouw zonder pies, poep, graffiti en kapotte ruiten minder ingebroken?

Over de relatie tussen criminaliteit en fysieke omgeving schreef criminoloog Koos van Wering (Wonen TA/BK, 17-09-74) dat de beschouwingen van Oscar Newman hooguit als (om in de sfeer te blijven) losse flodders kunnen worden opgevat.

Toen Oscar Newman in 1979 in de Bijlmermeer was, gewapend met zijn koffertje met daarop geschreven het woord "oplossingen" was zijn eerste opmerking: "Welke idioot heeft dit gebouwd?" Die oplossingen zijn nooit verder gekomen dan de burolades van de Amsterdamse Dienst Volkshuisvesting.

Ook Alice Coleman heeft onlangs de Bijlmermeer bezocht, getuige een artikel van Roel Smit in Woningraad (nr. 13-86). Ze vond de Bijlmermeer "een interessant studieobject".

Maar haar oordeel over de wijk als totaal was "echter opmerkelijk mild". Dat vindt Roel Smit heel jammer want: "Tja, voor wie Liverpool met eigen ogen heeft gezien, kan het alleen nog maar meevallen".

De grootste moeilijkheid bij het toepassen van Newman en Coleman in de Bijlmersituatie is dat de omvang van de problemen in de woonbuurten die zij beschrijven nauwelijks te vergelijken is met de soorten aantallen misdrijven die in de Bijlmermeer de gevoelens van onveiligheid veroorzaken. Het simpelweg toepassen van de door hen voorgestelde aanpassingen is in de Nederlandse situatie zelfs ondenkbaar. Meer privépolitie (bewakingsdiensten), het plaatsen in aparte woongebouwen van de verschillende bevolkingsgroepen (Turken, Marokkanen, Afrikanen, Chinezen, Surinamers) en het snel overplaatsen van lastige bewoners zijn maatregelen die in het pakket van Newman voor de Bijlmermeer voorkomen. Mevrouw Coleman was wel onder de indruk van de aanpak van het voormalige gebouw Gliphoeve, maar vond desalniettemin dat er toch nog een muur of andere minstens een hek omheen geplaatst zou moeten worden.

Resultaten

Mevrouw Modderman stelde het in haar inleiding op de studiedag van het NIROV wel erg scherp: "Tegen criminaliteit tegen personen is met ruimtelijke maatregelen niets te doen". Maar gelukkig, aan de onveiligheidsbeleving kan nog wel het nodige gedaan worden. Ze had het hier niet over graffiti, uitwerpselen en vandalisme, maar over berovingen, mishandelingen, vechtpartijen en seksueel geweld.

In de Bijlmermeer gaat het volgens politieciijfers om de volgende soorten delicten die er duidelijk uitspringen:

- * diefstal uit woning
- * diefstal uit auto
- * vernieling
- * diefstal met geweld.

Dat tegen dit soort delicten onder andere door middel van fysieke maatregelen wat te doen valt staat onderhand wel vast.

Al moet ook gesteld worden dat in zekere mate de wet van behoud van ellende zal blijven gelden.

Om een voorbeeld te noemen: veel vormen van diefstal worden gepleegd door drugsverslaafden die met name een concentratie vormen rond het subcentrum Ganzenhoef.

Het verjagen van de verslaafden van de Zeedijk en de prima verbinding tussen de metrostations Ganzenhoef en Nieuwmarkt heeft daar zeker invloed op. In de woongebouwen rond de Nieuwmarkt en in de auto's die daar geparkeerd staan is het aantal diefstallen minstens net zo groot als in de Bijlmermeer. Maar ook in de flats die niet rond Ganzenhoef gelegen zijn komen dit soort delicten (zij het met een minder hoge frequentie) voor.

TABEL 1

Frequentie van enkele bij de politie gemelde delicten
(per 100 woningen c.q. auto's) in 1984 en 1985

	diefstal uit woning (per 100 w.)		diefstal uit auto (per 100 a.)	vernielingen (per 100 w.)		diefstal met geweld (per 100 w.)	
	1984	1985		1984	1985	1984	1985
Rayon A	12	10	28	1,2	1,5	0,7	0,6
B	19	14	59	0,9	1,1	0,7	0,5
C	12	14	63-82	1,1	2,7	1,5	1,7
D	10	13	45	1,2	2,0	1,7	1,3
E	16	18	68	1,7	1,5	1,9	2,1

In tabel 1 zijn de cijfers van de bij de politie gemelde delicten over 1984 en 1985 gemeld. Hier is de rayonindeling aangehouden waarbij bedacht moet worden dat rayon A (de H-flats) bij het NS-station Bijlmer, rayon B (de F-D-buurt) in het noordwesten, het rayon C (de E-G-buurt) in het noordoosten bij Ganzenhoef en de rayons D en E tussen de metrostations Ganzenhoef en Kraaiennest gesitueerd zijn.

De cijfers worden uitgedrukt per 100 bewoonde woningen en per 100 geparkeerde auto's. Daarbij valt onmiddellijk op dat in rayons C en E in 1985 in 7 tot 8 van elke 10 auto's ingebroken werd!

Voor wat betreft "diefstal uit woning" is rayon C even veilig of onveilig als rayon B. Hier blijkt rayon A het relatief veiligste deel van de Bijlmermeer te zijn.

In de sfeer van de zwaardere vergrijpen (diefstal met geweld) zijn de rayons A en B veel veiliger dan de rest.

De cijfers van het aantal auto's in 1984 ontbreken helaas, zodat alleen voor 1985 een gestandaardiseerd cijfer gegeven kan worden. In zijn totaliteit is het aantal auto's afgenomen van 5.563 in 1983 naar 4.046 in 1985 (telling afdeling Parkeergebouwen). Het belangrijkste verschil tussen de rayons A en B enerzijds en de rayons C t/m E anderzijds is dat in de eerstgenoemde rayons de situatie is verbeterd.

Gouden Leeuw en Groenhoven zijn koopflats die op repsectievelijk 100 en 250 meter van Ganzenhoef zijn gelegen. De liften en trappenhuizen zijn hier per toren gegroepeerd. Hier toesten we de "nabijheidshypothese" waarbij er van uitgegaan wordt dat het aantal diefstallen een relatie heeft met de nabijheid van een concentratie drugsverslaafden.

TABEL 2

Frequentie van "diefstal uit woning" in
Gouden Leeuw en Groenhoven in 1984 en 1985

	1984	1985
	----	----
<u>Gouden Leeuw</u>		
- absoluut	73	22
- per 100 woningen	18,4	5,5
<u>Groenhoven</u>		
- absoluut	29	11
- per 100 woningen	6,9	2,6

In tabel 2 is alleen de frequentie diefstal uit woning vermeld. De twee complexen waren, althans tot 1985, volkomen identiek. De afstand tot Ganzenhoef is een heel voor de hand liggende verklaring voor het verschil. In Gouden Leeuw zijn halverwege 1985 de toegangsdeuren tot de torens voorzien van sloten. Dat heeft blijkbaar geholpen. In 1986 is die zelfde maatregel in Groenhoven uitgevoerd.

Nemen we nu een kijkje in rayon C om te kunnen beoordelen of verbeteringsmaatregelen in de fysieke sfeer iets helpen. Ook hier de gegevens voor diefstal uit woning per gebouw.

TABEL 3

Frequentie van het delict "diefstal uit woning"
in rayon C (per 100 bewoonde woningen) in 1985

	diefstal uit woning		leegstand per 01-01-1986
	abs.	per 100.won.	%
<u>gebouwen waar compartimentering is uitgevoerd</u>			
Eeftink (ged.)	64	13,2	12,2
Egeldonk	49	16,9	19,3
Geldershoofd	35	8,1	10,8
Gravestein*)	17	8,6	13,9
<u>gebouwen waar verbeteringen nog niet zijn uitgevoerd</u>			
Echtenstein	95	27,1	31,5
Geinwijk	62	24,0	45,4
Gerenstein	73	37,2	49,6

*) De leegstand in Gravestein bedraagt op 01-07-86: 1,3%.

De cijfers spreken voor zich; daar waar de compartimentering is uitgevoerd wordt er minder gestolen dan in de gebouwen waar nog geen verbeteringen zijn aangebracht. De frequentie van de diefstallen is uitgedrukt in een cijfer per 100 bewoonde woningen, immers diefstallen vinden plaats in woningen waar wat te halen is. Er is echter ook een duidelijke relatie met de leegstand: hoe groter de leegstand hoe meer diefstallen uit de woningen. Dat kan onder meer verklaard worden door het verschijnsel dat inbraken veelvuldig plaatsvinden via leegstaande woningen. De compartimentering van galerijen geeft bij een grote druk van criminaliteit geen absolute garantie tegen inbraken en ander ongewenst gedrag. Maar het brengt onmiskenbaar meer veiligheid. Leegstand beïnvloedt de veiligheid echter in negatieve zin.

Als straks alle gebouwen gecompartmenteerd en dus "verbeterd" zijn is in de eerder verbeterde gebouwen weer een stijging van de frequentie te verwachten. Voor een fundamentele vermindering van de onveiligheid zijn behalve het compartimenteren van galerijen, het afsluiten van trappenhuisen, het bouwen van afgesloten kooien voor het parkeren van auto's en de aanpak van het groen ook maatregelen nodig die op andere terreinen liggen.

Zo zal het verminderen van de leegstand, ook door maatregelen die niet direct op het gebied van de misdaadpreventie liggen, zoals huurverlaging, kwaliteitsverbetering, uitvoeren van achterstallig onderhoud en verbetering van de leefbaarheid in het algemeen een belangrijk effect op de onveiligheid hebben. Het is een negatieve spiraal die doorbroken moet worden. Maar niet door fysieke maatregelen alleen.

Conclusie

In feite vormt de Bijlmermeer een prachtige proeftuin om alle hypothesen over de relatie tussen onveiligheid, gevoelens van onveiligheid, fysieke kenmerken van de woongebouwen en de kwaliteit van de woonomgeving te testen.

De gedifferentieerde aanpak zal na verloop van tijd de nodige verschillen opleveren. Wanneer bepaalde maatregelen direct in een spectaculaire daling van delicten resulteren zullen die natuurlijk zo snel mogelijk overal uitgevoerd moeten worden. Dat geldt bijvoorbeeld voor het afsluiten van bepaalde gedeeltes van de parkeergarages waar betaald, bewaakt geparkeerd kan worden.

In grote lijnen zou mijn aanpak er dan ook als volgt uitzien:

- * Doorgaan met de uitvoering van structurele maatregelen in de woongebouwen, de parkeergarages, de subcentra en het maaiveld. Nieuwe, grensverleggende ideeën, zoals ze onlangs ook door de architect Rem Koolhaas gepresenteerd werden moeten daarin betrokken worden. Voorop zal blijven staan een gedifferentieerde projectmatige aanpak.
- * Het veel meer dan tot nu toe het geval was betrekken van de bewoners bij het beheer. De opsplitsing van het beheersapparaat van de woningbouwvereniging Nieuw Amsterdam in vijf rayons biedt daarbij goede aanknopingspunten. De bewoners zullen zich meer betrokken moeten gaan voelen bij de openbare ruimte in hun directe woonomgeving.
- * Revitalisering. het betrekken van het zich sterk ontwikkelende bedrijfsleven in de directe omgeving van de Bijlmermeer bij de herontwikkeling van het woongebied.

SOCIALE VEILIGHEID IN WONINGBOUWCOMPLEXEN

Door mw.drs. P. de Savornin Lohman
 Bureau Criminaliteits Preventie

Inleiding

In opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne heeft het Bureau Criminaliteits Preventie een onderzoek uitgevoerd naar de relatie tussen criminaliteit en de gebouwde omgeving.

Dit onderzoek bestond uit twee delen: in de eerste plaats een literatuuronderzoek waarin binnen- en buitenlandse literatuur over dit onderwerp op een rijtje werd gezet, in de tweede plaats een veldonderzoek. Het doel van dit veldonderzoek was na te gaan welke planologische, bouwkundige en beheersmatige factoren van invloed zijn op de omvang en ruimtelijke spreiding van criminaliteit in een concrete gebouwde (woon)omgeving. Hieronder wordt eerst kort stilgestaan bij de onderzoeksmethode, vervolgens wordt ingegaan op enkele uitkomsten van het onderzoek en de mogelijke beleidsimplicaties van deze uitkomsten.

De onderzoeksmethode

In een vijftal steden verspreid over Nederland zijn een aantal wooncomplexen onderzocht. Per stad ging het om twee complexen van hetzelfde bouwtype, die onderling duidelijk verschilden in de mate waarin men ter plekke last had van criminaliteit, met name van vandalisme en inbraak. Omdat het criminaliteitspeil in zo'n complex ook samenhangt met het type bewoners (met name het percentage jongeren) zijn er complexen gekozen die qua bewonerssamenstelling niet of nauwelijks van elkaar verschilden. Op deze manier konden verschillen in criminaliteit teruggevoerd worden op verschillen in de planologische en bouwkundige kenmerken van de complexen zelf.

In concreto zijn de volgende zes cases in het onderzoek betrokken:

- * een stadsvernieuwingscomplex in het hartje van Amsterdam;
- * twee complexen galerijflats (4-6 etages) in Amersfoort;
- * drie hoogbouw corridorflats (11 etages) in Middelburg;
- * twee straten met portiekwoningen (na-oorlogs) in Groningen;
- * twee complexen van rijtjes eengezinswoningen in Groningen;
- * twee nieuwbouwwijken (60er/70er jaren) in Zaandam.

Aan de hand van aangiftes bij de politie (1983 t/m 1985) en een enquête onder de bewoners zijn criminaliteitsgegevens verzameld.

Het begrip criminaliteit is daarbij ingeperkt tot:

- * vandalisme: vernielingen aan het gebouw/de woning en vernieling van privé-eigendom;
- * inbraak in bergingen (boxen, schuren, garages) en woningen;
- * geweldpleging en bedreiging buitenshuis;
- * sexueel geweld buitenshuis (aanranding, verkrachting en exhibitionisme).

De verzameling van gegevens over criminaliteit*) was met name gericht op het inventariseren van pleegplaatsen: waar gebeurt het?

Nadat de criminaliteitsgegevens geïnventariseerd waren, werden gesprekken gevoerd met betrokkenen: de beheerder (de woningbouwvereniging), de wijkagenten, enkele bewoners en in Amsterdam (recente stadsvernieuwing) ook de architecten.

Op basis van dit toaalkpakket van gegevens werd per case een zogenaamde case-beschrijving gemaakt. In deze case-beschrijving werden de aard, de omvang en de ruimtelijke spreiding van de delicten teruggekoppeld naar planologische en bouwkundige kenmerken van de complexen.

De uitkomsten van het onderzoek

Bij het maken van de casebeschrijvingen kwam heel duidelijk naar voren dat de probleemcomplexen gekenmerkt werden door een specifieke combinatie van ongunstige planologische factoren (ligging, stratenplan) en ongunstige bouwkundige factoren (verkavelingsvorm, indeling, vormgeving, detaillering).

Bovendien bleek dat de delicten vandalisme en woninginbraak vaak heel verschillende patronen vertonen. Een gebouwde omgeving die veilig is wat betreft vandalisme kan weer onveilig zijn wat betreft inbraak. Het is dus lang niet altijd mogelijk of gewenst om deze vormen van criminaliteit op te vatten als één gegeven.

In feite kan man twee groepen van delicten onderscheiden:

1. vandalisme en kleine gelegenheidsinbraak**) (door jongeren) in boxen, garages en dergelijke;
2. (semi-)professionele inbraak in woningen.

Complexen waar met name veel problemen met vandalisme en kleine inbraak zijn, worden gekenmerkt door een combinatie van de volgende factoren:

- * een ongunstige ligging t.o.v. jongerenvoorzieningen en/of andere 'publiekstrekkingen', in die zin dat routes naar deze voorzieningen door of langs het complex voeren;
- * beperkte controleerbaarheid van (semi-)openbare ruimten in en rond het complex.

*) De gegevens over geweldpleging en sexueel geweld waren dermate gering in aantal, dat we deze delicten hier verder buiten beschouwing laten.

**) De 'kleine gelegenheidsinbraken' zijn bij vandalisme ondergebracht, omdat dit soort inbraken veel meer het patroon volgt van vandalisme dan het patroon van inbraak in woningen.

Complexen die relatief veel inbraken in woningen kennen worden met name gekenmerkt door:

- * veel woningen waarop geen zicht is vanuit andere woningen,
- * de aanwezigheid van risicoloze aanloop- en vluchtroutes,
- * (soms) de nabijheid van een groengebied,
- * een groot aantal gebruikers van (delen van) het complex.

We zullen nu wat dieper ingaan op de hierboven genoemde factoren.

Vandalisme en kleine gelegenheidsinbraak

Het overgrote deel van deze delicten wordt gepleegd door jongeren in de leeftijd van + 8 tot + 18 jaar. De delicten lijken een bijna automatisch bijproduct van de aanwezigheid van groepen jongeren. Daar waar groepen jongeren regelmatig bijeen zijn, of daar waar ze regelmatig passeren, zien we veel vandalisme en kleine inbraak. Kijkend naar de plekken waar jongeren zich verzamelen, moeten we een onderscheid maken tussen min of meer formele en puur informele verzamelplekken.

Formele verzamelplekken zijn buurthuizen, jeugdvoorzieningen, maar ook scholen, winkelcentra, sportterreinen en andere voorzieningen die veel publiek - waaronder veel jongeren - aantrekken.

Dergelijke voorzieningen kunnen een 'uitstralingseffect' hebben op de omliggende woonbebouwing: de jeugd waaiert uit over de buurt en richt ook daar vernielingen aan. In het onderzoek bleek echter dat er niet altijd sprake is van een uitstralingseffect. Soms vonden we een soort 'afleidend' effect: vandalisme en kleine inbraak beperkten zich tot de voorziening zelf en de omliggende woonbebouwing werd juist bespaard. Of er wel of niet een uitstralingseffect optreedt heeft te maken met twee factoren:

1. De grootte van de voorziening: daar waar meerdere voorzieningen op één plaats geconcentreerd zijn (bijvoorbeeld een aantal winkels en een school en een buurtcentrum) daar heeft de omliggende woonbebouwing wel meer last van vandalisme en kleine inbraak.
2. Het aantal en de ligging van de aan- en afvoerroutes van en naar de voorzieningen. Als deze routes dicht langs woonbebouwing voeren, dan heeft deze woonbebouwing wel vrij veel last van vandalisme en kleine inbraak. Complexen die dicht bij voorzieningen liggen, maar die niet op een route van of naar deze voorziening liggen, blijven gespaard van 'jongerenbezoek'.

Informele verzamelplekken van jongeren zijn met name semi-openbare ruimten in meergezinswoningen (flats, portiek-woningen).

Entreehallen, trappenhuizen, kelderruimtes, boxgangen - en soms de boxen zelf - zijn vaak geliefde rondhangplaatsen voor de jeugd uit het complex zelf en/of de buurtjeugd. Niet in alle meergezinswoningen speelt dit probleem.

Ook hier lijkt een combinatie van twee factoren aan het werk te zijn.

1. Het aantal alternatieven in de buurt (informeel en formeel).

In het onderzoek bleek dat flats die in een buurt staan met voornamelijk of uitsluitend eengezinswoningen het zwaar te verduren hebben van jongeren. Dergelijke (kinderrijke) buurten kennen door hun opzet meestal een minimum aan informele verzamelplekken voor de jeugd. De situatie wordt nog verergerd als ook formele verzamelplekken (buurthuis, jeugdcentrum, schoolplein, trapveldje) in de buurt ontbreken.

2. Bij de vraag welke exacte plekken binnen een bepaald wooncomplex de meest favoriete verzamelplekken worden, speelt de factor zichtbaarheid een rol. Jongeren prefereren die plekken waar wel passanten zijn (dat geeft leven in de brouwerij), maar die niet onder constant (toe-)zicht vanuit woningen staan.

Beleidsimplicaties: preventie van vandalisme en kleine inbraak

In de eerste plaats moet opgemerkt worden dat we de aanwezigheid van groepen jongeren niet kunnen en moeten 'wegbestemmen' door het afsluiten of opheffen van alle potentieel aantrekkelijke verzamelplekken. Jongeren zullen goedschiks of kwaadschiks altijd plekken vinden waar ze zich kunnen verzamelen. Vruchtbaarder is een goede ruimtelijke ordening van verzamelplekken en routes.

Wat betreft de planning van voorzieningen die jongeren aantrekken de volgende tips:

- * Kleine voorzieningen (scholen, buurthuizen) kunnen best gespreid tussen woonbebouwing geprojecteerd worden (andere mogelijke nadelen als geluidsoverlast daargelaten). Voor de voorzieningen zelf is dit gunstig, omdat er door zicht uit woningen op de voorziening minder grote vandalisme/inbraakrisico's zijn.
- * Bij grote voorzieningen (bijv. een jongerencentrum) of een concentratie van voorzieningen dient expliciet aandacht besteed te worden aan de aan- en afvoerroutes. Liefst een beperkt aantal routes die gescheiden worden van woonbebouwing middels bijvoorbeeld een slootje, een brede groenstrook of iets dergelijks.

Wat betreft informele verzamelplekken (in de wooncomplexen zelf):

- * Het is onverstandig om meergezinswoningen met niet afsluitbare semi-openbare ruimtes te plaatsen in een wijk met enkel of zeer veel eengezinswoningen, met name als andere verzamelplekken ontbreken.
- * Bestaande verzamelplekken in wooncomplexen kunnen minder aantrekkelijk gemaakt worden door:
 - verkleining van entreehallen (bijv. een klein voorportaal voor de liften);
 - het wegnemen van beschutting;
 - het alsnog realiseren van zicht uit woningen op semi-openbare ruimtes;
 - boxgangen: compartimenteren
 - of domweg afsluiting van semi-openbare ruimtes.

Deze maatregelen zullen effectiever zijn, als men tegelijk zorgt voor alternatieve verzamelplaatsen. Deze moeten niet al te afgelegen zijn (erg stille plekken zijn niet aantrekkelijk), enigszins beschut en enigszins onttrokken aan het zicht van woningen. Bovendien moet er weinig te vernielen zijn.

(Semi-)professionele inbraak in woningen

Zoals gezegd volgt dit delict een ander patroon dan vandalisme en kleine inbraak. Het kent ook andere achtergronden. Daders zijn over het algemeen wat ouder (vanaf + 15 jaar), het is vaak een meer individueel gepleegd delict en het is meer gepland.

Bij vandalisme en kleine inbraak geldt dat de gelegenheid de dader maakt, bij professionele inbraak is het zo dat de dader actief de gelegenheid zoekt. Een drietal factoren blijkt een prominente rol te spelen in het zoekproces van de inbreker.

1. Zichtbaarheid tijdens het plegen van de inbraak

Uiteraard wil de inbreker niet graag gezien worden terwijl hij zijn kraak zet of terwijl hij met zijn buit het pand verlaat. De inbreker lijkt met name sterk rekening te houden met het zicht vanuit woningen op andere woningen. De inbreker vermijdt die woningen - of die kant van de woning - die in het zicht van andere woningen liggen. Zicht op woningen vanaf de openbare weg heeft daarentegen geen aanwijsbaar effect op inbraak.

Een derde onderdeel van 'zichtbaarheid' is de aanwezigheid van visuele obstakels, waarachter de inbreker zich kan verstoppen, en van (goede) verlichting. Waarschijnlijk houdt de inbreker ook rekening met deze factoren.

2. De aanwezigheid van risicoloze aanloop- en vluchtroutes

De inbreker lijkt met name rekening te houden met de afstand die hij af moet leggen tussen de woning en het punt van veiligheid (= de dichtstbijzijnde plaats waar hij uit het zicht kan verdwijnen: bijv. het park in, de hoek om, etc.). Op het niveau van het hele complex (het gebouw, de flat) speelt de afstand tussen het complex en openbaar groen een belangrijke rol: de inbreker zal die entree kiezen die het dichtst bij het openbaar groen ligt. Binnen het complex zelf speelt de afstand tot de trap/de lift een rol: galerijflats die dichtbij de trappenhuizen liggen hebben een hoger inbraakrisico dan in het midden gelegen flatwoningen.

Het aantal aanloop- en vluchtroutes is in die zin van belang, dat de inbreker woningen prefereert die minimaal twee vluchtroutes bieden. Dit geeft hem de mogelijkheid om weg te vluchten van een eventuele betraffer.

3. Het aantal gebruikers van (delen van) het complex

Naarmate meer bewoners gebruik maken van één entree, één boxgang, één galerij, etc. wordt het voor die bewoners moeilijker om uit te maken wie wel en wie niet in deze ruimtes 'behoort' te zijn.

In Zaandam, waar twee hele wijken met diverse typen flats onderzocht zijn, bleek dat het inbraakrisico in de flatwoningen een vrijwel lijnrechte relatie vertoonde met het aantal woningen dat op één entree was aangesloten.

Hoe groter het aantal woningen per entree, des te hoger was het inbraakrisico.

Uiteraard speelt hier ook de overzichtelijkheid van de ruimt(n) een rol: als bewoners niet goed kunnen zien wie zich in een bepaalde ruimte (hal, boxgang, etc.) bevindt, dan kunnen zij natuurlijk ook niet bepalen of het om een 'ongewenste gast' gaat of niet.

Beleidsimplicatie: preventie van inbraak in woningen

Zicht uit woningen op andere woningen bleek het meest consistent samen te hangen met inbraakrisico's in woningen. Bij woningen die slechts aan één kant benaderbaar zijn (galerijflats) kan meestal wel gezorgd worden voor zicht op de galerijen.

Woningen die aan twee zijden te benaderen zijn (eengezinswoningen en benedenwoningen in meergezinswoningen) zijn wat zicht betreft problematischer. Juist deze woningen zijn bovendien aantrekkelijk voor inbrekers door het grotere aantal vluchtroutes. Een mogelijke oplossing is om de kant die uit het zicht ligt extra te verstevigen: een hoge muur om de achtertuin en goede inbraakpreventieve voorzieningen aan de woning zelf.

Bij corridorflats (in pandige galerij) en torenflats (centrale hal waarop huisdeuren uitkomen) ontbreekt zicht vanuit woningen op andere woningen geheel. Het bouwen van met name corridorflats (veel woningen per corridor) is in inbraakpreventief opzicht af te raden.

Als men puur vanuit inbraak- en vandalismpreventief oogpunt redeneert, dan zou het volgende bouwtype in feite ideaal zijn: een gesloten bouwvorm met één toegang (geen doorsteekroutes) met een klein aantal woningen per entree (bijv. zes), met zowel de (liefst afsluitbare) entree's als de zichtlijnen uit de woningen (woonkamer) naar het binnenhof gericht.

Vanuit het perspectief van sociale veiligheid op straat zou deze opzet echter zeer ongelukkig zijn.

Hiermee raken we aan een meer algemeen probleem, namelijk dat verschillende eisen ten aanzien van de veiligheid van de woonomgeving kunnen leiden tot tegenstrijdige maatregelen.

Afhankelijk van het 'soort' veiligheid waarop men zich richt (bijv. gevoelens van onveiligheid versus werkelijk plaatsvindenden criminaliteit), het type delict (inbraak versus geweldpleging) en het type plek (de woning versus de straat) kan men zeer uiteenlopende maatregelen suggereren, die soms een bepaald aspect van veiligheid (bijv. inbraak-risico) verbeteren, maar een ander aspect (bijv. onveiligheidsgevoelens op straat) verslechteren. Bij het nemen van maatregelen zullen dus prioriteiten gesteld moeten worden en zal nagegaan moeten worden welke - mogelijk ongewenste - neven-effecten een bepaalde maatregel kan hebben.

SOCIALE VEILIGHEID EN WONINGBOUWPLANNEN (in Den Haag)

door: Ir. R Groeneweg
tijdelijk dienstverband bij de
gemeente politie Den Haag

Inleiding

Gedurende de periode 1-10-1985 tot 1-2-1986 ben ik werkzaam geweest bij de Dienst Beleidszaken en Onderzoek van de Gemeentepolitie 's-Gravenhage. In die periode heb ik geparticipeerd in het onderzoek "relatie criminaliteit - ruimtelijke structuur" (rapportage verkrijgbaar bij de D.B.O.).

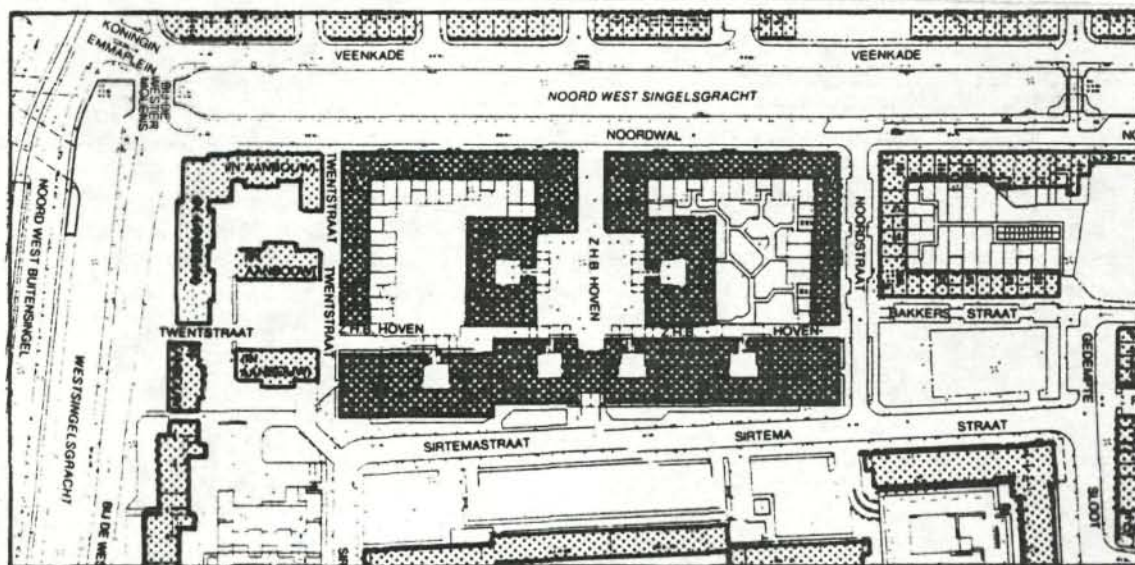
Tijdens dat onderzoek is o.a. het woningbouwcomplex "ZHB-Hoven" als case-study gekozen.

In de afrondingsfase van het onderzoek heb ik op verzoek van de woningbouwvereniging 's-Gravenhage enige bouwplannen beoordeeld op sociale veiligheidsaspecten.

Achtereenvolgens worden het "ZHB-complex" en 2 bouwplannen besproken. De bouwplannen zijn in opdracht van de woningbouwvereniging door de architectenbureaus CAV en Theo Bosch te Amsterdam ontworpen. Ze worden gekenmerkt door het "gesloten bouwblok-principe" en door parkeergarages onder de woningen (eisen gesteld door de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling en Grondzaken). Het is van belang op te merken dat de plannen in de voorontwerpfase verkeren. N.a.v. inspraak, overleg, etc. zullen beide plannen nog aangepast worden. Tenslotte worden enige evaluatieve opmerkingen gemaakt.

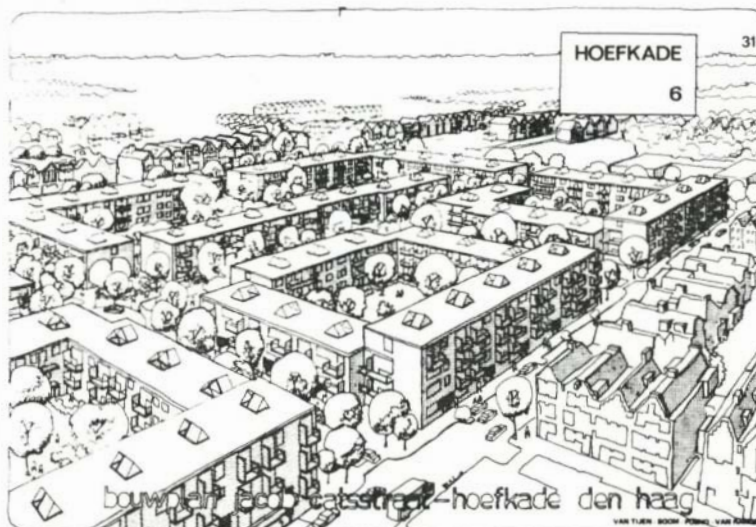
Het ZHB-complex

Dit is een gerealiseerd nieuwbouwproject in een stadsvernieuwingsgebied. Het complex wordt begrensd door de Noordwal met gracht, de Twentstraat, de Noordstraat en de hoogbouw (galerij-flats) langs de Sirtemastraat (zie figuur 1).

Figuur 1. Omgeving van het complex

De planopzet wordt gekenmerkt door een geleidelijke overgang van privégebied naar openbaar gebied (zie figuur 2): woningen gegroepeerd rond kleine binnenhoven; binnenhoven gegroepeerd langs een voetpad en aan een buurtplein of groengebied; routes naar de openbare straat ("richting stad"). Onder het gedeelte met de 4 kleine binnenhoven ligt een parkeergarage; ter plaatse van het buurtplein is een passage in het blok aanwezig.

'Bouwen voorde buurt': 440 woningen in de Haagse Schilderswijk. Ontwerp uit 1971. Van Tijen-Boom-Posno-Van Randen.

figuur 2

Op de 4 hoeken van het woningbouwproject zijn bergingen-complexen geconcentreerd. Figuur 3 toont het complex vanuit de lucht.

Op basis van de politieke sectie-gegevens zijn de inbraken in woningen en bergingen geïnventariseerd. Daarnaast is aandacht besteed aan vandalisme en vervuiling.

Achtereenvolgens komt de relatie tussen deze vormen van onveiligheid/criminaliteit en de (stede)bouwkundige kenmerken op 4 specifieke plekken ter sprake.

1) Concentratie van bergingen op de hoeken Twentstraat & Noordstraat/Sirtemastraat (zie foto 1): inbraken via en vernielingen/vervuiling bij de entree tot de bergingen.

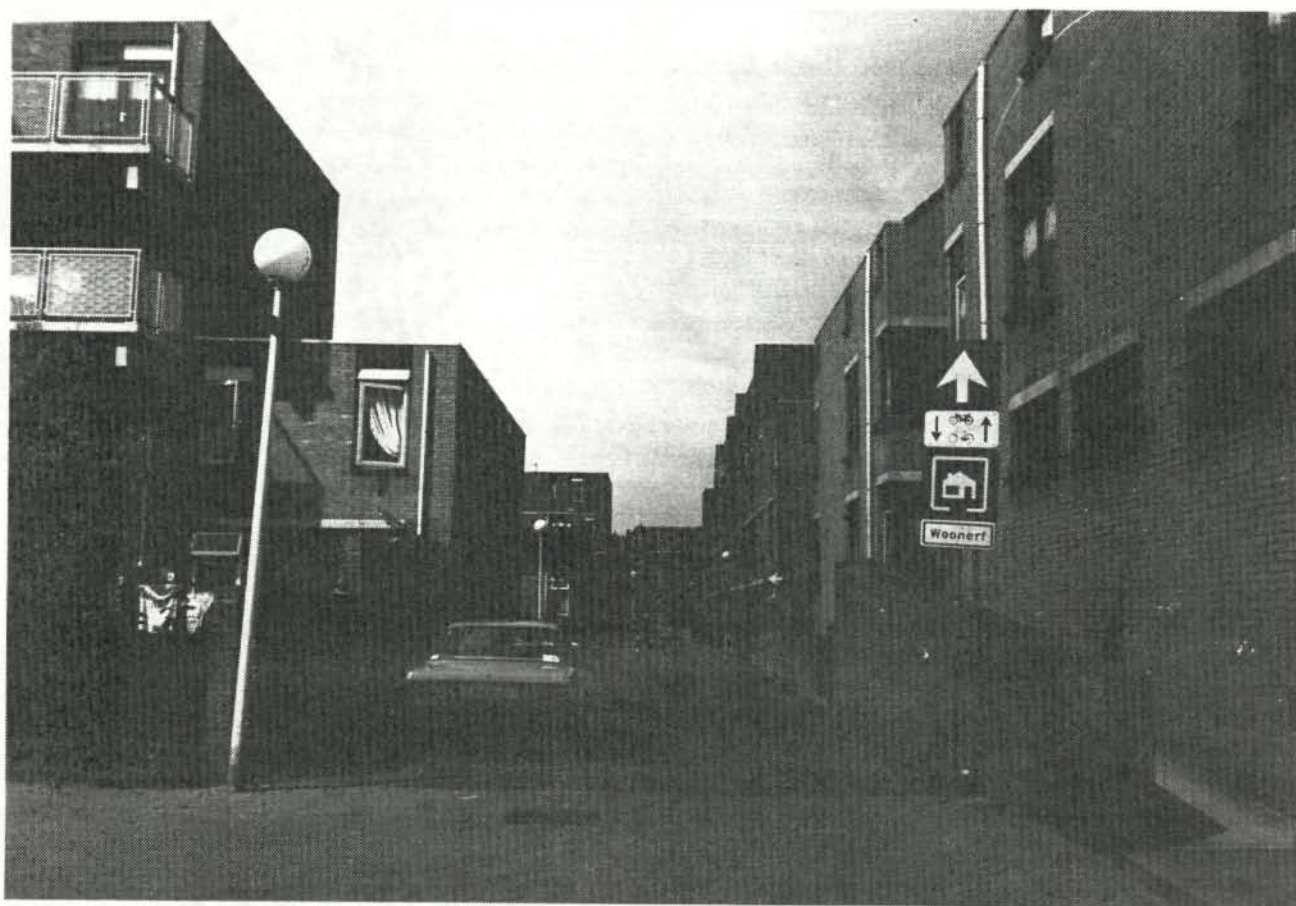

foto 1

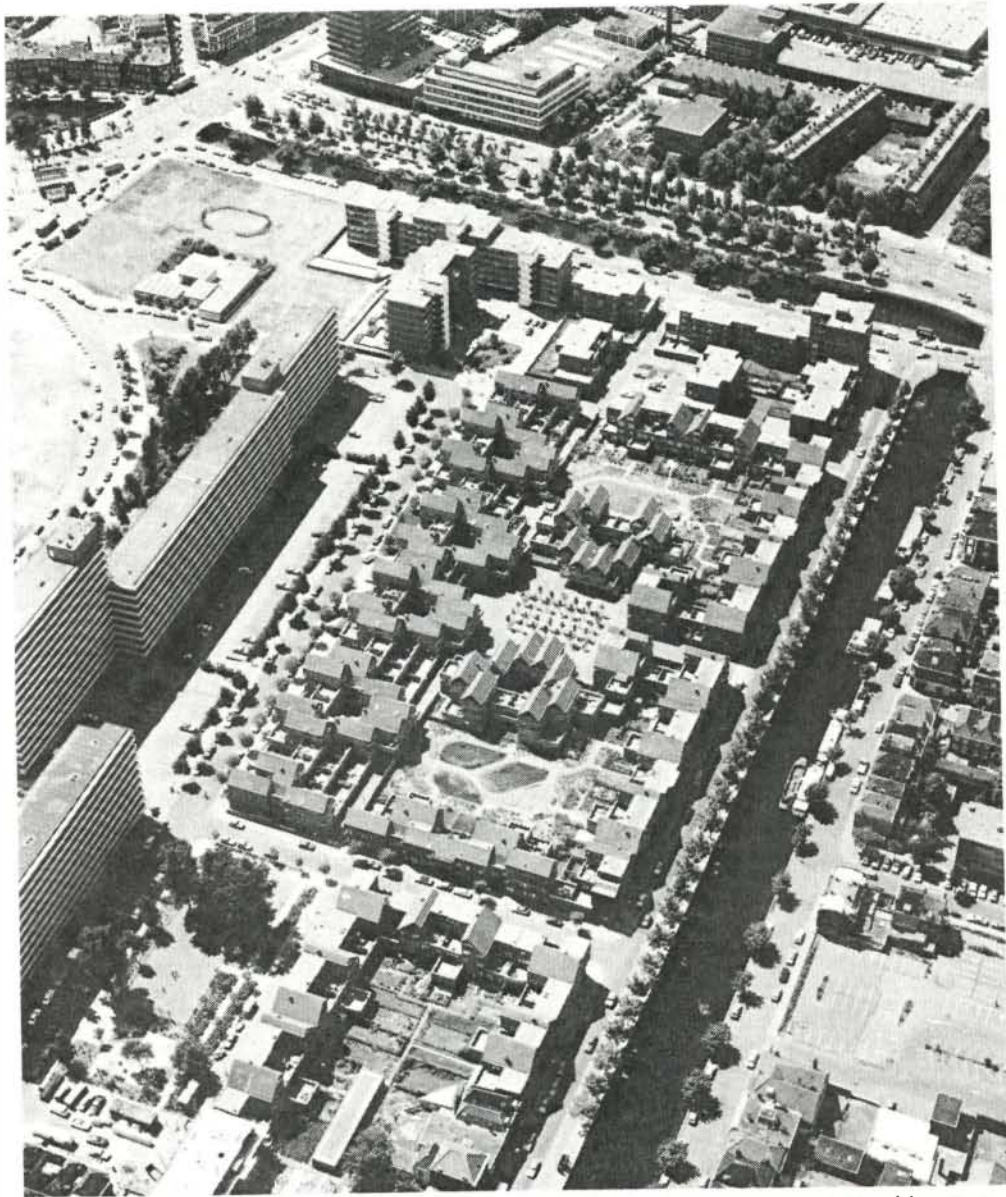

Foto: Internum West, Rijswijk

Woningcomplex op het voormalige ZHB-terrein van architectenbureau Klunder. De meeste woningen hebben dakterrassen.

figuur 3

De entree tot de berging ligt vanaf de straat verscholen achter een bakstenen wand. De entree ligt onder het maaiveld (verdiepte parkeergarage en bergingen) en is ca. 2 m. uit de gevel teruggelegd. Slechte verlichting. Afstand woningen - bergingen groot.

Kortom: slecht zichtbaar vanaf straat; onoverzichtelijke situatie; schuilmogelijkheden voor potentiële daders.

Verbeteringsmaatregelen: bakstenen muurtje afbreken; entree tot bergingen in het gevelvlak plaatsen; evt. speelplek Bakkerstraat met voetpad en zitgelegenheid direct nabij bergingenconcentratie situeren.

2) Inbraken via specifiek type trappenhuis aan de Noordwal (zie foto 2).

foto 2

Op de begane grond is een bakstenen wand aanwezig, waarachter de trap verscholen ligt. Op de 1e verdieping een (spiegelende!) glaswand. Op de bovengelige verdieping is het trappenhuis overbouwd door woningen.

Kortom: slecht zicht vanaf straat; donker trappenhuis; spiegelend glas; schuilmogelijkheden; slechte bereikbaarheid vanuit tegenover gelegen woningen (gracht).

Verbeteringsmaatregelen: op begane grond bakstenen wand verwijderen of vervangen door glas (vandalismegevoelig!) of trappenhuis afsluiten; ontspiegelend glas.

Overigens komt dit trappenhuis ook voor aan het buurtplein. Opvallend genoeg vinden daar géén inbraken plaats. Dit hangt waarschijnlijk samen met grotere toezichtmogelijkheden en bereikbaarheid vanuit omringende woningen!

3) Inbraken via één van de kleine binnenhoven naast de passage (zie foto 3)

Op de plaats waar het voetpad langs de toegang van het hofje loopt zijn woningen over het voetpad gebouwd. De toegang tot het hofje is daardoor ook overbouwd. Ter plaatse van deze toegang woont niemand; er zijn bergingen gesitueerd. Aangezien onder deze hofjes een half-verdiepte parkeergarage ligt, is een hellingbaan voor invaliden nodig. Deze hellingbaan is via houten palen afgeschermd.

Kortom: slecht zicht vanuit omringende woningen door overbouwing ter plaatse van voetpad; zichtbelemmerende houten paaltjes; geen zicht vanuit woningen op de begane grond (bergingen!); donker; schuilmogelijkheden.

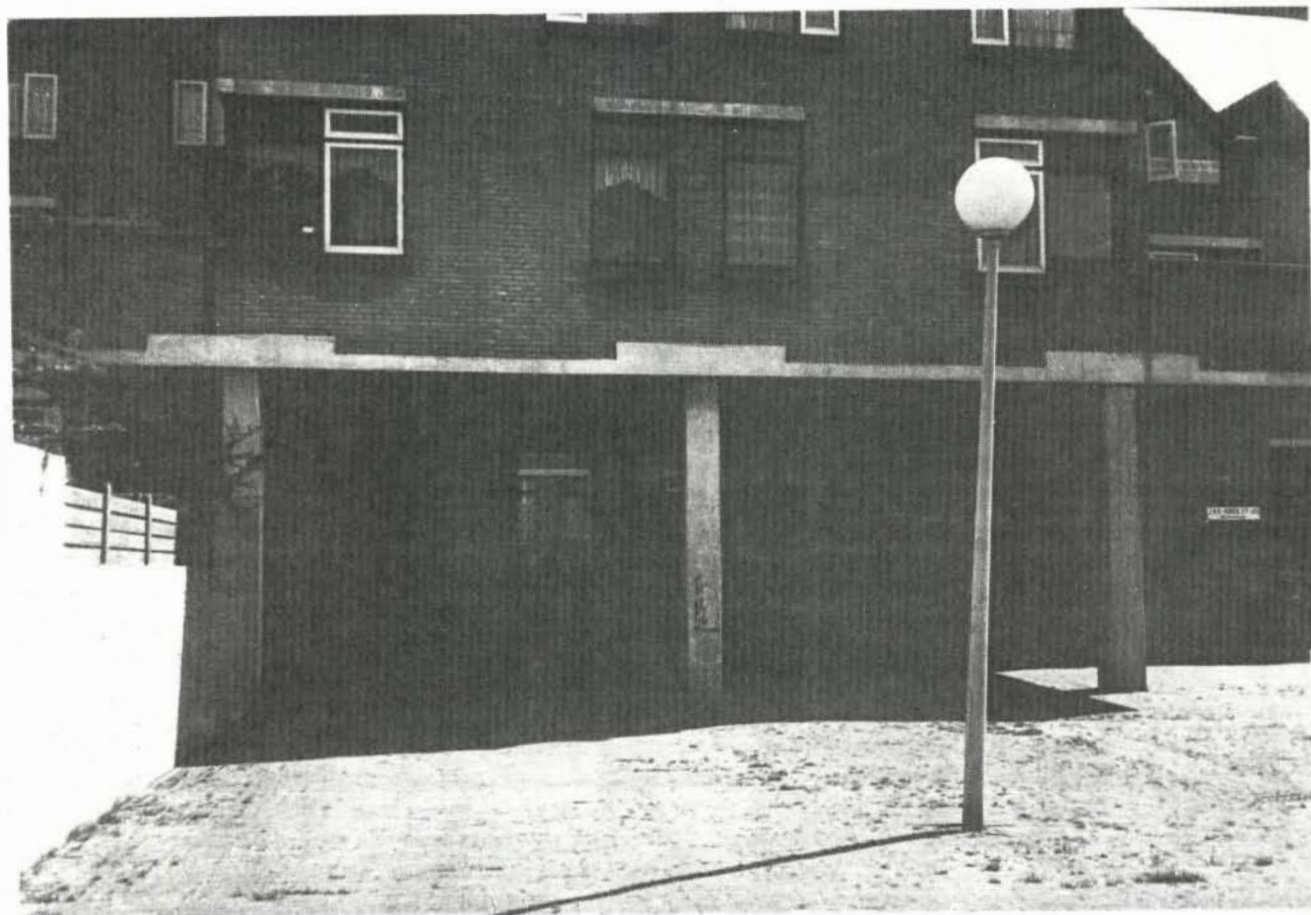

foto 3

Verbeteringsmaatregelen: verwijderen paaltjes; verlichting; woningen i.p.v. bergingen; afsluiten binnenhofje (?).

4) Vernielingen en vervuiling in de passage (zie foto 4)

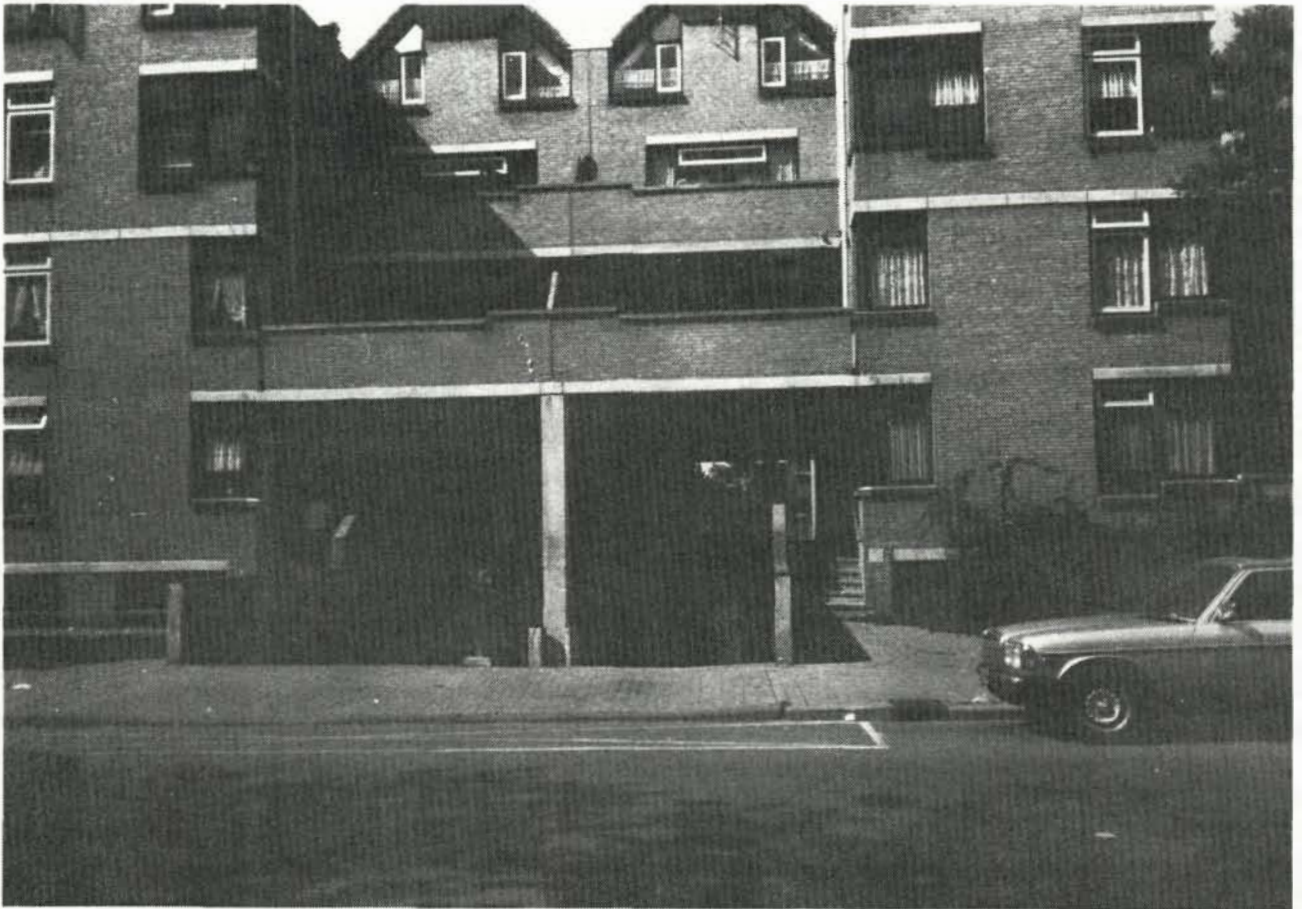

foto 4

Overbouwde passage boven de toegang tot de parkeergarage. Slecht verlichte situatie. Bakstenen wandjes boven de garage. Er woont niemand in de passage (deuren, ramen).

Kortom: slecht zicht vanaf de straat, plein en vanuit de woningen t.g.v. wandjes en duisternis; schuilmogelijkheden; bewoners mijden deze plek.

Verbeteringsmogelijkheden: bakstenen wanden verwijderen; dag- en nachtverlichting; ramen en deuren in de gevel maken, teneinde de zichtmogelijkheden vanuit de woning te vergroten.

Bouwplan v.d.Neerstraat - Snijdersstraat (Schilderswijk)

Achtereenvolgens worden besproken: de planopzet; de relatie bouwplan - openbare ruimte; enkele potentiële risico gebieden (parkeergarage, bergingen, trappehuizen).

1. Planopzet

Door realisatie van dit bouwplan ontstaat opnieuw een gesloten bouw-blok tussen Snijders- en Seghersstraat. Het plan bestaat uit 4 bouw-lagen. Op de begane grond zijn naast de woningen tevens bergingen en een parkeergarage gesitueerd (zie kaart 1 en 2).

2. De relatie bouwplan - openbare ruimte (zie kaart 1 en 2)

Enkele begane grond woningen worden direct via de straatzijde ontsloten. Woonkamers en keukens zijn aan de straatzijde gesitueerd. Balcons, woonkamers en keukens van de bovenwoningen zijn eveneens op de openbare ruimte georiënteerd. De gehele Schilderswijk wordt gekenmerkt door gesloten bouwblokken met woningen op de begane grond en smalle straten.

Samenvattend kunnen we stellen dat de onveiligheidsgevoelens in deze situatie gering zijn. Er is immers veel sociale contrôle aanwezig: uitzicht vanuit woningen op straat; men kan overal aantikken of aanbellen.

3. De parkeergarage, bergingen en trappehuizen (zie kaart 1)

De toegangen tot de garage, de bergingen en de trappehuizen zijn goed zichtbaar vanuit de tegenover gelegen woningen. De parkeergarage is klein (ca. 20 x 25 m.) en herbergt slechts 16 plaatsen. De indeling is overzichtelijk (vierkant zonder zichtbelemmerende objecten); de daglichttoetreding is groot t.g.v. de aanwezigheid van 3 lichtkoepels in het binnenterrein. De toegang tot de garage is afsluitbaar. De beide bergingcomplexen bestaan uit slechts 11 bergingen. De centrale toegangen vanaf de straat zijn afsluitbaar. De bergingen aan de Segherstraat liggen aan een korte, rechte en overzichtelijke gang. Het complex aan de Snijdersstraat is minder overzichtelijk t.g.v. de aanwezigheid van een lange zijgang.

De trappehuizen ontsluiten 10 woningen; per bouwlaag worden max. 3 woningen ontsloten. Daglichttoetreding vanaf de straat en tegenover gelegen woningen zijn groot t.g.v. het vele glas in de gevel (zie kaart 2). Op de begane grond in de trappehuizen zijn entree's naar de woningen aanwezig. De toegang tot de trappehuizen is afsluitbaar.

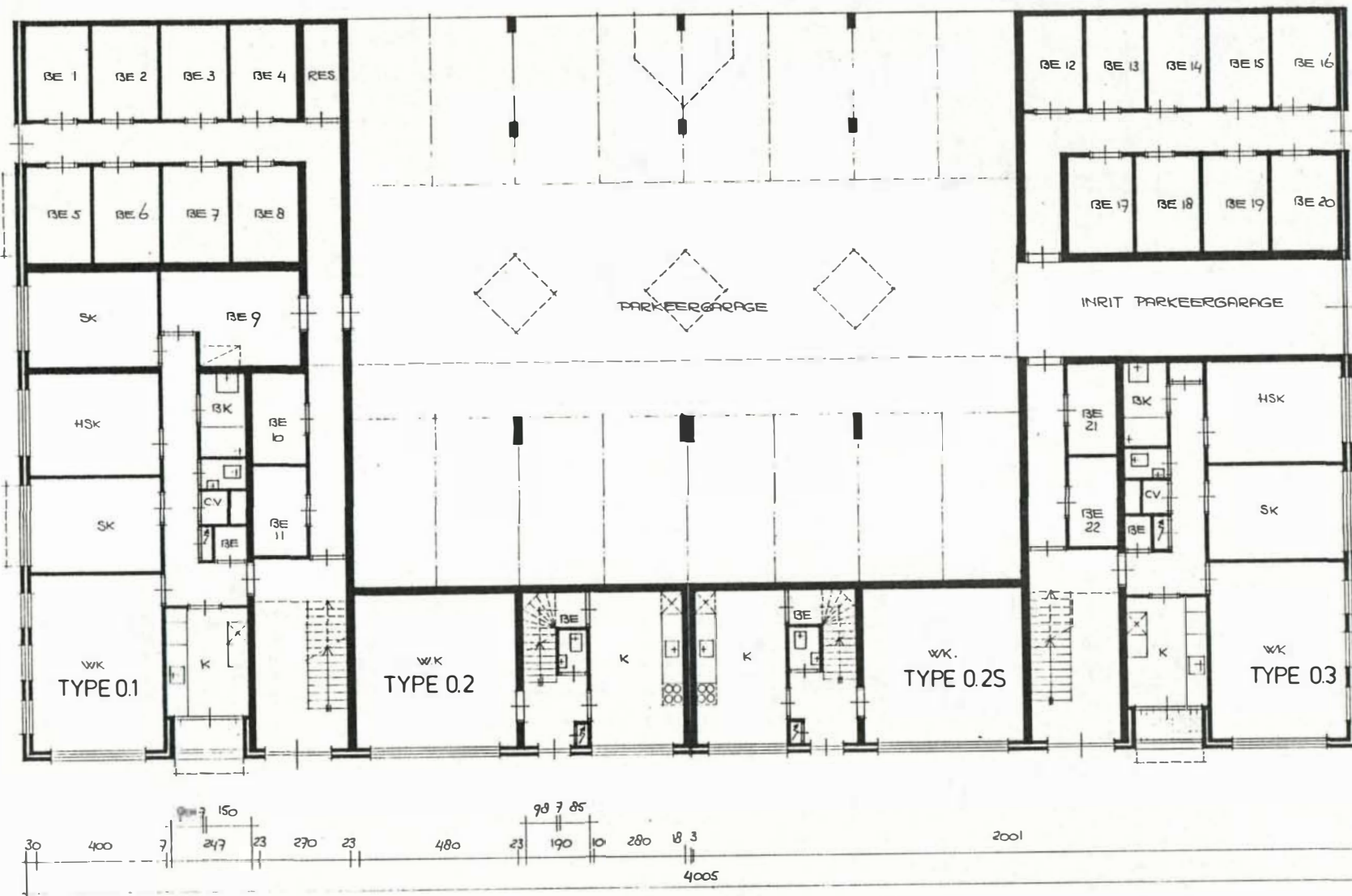
Samenvattend kunnen we stellen dat de gekozen oplossingen worden gekenmerkt door overzichtelijkheid, goede daglichttoetreding, kleinschaligheid en beheersbaarheid (wanneer een ruimte door een gering aantal bewoners wordt gebruikt, zal men elkaar sneller (her)kennen, zich veiliger voelen en een groter verantwoordelijkheidsgevoel ten toon spreiden; O. Newman).

SNIJDERSTRAAT

22/3

30 535 15 275 10 300 23 280 30 275 15 20 10 280 15

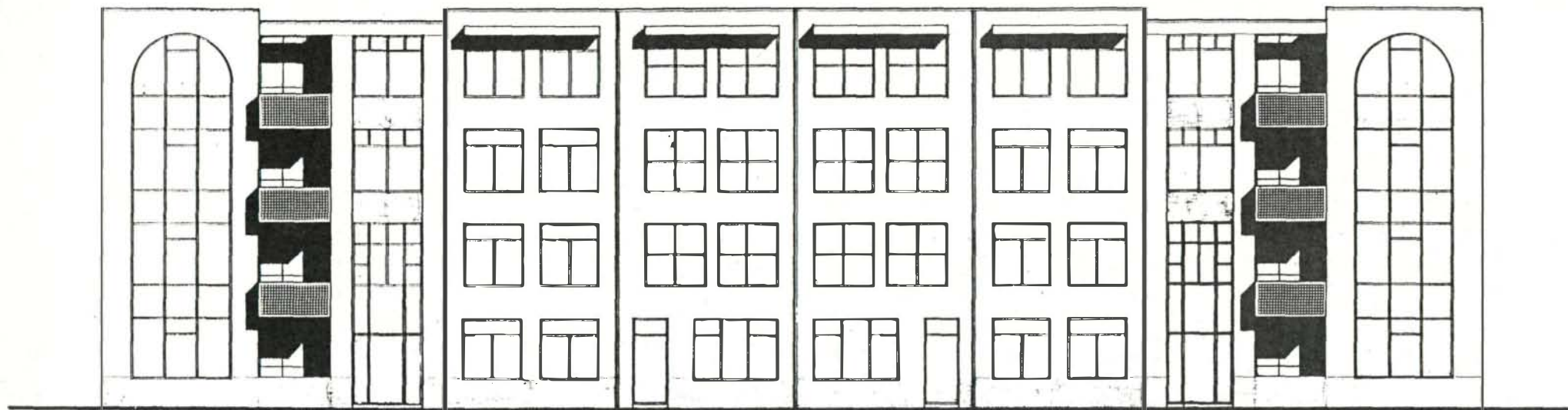
870 2265 870 30 195 10 195 10 195 10 195 30 115⁵ 15 480 23 487⁵ 23 487⁵ 23 480 15 115⁵ 840 30

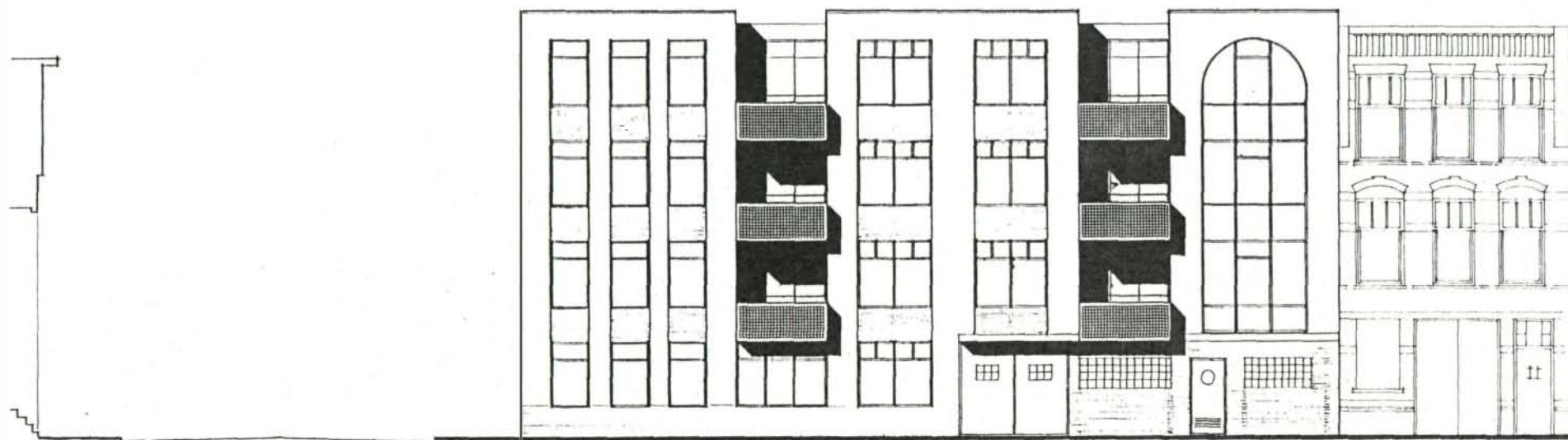
VAN DER NEERSTRAAT

SEGHERSSTRAAT

kaart 1

VAN DER NEERSTRAAT

SEGHERSSTRAAT

Er is echter één probleem: bergingen, garage en trappehuizen zijn d.m.v. (weliswaar afsluitbare) deuren onderling met elkaar verbonden. Hierdoor zijn er voor potentiële inbrekers verschillende toegangswegen en vluchtmogelijkheden aanwezig. Het is beter om garage, bergingen en trappehuizen t.o.v. elkaar te isoleren (zeker ook gezien het feit dat spelende kinderen deze deuren nogal eens open willen laten staan). Daartoe dienen deze onderdelen elk slechts één afsluitbare toegang te hebben (afstemming met brandweereisen problematisch!). Tevens kan overwogen worden om de begane grond-woningen in het trappenhuis te voorzien van een keukenraam: hierdoor wordt het toezicht op het trappenhuis verhoogd.

Bouwplan tussenstrook Zeeheldenkwartier (Elandstraat - W. de Withstraat)

Achtereenvolgens worden wederom besproken: de planopzet; de relatie bouwplan - openbare ruimte; enkele potentiële risicogebieden (parkeergarage; bergingencomplexen; passage en overbouw aan het plein; de hoofdontsluitingspunten van het bouwblok).

1. Planopzet

Het bouwplan wordt gekenmerkt door (zie kaart 3 en 4):

- de wens om op een smalle strook grond (ca. 25 m. breed) een gesloten bouwblok met veel functies te realiseren;
- parkeergarages en bergingen geconcentreerd in een kelderlaag;
- bedrijfsruimte op de begane grond; ontsluiting via de W. de Withstraat;
- vanaf de 1e verdieping 3 à 4 woonlagen, ontsloten via een binnenstraat op het niveau van de 1e verdieping. De binnenstraat is vanaf de straat bereikbaar via trappehuizen en liften op de koppen van het bouwblok en een passage in het midden van het blok (zie kaart 4).

2. De relatie bouwplan - openbare ruimte (zie kaart 3 en 4)

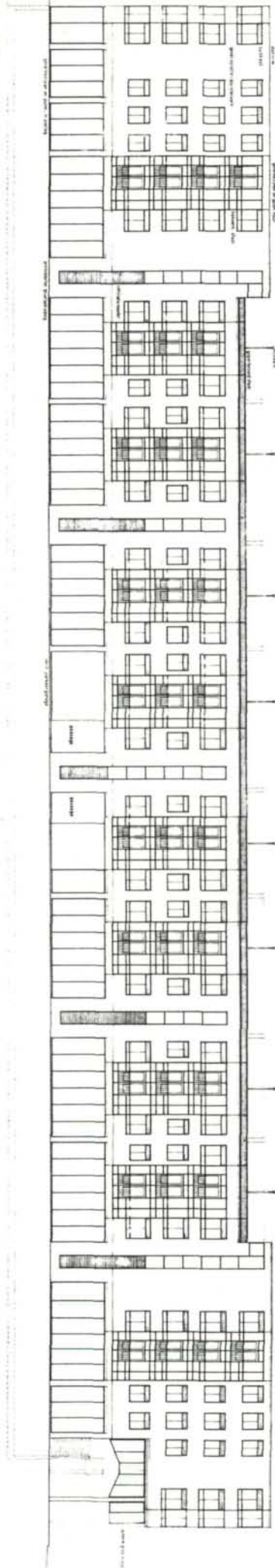
De woonkamers en de balkons van de woningen vanaf de 1e verdieping liggen alle aan de straatzijde, zodat uitzicht op de openbare ruimte mogelijk is. Op de begane grond is bedrijfsruimte aanwezig. Deze ruimte is in de avonduren veelal verlaten, zodat geen mogelijkheden aanwezig zijn om evt. aan te bellen/om hulp te vragen. In de W. de Withstraat levert dit geen grote problemen op, aangezien daar aan de overzijde op korte afstand woningen op de begane grond aanwezig zijn. In de Elandstraat zijn echter relatief weinig woningen aanwezig, zodat onveiligheidsgevoelens en inbraak-risico's (in de bedrijfsruimte) toenemen. Overwogen kan worden op die plaats een split-level woning te introduceren met de toegang aan de Elandstraat (klein woongedeelte aan de Elandstraat op begane grond-niveau; groot woongedeelte aan de bovenstraat op de 1e verdieping).

Een andere mogelijkheid is, die in de toekomst in het kader van bijv. stadsvernieuwing gerealiseerd kan worden, is het herstellen van de woonfunctie in de Elandstraat.

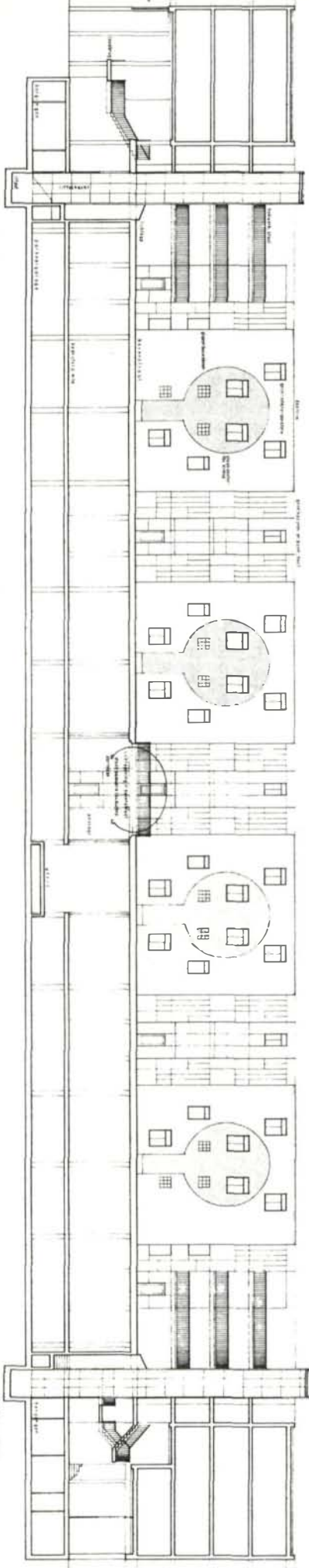
3. Parkeergarages, bergingen en hoofd-ontsluitingspunten

In de kelderlaag zijn de parkeergarage en de bergingen geconcentreerd (zie kaart 4 en 5). De kelderlaag is bereikbaar via een toegang in de Elandstraat (auto) en liften en trappehuizen op de koppen van het bouwblok. De garage meet ca. 85 x 22 m. en herbergt 67 pp!

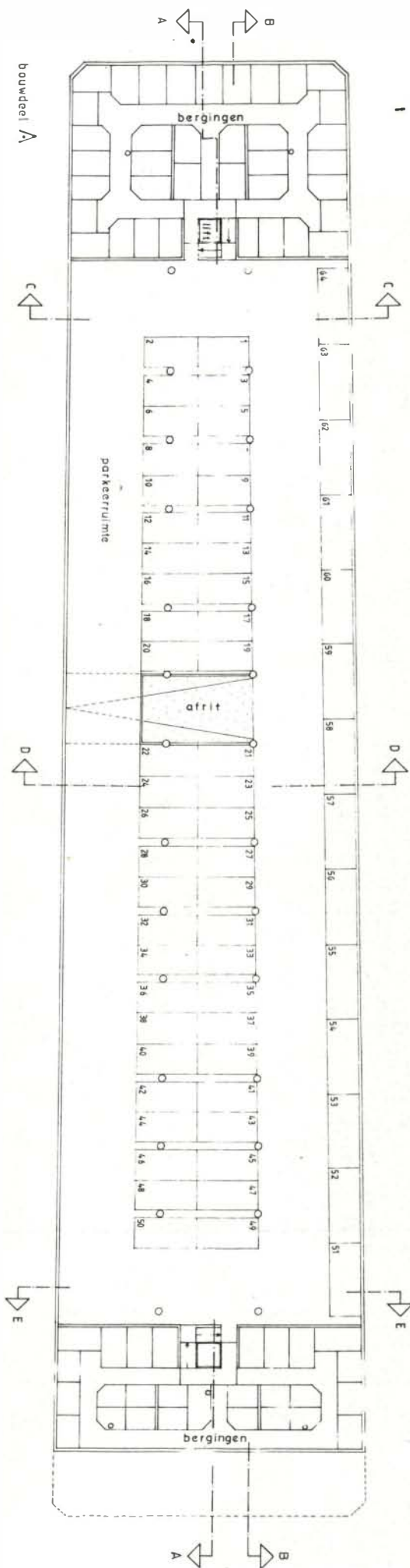
voorgevel elandstraat

achtergevel elandstraat + doorsnede A-A

ing
9652

Op de koppen van het bouwblok zijn elk 37 bergingen geconcentreerd. Door de aanwezigheid van veel auto's en de ingewikkelde gangenstructuur met nissen van de bergingencomplexen is de situatie erg onoverzichtelijk. Daglichttoetreding is onmogelijk. De route vanaf garage en bergingen naar de woning is zeer lang en omslachtig: met de lift naar de bovenstraat, dan naar het trappenhuis om je woning te bereiken.

Samenvattend kunnen we stellen dat deze oplossing grootschalig en "Unheimisch" is. De mensen kennen elkaar (en dus ook een mogelijk crimineel persoon) nauwelijks, waardoor de betrokkenheid bij elkaar (en dus de sociale controle) gering zal zijn. De verbinding tussen garage, bergingen en liften onderling vergroot bovendien het aantal schuiltoegangs- en vluchtmogelijkheden voor potentiële inbrekers e.d.. De kans is groot dat bewoners de garage en bergingen gaan mijden. Hierdoor neemt het parkeren op straat toe en zal men zijn/haar fiets op de bovenstraat gaan neerzetten.

Het valt te overwegen om de bergingen aan de bovenstraat te situeren en de garage op te splitsen in 3 kleinere garages met elk ca. 20 pp. Een directe koppeling tussen garage en woningen is aan te bevelen: kortste verbinding en ter verhoging van de bekendheid/sociale contacten tussen bewoners onderling.

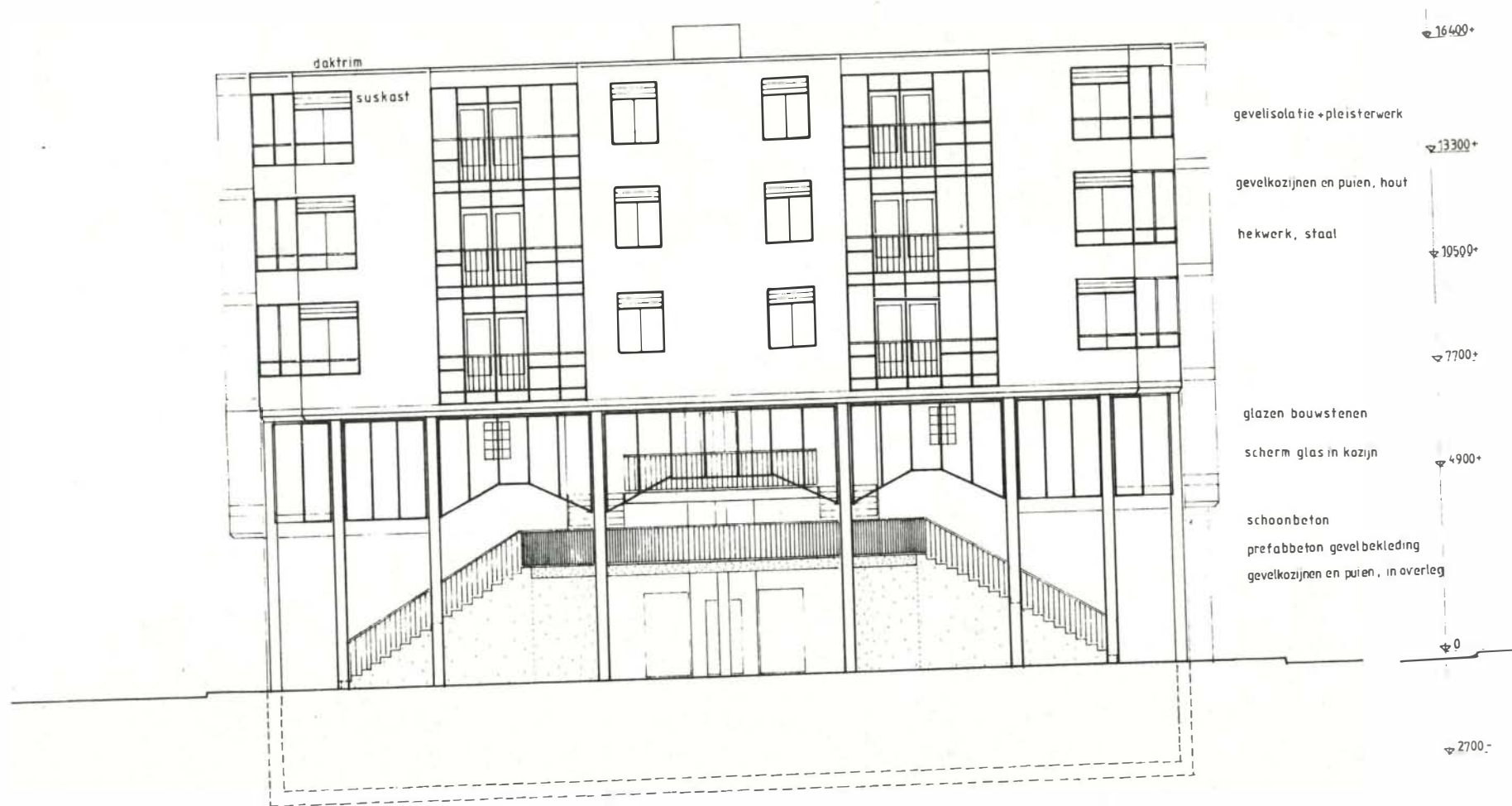
De hoofd-ontsluitingspunten (de passage en de koppen van de bouwblokken met overbouwd gedeelte) zijn problematisch. Uit ons onderzoek in het ZHB-complex is gebleken dat (deels) overdekte plekken, zoals de passage en de overkappingen aan het plein, uitstekende plaatsen zijn waar jongeren spelen, schuilen en/of samengroepen. Afhankelijk van de aard en de activiteiten van jongeren is het risico aanwezig dat er vandalisme optreedt op dergelijke plekken. De kans op vandalisme nabij de hoofd-ontsluitingspunten is groot, gezien deze plekken geen duidelijke functie hebben: er wordt niet aan gewoond, er zijn blinde gevels aanwezig (zie kaart 6). Bovendien zijn deze plekken grotendeels aan het zicht onttrokken. De mogelijkheid is aanwezig dat vanaf deze plekken in het complex wordt binnengedrongen: liften, bergingen, woonstraat e.d..

Uit het voorgaande blijkt dat het noodzakelijk is om ter plaatse van de hoofd-ontsluitingspunten de toegangen tot de bovenstraat en kelderlaag af te sluiten en de gevels een functie te geven (wonen of bedrijfsruimte; deuren en ramen), teneinde het toezicht te vergroten.

Evaluatie

1) In het voorgaande betoog heeft de nadruk gelegen op ruimtelijke oplossingen. Het is echter een illusie om te veronderstellen dat je d.m.v. ruimtelijke oplossingen criminaliteit/onveiligheid kunt verminderen. Sociale factoren, leegstand, gebrekkig onderhoud e.d. spelen minstens een even grote, zo niet grotere rol. Je kunt d.m.v. ruimtelijke maatregelen hooguit de kans op criminaliteit en onveiligheid verminderen.

2) Op welk moment gaat het nu precies fout in het planvormingsproces? Maar al te vaak wordt de indruk gewekt dat er fouten worden gemaakt bij het ontwerpen van het bouwplan en/of bij de situering van het nieuwbouwcomplex in de ruimere omgeving.

voorgevel plein

Minstens even bepalend is echter de fase waarin de exploitatie-opzet wordt gemaakt. In deze fase wordt namelijk op basis van kostenoverwegingen bepaald welke functies het plangebied moet herbergen. De uiteindelijke vormgeving heeft een "volgend karakter". Het plan voor het Zeeheldenkwartier is daarvan een goed voorbeeld. Op een veel te kleine ruimte moeten te veel functies worden gesitueerd. De oplossing is navenant: ingewikkeld; dicht op elkaar bouwen; grootschalig; functiescheiding over de bouwlagen. Veiligheidsaspecten moeten dus in een veel vroeger stadium aan de orde komen.

3) Tot nu toe heeft de gemeentepolitie steeds achteraf (toetsend) geadviseerd. De kans is groot dat deze toetsende rol in de toekomst wettelijk wordt vastgelegd. Toetsing achteraf is m.i. welliswaar nodig, maar het vergroot de kans op ergenissen bij de ontwerper en leidt tot tijdrovende bijstellingen van het plan.

Om deze reden is het van belang tevens te adviseren in eerdere fasen van het planvormingsproces: de planopzet en (stedebouwkundige) randvoorwaarden op basis van (grond)kosten-overwegingen; de eerste ideeën en schetsontwerpen.

Op deze wijze worden veiligheids-/criminaliteitsaspecten bovendien zo snel mogelijk in de denkwereld van ontwerpers geïncorporeerd. En dat is nodig, aangezien we met een groeiproces bezig zijn en nog een lange weg te gaan hebben. Het is daarom verheugend te constateren dat de woningbouwvereniging 's-Gravenhage de gemeentepolitie in de toekomst eerder bij de planvorming gaat betrekken.

SAMENVATTING INLEIDING SOCIALE VEILIGHEID EN BESTEMMINGSPLANNEN

Door: J.H. Decker
AGS, Architecten en Plannen

Door de PPD Zuid-Holland werd goedkeuring onthouden aan een aantal ontwikkelingen in Nieuwerkerk a.d. IJssel.

Door het ontbreken van een totaalvisie dreigden ad hoc oplossingen gerealiseerd te worden.

De kwaliteit van de relatie tussen woningbouwplannen en het nieuwe stadscentrum, welke door de spoorlijn Utrecht - Rotterdam gescheiden zijn, was bij de planvorming niet voldoende bestudeerd en met name de sociale veiligheid kwam op een aantal punten in het geding.

AGS, architecten & planners werd in de gelegenheid gesteld om vanuit hun filosofie, welke ook gehanteerd werd bij het ontwerp van het nieuwe stadshart, een plan te ontwikkelen, waarin de relaties in een breder kader bestudeerd konden worden en er op bevredigende wijze vorm gegeven kon worden aan de stedelijke verbindingen.

Alvorens in te gaan op de aanpak en uitwerking van de betreffende problematiek in Nieuwerkerk menen wij dat het zinvol is eerst stil te staan bij de filosofie en methodiek van werken van ons bureau.

Vanaf het moment dat er voor een plan lijnen op papier gaan ontstaan is het noodzakelijk dat naast aantoonbare begrippen als dichtheden, aantallen - functies enz. ook in een vroeg stadium iets over de kwaliteit van de te bouwen omgeving gezegd kan worden.

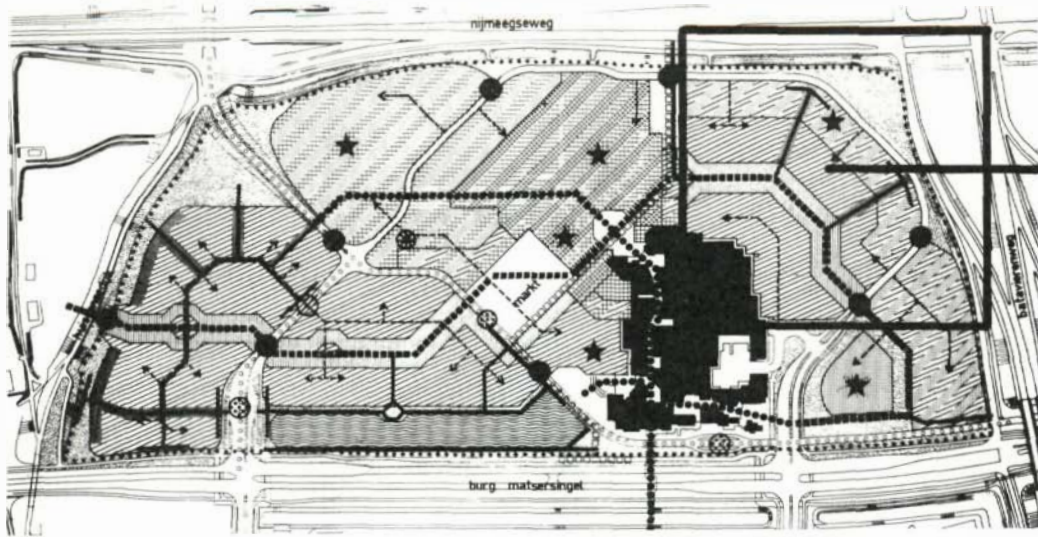
De hier bedoelde kwaliteit (waarvan het aspect sociale veiligheid onderdeel is) is echter een zeer moeilijk definieerbaar begrip.

De reeds genoemde aantallen - functies en dichtheden zijn getallen en dus ook vrij gemakkelijk te beoordelen; er zijn er genoeg of te weinig.

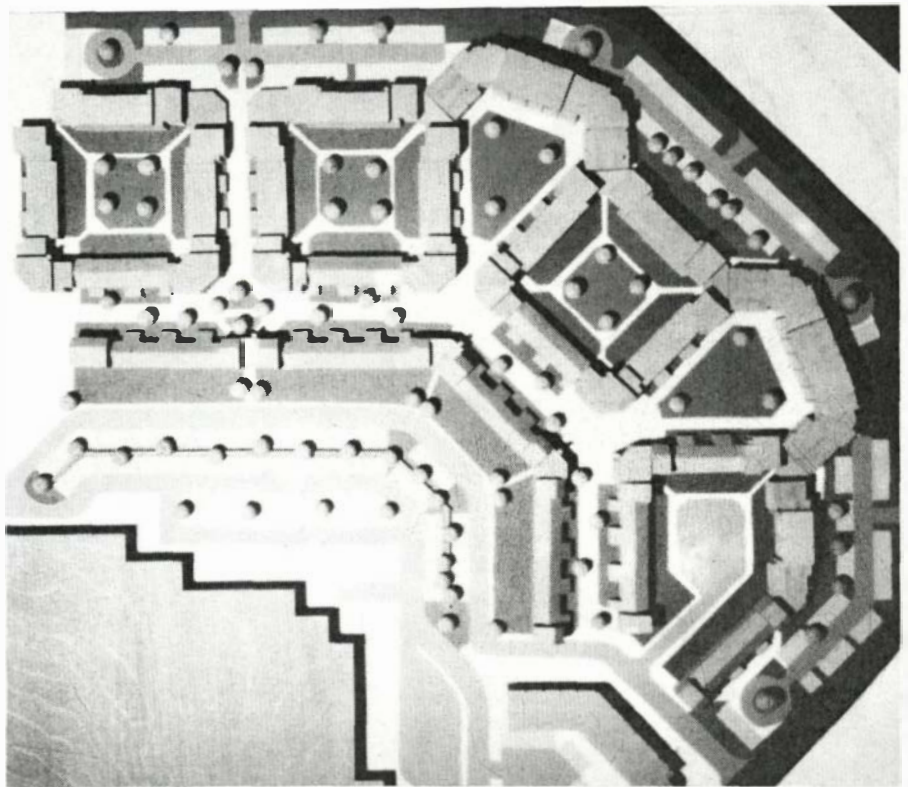
Hoe is echter de zo gewenste kwaliteit te beoordelen als deze niet meetbaar en definieerbaar is.

De PPD Zuid-Holland heeft een uitvoerig rapport gewijd aan dit fenomeen kwaliteit, "Omgevingskwaliteit van gemeentelijke plannen". Men probeert hiermee het begrip omgevingskwaliteit bespreekbaar te maken om zodoende een zinnige discussie omtrent dit onderwerp tussen provincie en gemeente (plannenmakers) mogelijk te maken. Dit "zichtbaar" maken van kwaliteit van de gebouwde omgeving is datgene waar wij in een zeer vroeg stadium van planvorm naar streven.

Daarnaast is het noodzakelijk om plannen steeds in een groter geheel te bestuderen (totaalvisie) zodat er stedenbouwkundige kaders ontworpen kunnen worden waarbinnen de plandelen te ontwikkelen zijn. Hierdoor zal ook de gewenste samenhang tussen de plandelen ontstaan en bewaakt kunnen worden.

Structuurplan,
plat vlak met
strepen en punten

Teksten en tekeningen in een plat vlak kunnen nog begrijpbaar gemaakt worden voor professionele beoordelaars, PPD, stedenbouwkundigen, ambtenaren Ruimtelijke Ordening enz.

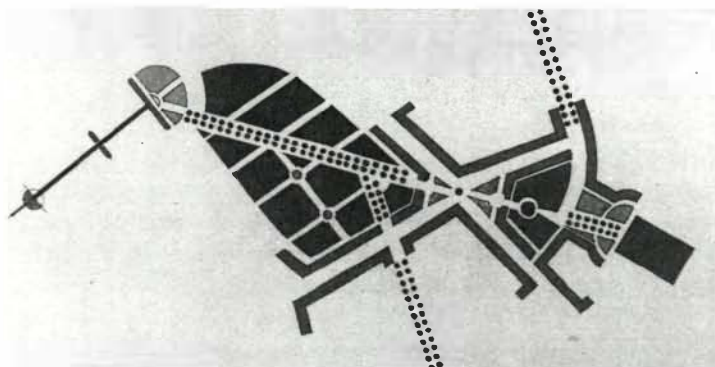
Voor het beoordelen van het aspekt sociale veiligheid, bijvoorbeeld in de planfase, zullen wij echter een stap verder moeten gaan.

De teksten en tekeningen zullen moeten worden aangevuld met zodanig beeldmateriaal, dat de plannen in een vroeg stadium ook op de ruimtelijke ontwikkelingen beoordeeld kunnen worden.

Hiermee ontstaat dan tevens de mogelijkheid de plannen in een breder kader te kunnen beoordelen. Niet alleen de reeds genoemde professionele beoordelaars, maar vrouwen-advies-commissies, toekomstige bewoners, politiefunktionarissen, onderzoekers enz. kunnen nu wegwijds gemaakt worden en hun opmerkingen en/of aanvullingen leveren in een stadium waarin nog veel mogelijk is.

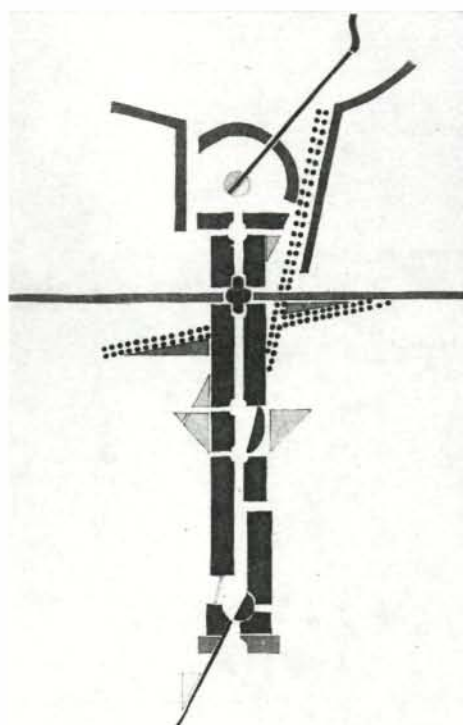
Het is dus noodzakelijk om ook bij de eenvoudigste "vlekkenplannen" structuren zichtbaar te maken, de belangrijkste functies binnen die structuren op de juiste plaats te situeren en de ruimtelijke consequenties hiervan in beeld te brengen.

- 97 -

structuren
zichtbaar maken

In onze visie is architectuur en stedenbouw een onverbrekkelijk geheel. Wat is het ontwerpen van een stadsplein anders dan bijvoorbeeld een centrale ruimte in een gebouw. Een stedenbouwkundige lijn stelt niets voor, als men zich er niets bij kan "voorstellen".

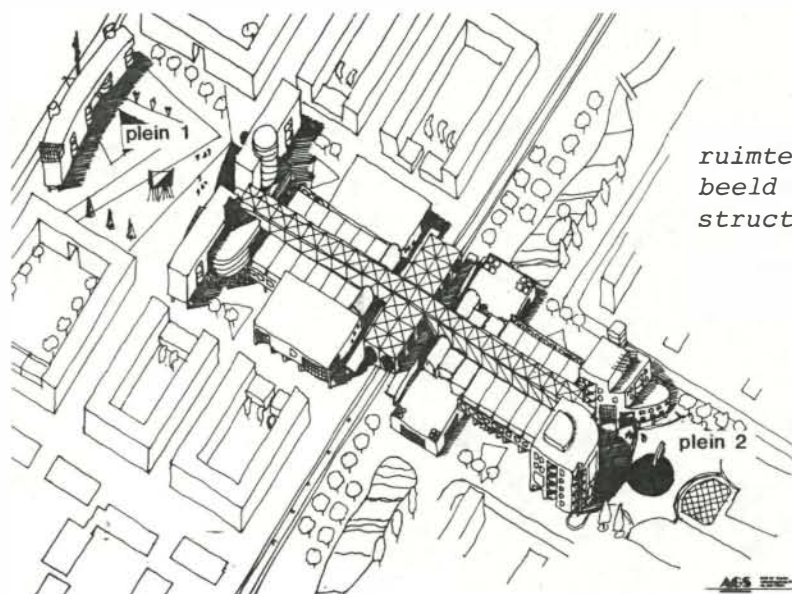

structuur
van een
winkelcentrum

beeldfragment

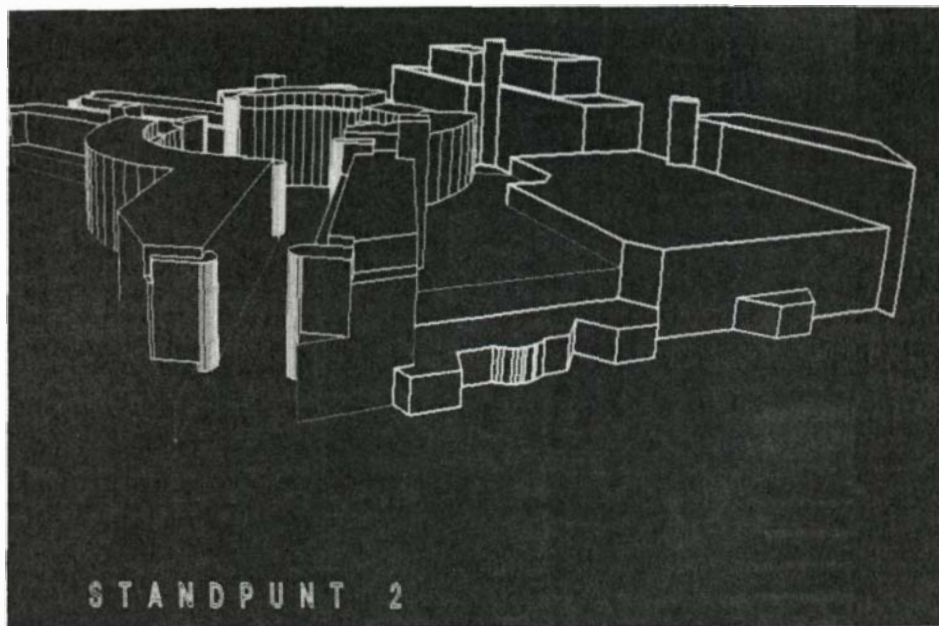
beeldfragment

ruimtelijk
beeld van
structuur

De op ons buro in gebruik zijnde CAD CAM-apparatuur maakt het mogelijk om plannen vanaf afstand te bekijken, er naar toe te lopen of te rijden en in het plan rond te kijken.

- 98 -

Hiermee is deze apparatuur niet alleen een belangrijk hulpmiddel voor de ontwerper, maar ideaal om bijvoorbeeld onderzoekers en politiefunktionarissen, vroeg in de planvorming mede inzage te kunnen geven en mede te kunnen laten oordelen.

Door verfijning van de beeldvorm door middel van gevelopbouw en zelfs kleurstelling, is in een later stadium vrij nauwkeurig de sfeer, welke men bijvoorbeeld als voetganger in een bepaald gebied kan ervaren, na te bootsen.

Probleemgebieden voor wat betreft de sociale veiligheid, zoals haltes openbaar vervoer, lange blinde gevels, parkeergarages e.d. kunnen zo in een vroeg stadium onderkend en doeltreffend ontworpen worden.

- 99 -

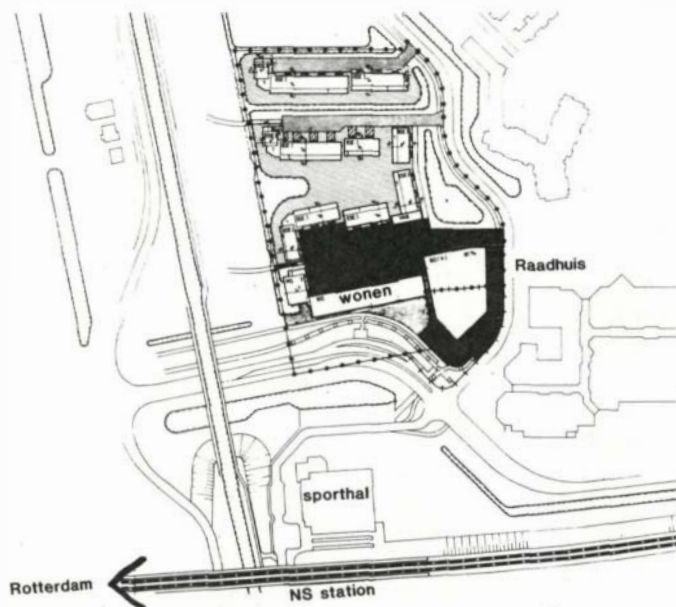
De resultaten van deze ruimtelijke studies kunnen dan in een structuur- resp. bestemmingsplan verwerkt worden.

*gerealiseerd woningbouwplan met voetgangersgebied op parkeergarage.
sociaal veilig door sociale controle en ruimtelijke vormgeving.*

Begin 1985 werd er door de gemeente Nieuwerkerk a.d. IJssel een prijsvraag op uitnodiging uitgeschreven voor een nieuw raadhuis. Hiervoor was een situatie aangewezen in de buurt van een bestaand winkelcentrum en dicht bij de NS-halte.

- 100 -

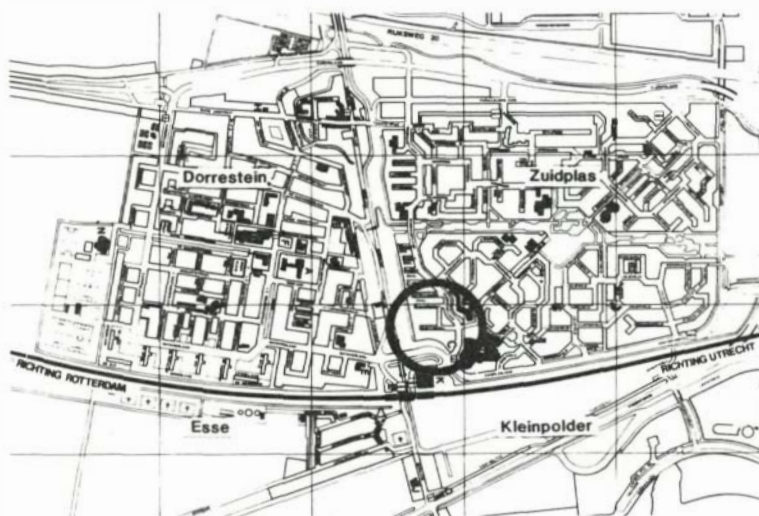
uitwerkingsvoorschrift
bestemmingsplan
Zuidplas

Deze halte is onderdeel van de spoorlijn Rotterdam - Utrecht en ligt op een dijk van ± 5 à 6 m hoog.

Doel van de prijsvraag, een stadhuis ontwerpen volgens een programma van eisen op de aangewezen plek, hetwelk dan samen met het bestaande winkelcentrum en eventueel te bouwen politieburo het centrum van Nieuwerkerk zou moeten vormen, ook voor de toekomstige uitbreidingen.

Een uitwerkingsvoorschrift was voorhanden en het plan voor een raadhuis kon eenvoudig ingepast worden.

Voor het raadhuis hebben wij een plan ontworpen, maar we vonden dat aan de stedenbouwkundige invulling te veel nadelen kleefden.

situatie
uitwerkingsvoorschrift

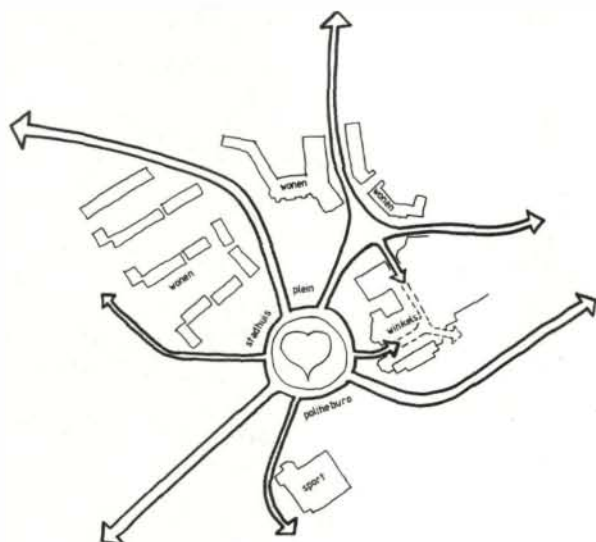
Nauwkeurige studie van de situatie leverde een aantal interessante aspecten op.

Veel loop- en relatielijnen kwamen hier bij elkaar en functies als winkelcentrum - raadhuis - politieburo - aanwezige sporthal en NS-station vormen de ingrediënten voor een echt centrum.

Daar de situatie ook nog geografisch het centrum van Nieuwerkerk vormde, zeker na verdere uitbreiding, vonden wij het noodzakelijk een betere oplossing te zoeken.

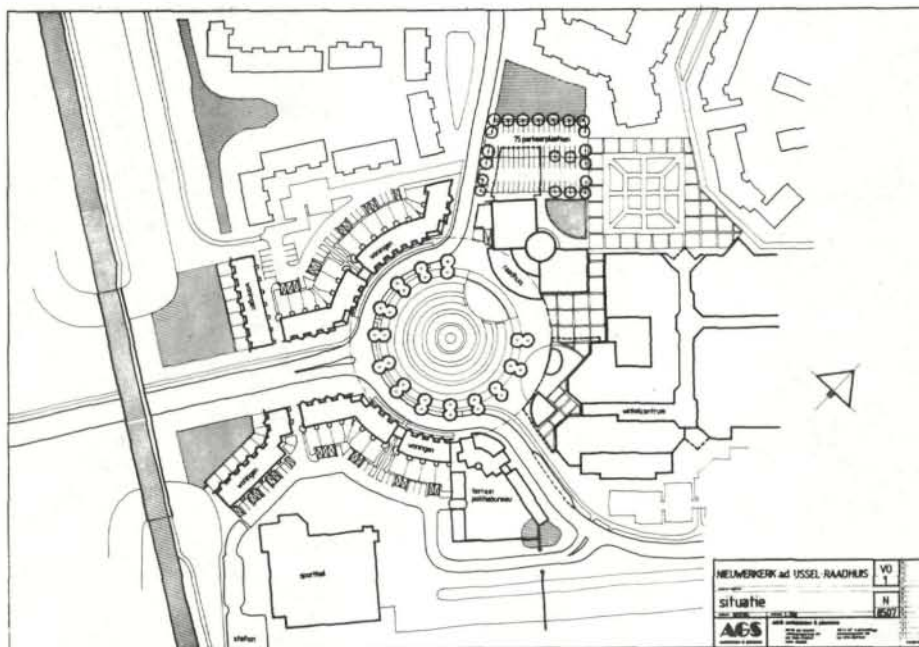
Het nieuwe centrum moest het kloppend hart worden van Nieuwerkerk. Een plaats, plein, waar uiteindelijk alle relatielijnen voor verkeer en voetgangers elkaar ontmoeten.

- 101 -

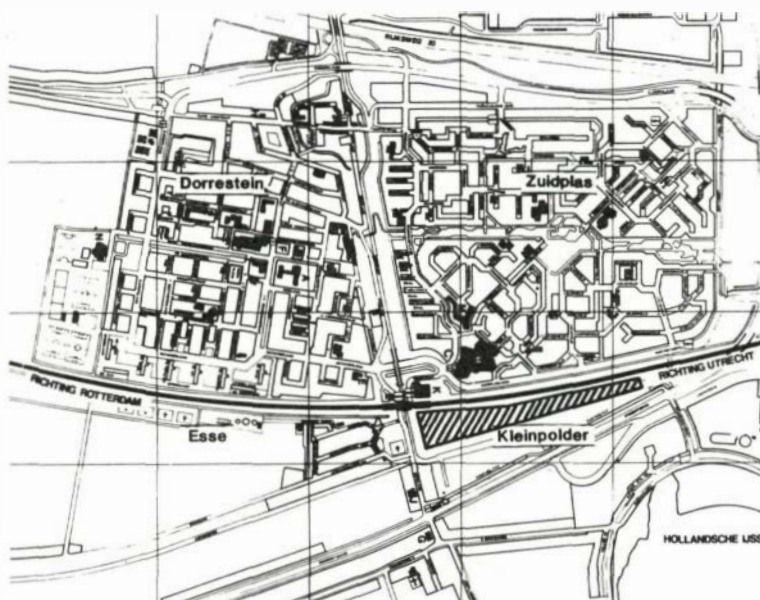
verkeersaders als bloedvaten van en naar het centrum

Een plein, met de reeds genoemde functies, aangevuld met woningen. Een plein, waar de verkeerssituatie opnieuw gezien moest worden, en waar de functies de juiste plek toebedeeld konden krijgen. Hierdoor was het mogelijk een echt centrum voor Nieuwerkerk te ontwikkelen waar de verkeersaders als bloedvaten van en naar de diverse wijken van de stad voeren.

Wijziging van het betreffende uitwerkingsvoorschrift van het bestemmingsplan was hiervoor wel noodzakelijk. Dat achtten wij meer dan de moeite waard. Door deze ontwikkeling ontstond er dus een centrum met een pleinvormige ruimte waaraan de belangrijkste functies gesitueerd zijn, in relatie tot elkaar en tot de omgeving. Alle loop- en verkeerslijnen komen op een organische manier bij elkaar en leiden steeds van en naar de centrumfuncties. Door de pleinvorm is niet alleen een prettige verblijfsruimte gekreëerd, maar ontstaan er tevens geen ad hoc situeringen van gebouwen, weggestopte entrees, donkere doorsteken e.d. waardoor er allerlei ongewenste, sociaal onveilige, ruimtelijke situaties voorkomen zijn.

Op datzelfde moment speelde echter al een ontwikkeling, welke wij in de nieuwe centrumvorming al voorzien hadden, n.l. een nieuw vrij omvangrijk woningbouwplan. Dat plan werd vrijwel gelijk met het centrum ontwikkeld, aan de andere kant van de spoorbaan.

geïsoleerde woonwijk

Hier werd een situatie als het ware "ingevuld" zonder ook maar enige relatie te zoeken met z'n omgeving, en ook niet met het centrum. Op een vrij omslachtige manier kon het plan ontsloten worden en de omliggende wijken en het centrum konden bereikt worden alsof het nabijgelegen dorpen betrof.

De koppeling met het centrum werd gedacht via de bestaande onderdoorgang van de NS-lijn eventueel in de toekomst aangevuld met een voetgangers/fietstunnel.

Naast de aanvechtbare kwaliteit van een compleet geïsoleerde woonwijk was de eenvoudige oplossing bij de bestaande onderdoorgang, eventueel aangevuld met een tunnel in het kader van sociale veiligheid, volledig ongewenst.

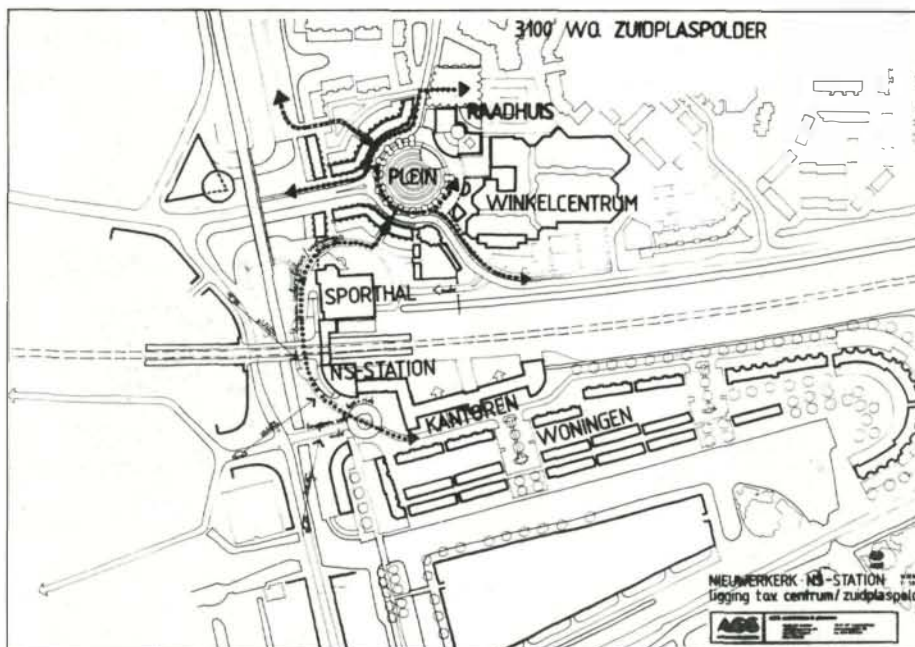
Op dit moment en om genoemde redenen, greep de PPD Zuid-Holland in en ging zo ver om goedkeuring te onthouden aan dit woningbouwplan.

Het NS-station moet mede opgewaardeerd worden tot centrumfunctie en de bestaande onderdoorgang dient verregaand aangepast te worden.

- 105 -

Wij hebben met o.a. kantoren een voorstel gemaakt om Kleinpolder en het centrum visueel te koppelen. Hierbij is het de bedoeling dat deze bebouwing, onder het spoor door, een eenheid vormt met het nieuwe centrum. Tevens funktioneert deze bebouwing als geluidwering voor het woongebied.

Er zijn n.l. meer mogelijkheden aanwezig de bestaande onderdoorgang te verbeteren, waardoor een directe en goede, sociaal veilige koppeling ontstaat, dan met het boren van een nieuw tunneltje.

Met de NS worden gesprekken gevoerd om de perrons in elk kwadrant een goede aansluiting met maaiveld te geven. Hierdoor worden de perrons geen doodlopende lange ruimten, maar als het ware onderdeel van de voetgangersgebieden. Het is de bedoeling de perronoverkapping wel doorzichtig te maken, zodat hier geen visueel afgesloten ruimte ontstaat.

Ook de relatie met de Kerklaan kan sterk verbeterd worden door hier meer bebouwing te voorzien.

Door deze gekozen oplossingen is met name de sociale veiligheid zowel voor het centrum als het nieuwe woningplan wezenlijk verbeterd. Wij menen dan ook dat de nagestreefde veiligheid eerder bevorderd zal worden door routing, ruimtelijke vormgeving en sociale controle (plaats van de functies) dan door gecompliceerde technocratische hulpmiddelen.

Dat het in de praktijk niet altijd gemakkelijk is bestemmingsplannen c.q. uitwerkingsplannen te veranderen (verbeteren !!!) hebben wij ook hier ervaren, maar met enig idealisme kan men ver komen.

REDE

Door: mr. F. Korthals Altes
 Minister van Justitie

Dames en heren,

Het is geen alledaagse gebeurtenis voor een Minister van Justitie om een gehoor toe te spreken dat grotendeels bestaat uit architecten, planologen en stedenbouwkundigen. Er is hier wellicht zelfs sprake van een novum. De wegen van juristen en architecten plegen elkaar weleens te kruisen in het civielrechtelijke vlak, en dat is mij als advocaat dan ook wel overkomen. Maar dat een Minister, belast met de criminaliteitsbestrijding een gehoor als dit toespreekt, is zeldzaam, misschien wel uniek. Toch is het in dergelijke situaties vaak aangehaalde, Franse gezegde "bien etonnés de se trouver ensemble", op mij niet van toepassing. Dat het Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting een studiedag heeft willen organiseren over de criminaliteitsproblematiek heeft mij niet verbaasd. Integendeel zelfs. Er is in mijn ogen alle aanleiding voor zo'n initiatief. Ik acht het van groot belang dat in de wereld van de ruimtelijke ordening en volkshuisvesting meer aandacht komt voor criminaliteit en gevoelens van onveiligheid. De uitnodiging om hier vandaag in uw midden te spreken heb ik daarom graag aanvaard.

De politieke partijen in Nederland zijn het er sinds enige tijd over eens dat de massaal voorkomende kleine criminaliteit bepaalde kritische grenzen heeft overschreden en dus een maatschappelijk probleem vormt van de eerste orde. De feiten liegen er ook niet om. Het aantal ter kennis van de politie gekomen misdrijven volgens het Wetboek van Strafrecht bedroeg in 1960 honderdveertienduizend. In 1985 waren dit er volgens de laatste tellingen negenhonderdnegentigduizend. In vijftientig jaar heeft de geregistreerde criminaliteit zich dus bijna vertienvoudigd. Deze stijging is bepaald niet het gevolg van het feit dat de Nederlandse politie tegenwoordig op alle slakken zout legt. Uit enquêtes onder de bevolking blijkt dat slechts ongeveer een kwart van alle gepleegde delicten in de registraties van de politie terecht komt. Het werkelijke aantal gepleegde misdrijven volgens het Wetboek van Strafrecht ligt in de orde van 3 à 4 miljoen per jaar. De schade die hierdoor wordt veroorzaakt is navenant groot. De schattingen van drie à vier miljard die zijn gemaakt, lijken mij niet overdreven.

Hierin zijn dan nog niet verdisconteerd de kosten die worden gemaakt voor de preventie van criminaliteit en evenmin de immateriële kosten die samenhangen met de gevoelens van onveiligheid van grote delen van de bevolking en de gedragsaanpassingen die daarvan het gevolg zijn. In 1975 concludeerde het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van mijn ministerie, naar aanleiding van een onderzoek, dat de angst voor criminaliteit en de gedragsbeperkingen die vooral vrouwen zich in verband daarmee opleggen op zichzelf een ernstig maatschappelijk probleem vormen.

De onveiligheidsgevoelens zijn uiteraard ten dele een rechtstreeks gevolg van de criminaliteit en als zodanig, wel wetenschappelijk als beleidsmatig, een onderwerp van secundair belang. Deze gevoelens hebben echter ook hun eigen dynamiek en hun eigen bijzondere achtergronden. Vanuit de vrouwenbeweging is de afgelopen jaren herhaaldelijk aangedrongen op prioritaire aandacht voor het complex van problemen rond criminaliteit en criminaliteitsbeleving. Naar ik heb begrepen zijn ook op deze studiedag over 'de sociale veiligheid' zowel de objectieve als de subjectieve aspecten van de criminaliteitsproblematiek aan de orde.

Aldus gedefinieerd hebben wij het over een probleem waarmee vrijwel alle Nederlanders regelmatig op een onaangename en indringende manier worden geconfronteerd.

Twee hoofdstromen in de criminologie

Hoe duidelijk de diagnose ook mag zijn - de Nederlandse samenleving laboreert aan een tekort aan sociale veiligheid - daarmee is de oplossing van de problemen nog niet gevonden. Bij het zoeken naar deze oplossing gaan de gedachten niet primair uit naar de stedenbouwkunde of planologie. De achtergronden van de criminaliteit vormen het object van een aparte wetenschappelijke discipline, de misdaadkunde of criminologie. Alvorens in te gaan op de bijdrage die vanuit andere disciplines zou kunnen of moeten worden geleverd, wil ik eerst de suggesties bespreken die ons door de criminologie worden aangereikt. Als de grondlegger van de criminologie als empirische wetenschap wordt zoals bekend de Italiaanse psychiater Cesare Lombroso beschouwd. Deze publiceerde in 1876 zijn klassiek geworden boek L'huomo Delinquente ofwel de Misdadige Mens. De door hem ontwikkelde theoretische richting binnen de criminologie werd in Nederland uitgedragen door de arts en literator A. Aletrino. Volgens Lombroso en Aletrino zou crimineel gedrag in de regel voortkomen uit aangeboren tekortkomingen in de persoonlijkheidsstructuur van de ouders. Deze visie heeft in het begin van de twintigste eeuw zijn tegenpool gevonden in de zogenaamde milieu-theorie. Volgens de aanhangers van deze alternatieve theoretische richting binnen de criminologie is criminaliteit een gevolg van de slechte levensomstandigheden waarin de ouders verkeren. Deze tweede school was in Nederland voor de oorlog sterk vertegenwoordigd in de persoon van de Amsterdamse sociaal-democraat en hoogleraar Bongers. Tot op de dag van vandaag wordt de theorievorming binnen de criminologie gedomineerd door deze twee stromingen, dat wil zeggen door een stroming die de oorzaken van crimineel gedrag vooral zoekt in de persoonlijkheidsstructuur van de ouders en een tegenstroming die de indeling van de maatschappij verantwoordelijk acht. In hoeverre bieden deze twee theoretische visies nu een aannemelijke verklaring, annex oplossing voor de actuele problematiek van drie à vier miljoen delicten per jaar?

De persoonsgerichte criminologie biedt mijns inziens geen afdoende verklaring hiervoor. Uit onderzoeken is bekend dat twee van elke drie Nederlandse scholieren wel eens een delict pleegt. Indien zou moeten worden aangenomen dat al deze jongeren in ernstige mate psychisch zijn gestoord, zou dit tot wel een erg somber oordeel nopen over de geestelijke volksgezondheid van jong Nederland. Ik meen echter dat het met de psychische gesteldheid van de Nederlandse jongeren wel meevalt. Dit betekent dus dat de persoonsgerichte criminologie niet toepasbaar is op het verschijnsel van de massaal gepleegde, kleine criminaliteit. Ook de concurrerende milieutheorie lijkt hier echter niet goed toepasbaar te zijn. Over de richting waarin de Nederlandse maatschappij zich de afgelopen vijftientig jaar heeft ontwikkeld, kan men meer of minder positief oordelen maar de stelling dat de levensomstandigheden van de opgroeiende generatie thans dramatisch slechter zijn dan in 1960 lijkt me moeilijk houdbaar. Anders dan Prof. Bonger destijds heeft voorspeld is de stijging van het welvaartspeil in de westerse wereld niet gepaard gegaan met dalende criminaliteitscijfers maar juist met een explosieve stijging ervan. De ernstige criminaliteitsproblemen in Zweden zijn hiervan een duidelijk voorbeeld.

De gelegenheidstheorie

De twee hoofdstromen binnen de criminologie hebben elk ongetwijfeld een zekere geldigheid. Zij bieden echter onvoldoende aanknopingspunten voor de verklaring en aanpak van de kleine criminaliteit. Het ligt voor de hand dat beleidsgerichte onderzoekers zich in toenemende mate zijn gaan oriënteren bij andere wetenschappelijke disciplines. In 1976 publiceerde de onderzoeksafdeling van het Engelse ministerie van Binnenlandse Zaken (het Home Office) een bundel artikelen onder de titel Crime as Opportunity, oftewel criminaliteit als gelegenheidsverschijnsel. In datzelfde jaar verscheen er bij het WODC een rapport over Criminaliteit en Technopreventie. In beide rapporten werd ondermeer ingegaan op de relaties tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit.

Enkele jaren later concludeerden de WODC-medewerkers Van Dijk en Steinmetz in een rapport over het toen voor het eerst uitgevoerde onderzoek naar de slachtoffers van criminaliteit het volgende: "De toename van bepaalde vormen van criminaliteit in Nederland moet naar onze mening goeddeels worden toegeschreven aan wijzigingen in de gelegenheidsstructuren". Zij wezen in dit verband op de verspreiding van het autobezit en op de komst van de warenhuizen. Onderverwijzing naar het ook vandaag ongetwijfeld veel geciteerde werk van de Amerikaanse architect Oscar Newman, wezen zij tevens op de invloed die van de inrichting van de fysieke omgeving kan uitgaan op de criminaliteit. Uit dit rapport van 1979 blijkt dat de belangstelling op het Ministerie van Justitie voor de relaties tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit niet van vandaag of gisteren dateert. In datzelfde jaar vond op het ministerie eveneens een studiedag plaats over dit onderwerp voor een gemengd gezelschap van planologen, architecten en functionarissen van de politie en justitie.

Op deze studiedag werd een film vertoond van de eerdergenoemde Newman over de criminaliteitsproblemen in een hoogbouwcomplex in de stad St. Louis. Tot de sprekers behoorde ook een ambtenaar van de gemeente Amsterdam die dia's liet zien over het vandalisme aan de flatgebouwen in de Bijlmermeer. De algemene conclusie van het afsluitende forum was dat er weliswaar reden was tot enige zorg over de Nederlandse hoogbouwcomplexen, maar dat er vooralsnog geen reden was om de sombere diagnoses van de Amerikaan Newman over te nemen. Toen Newman enkele maanden later een werkbezoek bracht aan Nederland vond hij voor zijn ideeën dan ook weinig gehoor. Op het ogenblik staat de corporatie die de Bijlmermeer beheert, aan de rand van een faillissement. Veel van de door Newman toen gedane aanbevelingen worden nu zeven jaar later, en wellicht te laat, alsnog uitgevoerd. Een profeet wordt ook in het buitenland kennelijk niet steeds geëerd.

De lotgevallen van Newman in Nederland staan niet op zichzelf. Veel stedenbouwkundigen en architecten hebben lange tijd de negatieve sociale effecten van bepaalde moderne bouwconcepten niet onder ogen willen zien. Deze concepten werden alom met overtuiging toegepast. Deze concepten waren niet alleen modern in technologisch opzicht. Zij werden bovendien gedragen door een idealistisch, egalitair mensbeeld. In de wooneenheden van de bewoners werden weinig of geen variaties aangebracht. De gemeenschappelijke ruimtes en de autovrije omgeving zouden door de bewoners gezamenlijk worden gebruikt en beheerd. De praktijk heeft uitgewezen dat de bewoners voor de onpersoonlijke wooneenheden zonder eigen tuin of ingang weinig waardering hebben, terwijl de publieke ruimtes binnen en buiten de flats een onveilig niemandsland zijn. Veel hoogbouwcomplexen elders in Nederland kampen met dezelfde problemen als de Bijlmermeer. Problemen die zich manifesteren in toenemende leegstandpercentages en toenemende onderhoudskosten.

Een vooraanstaand Nederlandse architect die ondermeer verantwoordelijk is voor een flatgebouw naast het Ministerie van Justitie, dat bekend staat als 'de zwarte doos', schijnt onlangs de uitspraak te hebben gedaan dat de criminaliteitsproblemen in de door hem ontworpen hoogbouwcomplexen zich niet zouden voordoen indien de bewoners zich gedisciplineerder zouden gedragen. Hoe waar dit ook is, degenen die van de gerezen problemen de dupe worden, waaronder de betrokken corporaties, zullen vermoedelijk toch de voorkeur geven aan ontwerpen die aan de bewoners minder hoge eisen stellen.

Ik heb deze uitspraak en de wat pijnlijke gang van zaken bij Newman's bezoek aan Nederland niet in herinnering gebracht om de Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen in gebreke te stellen. Als de schuldvraag al moet worden gesteld, dan is er in ieder geval sprake van gedeelde schuld. Op het Ministerie van Justitie werd in 1979 weliswaar een incidentele studiedag over deze materie georganiseerd, maar op het beleidsniveau werd hieraan geen serieuze aandacht geschonken.

De aanpak van de criminaliteit werd tot voor kort nog gezien als de exclusieve verantwoordelijkheid van politie en justitie. De gehele Nederlandse samenleving heeft lange tijd vastgehouden aan het denkbeeld dat het met de stijging van de criminaliteit zo'n vaart niet zou lopen. Trouwens, als ik in overeenstemming met de verkiezingsprogramma's van alle grote politieke partijen voor de komende kabinetsperiode om extra geld vraag voor de versterking van justitie en politie, heet het de volgende dag in de kranten dat ik met de blik op oneindig (NRC-Handelsblad) doorzichtige griezilverhalen sta op te dissen (Volkskrant).

Samenleving en Criminaliteit

Aan deze opstelling is in feite pas een einde gekomen onder invloed van het interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit in 1984. In dit rapport werd de toeneming van de kleine criminaliteit in verband gebracht met het wegvallen van de informele sociale controle op verschillende terreinen in de samenleving. Aanbevolen werd om de criminaliteitsproblematiek primair aan te pakken met niet-strafrechtelijke, bestuurlijke middelen. Aanbevolen werd ondermeer het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer hierbij te betrekken. Het desbetreffende advies van de commissie Roethof luidde letterlijk: "Het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer dient in overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten adviesnormen te ontwikkelen voor de technische beveiliging van woonhuizen en gebouwen tegen kleine criminaliteit. Van deze zijde dient tevens te worden bevorderd dat bij de opstelling van streekplannen, bestemmingsplannen, bouwverordeningen e.d. steeds advies wordt ingewonnen over de criminaliteitsaspecten bij bijvoorbeeld de lokale vertegenwoordigers van de politieke organisatie Voorkoming Misdrijven".

Mede op basis van de adviezen van de commissie Roethof heeft het kabinet op 22 mei 1985 een beleidsplan aangeboden aan de voorzitter van de Tweede Kamer met voorstellen voor een samenhangend beleid ter preventie en bestrijding van de criminaliteit in de komende jaren (het beleidsplan Samenleving en Criminaliteit). In dit beleidsplan werd aangekondigd dat door het Ministerie van Volkshuisvesting studies zouden worden opgezet naar de relaties tussen de gebouwde omgeving en criminaliteit op zowel het niveau van de ruimtelijke ordening als van de afzonderlijke bouwontwerpen. De resultaten van deze studies zouden worden neergelegd in handleidingen of andere intellectuele hulpmiddelen voor planologen, stedenbouwkundigen en architecten. De onlangs verschenen nota van de Rijksplanologische Dienst 'Maakt de gelegenheid de dader', is een eerste vrucht van deze inspanningen.

Subsidiëring van lokale projecten

Het kabinet heeft een budget van 45 miljoen ter beschikking gesteld voor lokale proefnemingen met veelbelovende vormen van bestuurlijke preventie. Toen dat bedrag beschikbaar kwam, hebben de Minister van Binnenlandse Zaken en ik ons voorgenomen het evenwichtig te verdelen over de drie hoofdlijnen van het bestuurlijk preventiebeleid; gelijk ik hiervoor aangaf, betreft één daarvan de inrichting van de bebouwde en onbebouwde omgeving. Vorig jaar november hebben de Minister van Binnenlandse Zaken en ik de gemeentebesturen opgeroepen proefprojecten te ontwikkelen op een of meer van de hoofdlijnen van het bestuurlijk preventiebeleid. Hierop zijn circa 130 min of meer uitgewerkte voorstellen ingediend. Een aantal daarvan beoogt de gebouwde omgeving te verbeteren. Het zou aardig zijn geweest in deze kring te kunnen meedelen op welke projecten de Minister van Binnenlandse Zaken en ik definitief onze keus hebben laten vallen. Dat is niet gelukt, mede vanwege het grote aantal te analyseren projecten en hun onderlinge afweging, maar wij streven ernaar om nog deze maand onze beslissingen wereldkundig te maken.

Een gemeenschappelijk kenmerk van de ingediende projecten is het geïntegreerde karakter ervan. De projecten bestaan alle uit een combinatie van bouwkundige en beheersmatige maatregelen. Ook de inschakeling van de betrokken bewoners is van groot belang. Bij het ontwerpen van veel naoorlogse hoogbouwcomplexen is te weinig overleg gevoerd met de toekomstige bewoners. Het is zaak om bij de sanering van de nu gerezen problemen niet dezelfde fout te begaan.

De projecten die wij goedkeuren, zullen zowel wat betreft het proces van uitvoering als de uiteindelijke effecten nauwgezet worden geëvalueerd. Afgesproken is tevens dat professor Priemus van de TH-Delft een uitgebreid onderzoek zal uitvoeren naar de criminaliteitsproblemen rond een aantal hoogbouwcomplexen in Nederland.

Een vooruitblik

Het is tegenwoordig gebruikelijk dat demissionaire ministers een zogenaamd testament nalaten. Anders dan bij testamenten gebruikelijk is, worden in deze politieke testamenten geen stoffelijke goederen aan andere toebedeeld, maar worden er juist claims gelegd op de aanwending van de openbare middelen in de toekomst. Ook het door mij opgestelde politieke testament, ik doelde daar zoëven al op, behelst zo'n substantieel negatief legaat. De Nederlandse politie en justitie staan al jaren met hun rug tegen de muur. Zonder betere personele en materiële voorzieningen zal het in de komende jaren niet mogelijk blijken om de rechtsorde op een geloofwaardige wijze te handhaven. In mijn politieke testament heb ik tevens gewezen op de noodzaak dat andere departementen een krachtiger bijdrage gaan leveren aan de preventie van criminaliteit. Aan dit deel van mijn testament wil ik thans tot slot enige nadere aanvulling geven voor wat betreft de sector van de volkshuisvesting.

De commissie Roethof heeft er, zoals ik eerder citeerde, op aangedrongen dat bij de opstelling van streek- en bestemmingsplannen en bouwverordening, advies wordt ingewonnen bij de politie over de criminaliteitsaspecten. Naar mijn mening zou aan de vrijblijvendheid waarmee dit soort adviezen worden ingewonnen een einde moeten komen. Het lijkt mij gezien de op het spel staande belangen niet overdreven om een dergelijke consultatie verplicht te maken. Overwogen zou tevens moeten worden om de Woningwet op dit punt aan te passen. De Woningwet verplicht de gemeenten om in hun bouwverordeningen met een scala van belangen rekening te houden. Laatstelijk is hier de verplichting aan toegevoegd om voorschriften op te nemen in verband met de geluidshinder. De preventie van criminaliteit wordt in de Woningwet echter niet genoemd. Mijns inziens zou de Woningwet de gemeenten ten minste expliciet moeten toestaan om bijzondere eisen te stellen in verband met de sociale veiligheid.

In de subsidieregels voor de sociale woningbouw zou verder meer ruimte moeten komen voor het aanbrengen van technopreventieve maatregelen. Met name het hang- en sluitwerk voldoet in de sector van de gesubsidieerde woningbouw niet steeds aan de in dezer minimaal te stellen eisen. Het uit kostenoverwegingen niet aanbrengen van adequate sloten is mijns inziens een voorbeeld van de houding die de Engelsen zo treffend typeren als penny wise and pound foolish. De schade ten gevolge van vernielingen en inbraken zal immers niet alleen voor de bewoners maar ook voor de corporaties, en daarmee indirect voor de overheid, al snel een veelvoud zijn van de uitgespaarde kosten bij de bouw.

In de sector van de volkshuisvesting en ruimtelijke ordening is de discussie over de preventie van criminaliteit inmiddels goed op gang gekomen. De vandaag gehouden studiedag is daarvoor een duidelijke manifestatie. Graag wil ik vanuit mijn verantwoordelijkheid de hoop uitspreken dat deze discussie spoedig zal leiden tot aanpassingen in de wet- en regelgeving op dit gebied.

En tenslotte vooral tot aanpassingen in de ontwerpen en bouwtekeningen voor de bebouwde omgeving in Nederland die in de komende jaren van uw tekentafels zullen komen.

